

ÇİN

Stratejik Kırılganlık - Ekonomik Güvenlik

CİLT 1

Prof. Dr. Arzu AL
Yusuf Girayalp ATAN

İKSAD
Publishing House

ÇİN

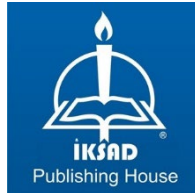
**Stratejik Kırılganlık - Ekonomik
Güvenlik**

CİLT 1

Prof. Dr. Arzu AL

Yusuf Girayalp ATAN

DOI: <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.18716725>

Copyright © 2026 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses
permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Pubicator: 2014/31220)

TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2026©

ISBN: 978-625-378-584-0

Cover Design: İbrahim KAYA

February / 2026

Ankara / Türkiye

Size: 16x24cm

İÇİNDEKİLER

Cilt 1 İçindekiler

Kısaltmalar Listesi	3
Tablolar Listesi	6
I. GİRİŞ.....	7
<i>Teorik Yaklaşımlar: Karşılıklı Bağımlılık ve Güvenlikleştirme</i>	55
<i>Yoğunlaşma / Endeksler (HHI, CR4, RCA vb.)</i>	59
<i>Çin'in Küresel Üretim Zincirlerindeki Yeri</i>	63
<i>Çin'in Küresel Ticaretteki Yeri</i>	64
<i>Bölgesel Etkiler: Asya, Avrupa, ABD ve Türkiye</i>	65
<i>Ekonomik Bağımlılık Dinamikleri</i>	68
<i>Karşılaştırmalı Değerlendirme ve Türkiye'ye Etkileri</i>	89
<i>Çalışmanın Getireceği Katkı</i>	93
II. TÜRKİYE-ÇİN EKONOMİK İLİŞKİLERİNDE TİCARİ VE YAPISAL DİNAMİKLER.....	118
<i>Dış Ticaret Dengesi (2000–2024 Trendleri)</i>	119
<i>Türkiye-Çin Ticaret Hacmi ve Dış Ticaret Açığı</i>	123
<i>Türkiye'nin İthalat Bağımlılığı</i>	124
<i>Ticaret Savaşları ve Türkiye'nin Konumu</i>	125
<i>2020–2024 Dönemi: Pandemi, Küresel Şoklar ve Yeni Kırılganlıklar</i>	126
<i>Türkiye'nin Çin Karşısındaki Konumu</i>	131
<i>Karşılaştırmalı Analiz: Türkiye'nin Konumu</i>	153
KAYNAKÇA	156

Önsöz

Küresel ekonomi, yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde köklü bir dönüşüm sürecinden geçti. Üretim merkezleri batıdan doğuya kayarken, bu değişimin kalbinde Çin'in yükselişi yer aldı. Türkiye gibi dışa açık, üretim yapısı ithal ara girdilere dayalı bir ekonomi için bu yükseliş, hem fırsatlar hem de yönetilmesi gereken yeni stratejik kırılganlıklar doğurdu.

Üç ciltten oluşan bu kapsamlı çalışmanın **birinci cildi**, söz konusu dönüşümün temellerini ve Türkiye ile Çin arasındaki ticari ilişkilerin yapısal dinamiklerini mercek altına almaktadır. Elinizdeki bu ciltte, bağımlılığın yalnızca rakamlarla değil, üretim süreçlerinin derinliklerine işleyen niteliğiyle anlaşılması hedeflenmiştir. Çin'in küresel değer zincirlerindeki konumu ve Türkiye'nin dış ticaretindeki yapısal asimetri, çalışmamızın teşhis aşamasını oluşturmaktadır.

Bu eser, bir ülkenin ticaret verilerinin ötesinde; üretim kabiliyetinin, finansal ağlarının ve stratejik otonomisinin birlikte okunması gerektiği inancıyla kaleme alınmıştır.

Okuyucumuzun dikkatine sunarız ki; çalışmanın bütünlüğünü gözetmek ve bölümler arası bağlantıları koparmamak adına, çalışmanın sonundaki "Kaynakça" bölümü de üç cildin tamamında kullanılan referansları içermektedir.

Bu kitabın, Türkiye'nin küresel ekonomideki konumunu yeniden düşünmeye davet eden bir başlangıç olmasını temenni ederiz.

Prof. Dr. Arzu AL¹

Yusuf Girayalp ATAN²

İstanbul / 2026

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3287-3661>

² Doktorant, Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler bölümü, İstanbul, Türkiye, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0340-0133>

Kısaltmalar Listesi

- ABD: Amerika Birleşik Devletleri
- AB: Avrupa Birliği
- ADF: Augmented Dickey-Fuller (Durağanlık Testi)
- API: Active Pharmaceutical Ingredient (İlaç Etkin Maddesi)
- AR-GE: Araştırma ve Geliştirme
- ASEAN: Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)
- BEC: Broad Economic Categories (Geniş Ekonomik Kategoriler)
- BİT: Bilgi ve İletişim Teknolojileri
- BRI: Belt and Road Initiative (Kuşak ve Yol Girişimi)
- CR4: Concentration Ratio (En Büyük Dört Oyuncunun Yoğunlaşma Oranı)
- DVA: Domestic Value Added (Yerli Katma Değer)
- DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
- EDAM: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi
- EPDK: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
- EVDS: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
- FDI: Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Yatırım)
- FVA: Foreign Value Added (Yabancı Katma Değer)
- GATT: General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
- GFSR: Global Financial Stability Report (Küresel Finansal İstikrar Raporu)
- GSYH: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
- GTS: Genelleştirilmiş Dış Ticaret Sistemi
- GVC: Global Value Chains (Küresel Değer Zincirleri)

- HHI: Herfindahl-Hirschman Index (Yoğunlaşma Endeksi)
- HS: Harmonized System (Harmonize Ürün Tanımlama ve Kodlama Sistemi)
- ICT: Information and Communication Technologies (Bilgi ve İletişim Teknolojileri)
- IEA: International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
- İKV: İktisadi Kalkınma Vakfı
- IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
- LNG: Liquefied Natural Gas (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz)
- MGK: Milli Güvenlik Kurulu
- MRIO: Multi-Regional Input-Output (Çok Bölgeli Girdi-Çıktı Tabloları)
- MTA: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
- NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
- NTE: Nadir Toprak Elementleri
- OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
- ÖTS: Özel Ticaret Sistemi
- PCB: Printed Circuit Board (Baskılı Devre Kartı)
- RCA: Revealed Comparative Advantage (Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler)
- SKE: Stratejik Kırılganlık Endeksi
- SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
- SITC: Standard International Trade Classification (Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması)
- ŞİÖ: Şanghay İşbirliği Örgütü
- TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

- TEPAV: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
- TiVA: Trade in Value Added (Katma Değer Ticareti)
- TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
- TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
- UN: United Nations (Birleşmiş Milletler)
- UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
- USGS: United States Geological Survey (Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Kurumu)
- WCO: World Customs Organization (Dünya Gümrük Örgütü)
- WEO: World Economic Outlook (Dünya Ekonomik Görünümü Raporu)
- WTO: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

Tablolar Listesi

- Tablo 1: Çin'den İthalat Yoğunlaşması ile Cari Açık İlişkisi (2000-2024, Panel Regresyon Sonuçları)
- Tablo 2: Duyarlılık Analizi: Farklı Dönemler (2003-2013 ve 2014-2024)
- Tablo 3: Duyarlılık Analizi: Alternatif Bağımlı Değişkenler
- Tablo 4: Duyarlılık Analizleri (Farklı Dönemler ve Endeksler)
- Tablo 5: Araştırma Tasarımı
- Tablo 6: Veri Kaynakları, Dönem, Değişken ve Filtreleme Stratejisi
- Tablo 7: Çin'den İthalat Yoğunlaşması ile Cari Açık İlişkisi (2000-2024, Panel Regresyon Özet Sonuçları)
- Tablo 8: Alt Dönemlere Göre Katsayı Tahminleri (Cari Açık, %GSYH)
- Tablo 9: Alternatif Göstergeler ve Bağımlı Değişkenler

I. GİRİŞ

Türkiye ekonomisinin son yirmi yılda geçirdiği dönüşüm, küresel ölçekte gerçekleşen üretim, finansman ve ticaret yeniden yapılanmasının içinden okunmadan anlaşılamaz. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreği boyunca dünya ekonomisinin ağırlık merkezi kademeli biçimde Asya-Pasifik'e kayarken, bu kaymanın itici gücü Çin Halk Cumhuriyeti'nin imalat, ihracat ve yatırımlarda sergilediği istikrarlı yükseliş oldu. Çin'in payındaki artış, yalnızca geleneksel emek-yoğun ürünlerde değil, giderek daha sofistike ara mallarında, sermaye mallarında ve yeni nesil enerji-teknoloji ekipmanlarında belirginleşti. Bugün küresel tedarik ağlarının birçok halkasında tasarımdan komponent üretimine, rafineriden modül montajına uzanan zincirin kritik aşamalarında Çin menşeli girdiler ya da Çin merkezli kapasite birikimiyle karşılaşmak sıradan bir olgu hâline gelmiştir. Türkiye gibi dışa açık, sanayisi ara girdilere duyarlı ve ihracatını rekabetçi maliyetlerle sürdürmeye çalışan bir ekonomi için bu dönüşüm iki yönlü bir sonuç doğurmuştur: Bir taraftan uygun maliyetli girdiler ve ölçek ekonomisi sayesinde ihracat performansını besleyen bir kanal oluşmuş; diğer taraftan stratejik tedarik riskleri, dış dengeye yansıyan kalıcı açıklar ve makro istikrar üzerinde baskı yaratan bağımlılık biçimleri ortaya çıkmıştır.

İthalatın bileşimi ve coğrafi dağılımı bu çerçevede özel önem taşır. Türkiye'nin toplam ithalatı içinde Çin'in payı, 2000'lerin başındaki tek haneli oranlardan kademeli olarak çift haneli bir düzeye çıkmıştır. Bu artışın en çarpıcı yanı, ara malı kategorisinde belirginleşmesi ve üretim süreçlerinin derinliklerine doğru yayılmasıdır. Yalnızca nihai tüketim mallarında değil, ihracat ürünlerinin kalbinde yer alan komponentlerde, elektronik aksamda, makine parçalarında ve enerji teknolojilerinin çekirdek girdilerinde Çin menşeli tedarikin ağırlığının artması, bağımlılığın niteliğini değiştirir. Zira bu durumda kısa vadeli ikame seçenekleri daralır, fiyat ve teslimat şokları daha kolayca üretim kesintisine dönüşür, döviz kuru oynaklığıyla birleşen maliyet baskıları

daha hızlı biçimde üretici ve tüketici fiyatlarına yansır. Türkiye'nin ihracatında gömülü yabancı değerın yüksek seyretmesi ve bu yabancı değerin dikkate değeri bir bölümünün Çin kaynaklı ara girdilerden oluşması, rekabetçiliğın görünmez bir kısmının dış tedarik zincirlerine bağlandığını gösterir. Dolayısıyla mesele yalnızca ticaret hacminin büyüklüğü değil, bu hacmin ekonominin stratejik düğüm noktalarına nüfuz etme derecesidir.

Bu bağımlılık ilişkisini şekillendiren alanların başında yeni enerji teknolojileri gelir. Güneş fotovoltaiik değeri zincirinde polikristal silikon işleme, wafer ve hücre üretimi ile modül montajı gibi aşamaların büyük bölümü Çin'de kümelenmiştir. Benzer şekilde, lityum-iyon batarya ekosisteminde aktif katot-anot materyalleri, elektrolit kimyasalları ve hatta geri dönüşüm altyapısının kritik kısımları Çin merkezlidir. Grafit ve kobalt gibi kritik minerallerin rafineri kapasitesindeki Çin hakimiyeti, bu teknolojik ekosistemin hammadde ayağının da tek merkezde yoğunlaştığını gösterir. Türkiye'nin yeşil dönüşüm hedefleri, elektrikli araç yaygınlaşması ve yenilenebilir kurulu güç artışı; panel, invertör, hücre, pil modülü ve ilgili kimyasallar gibi ara girdilerin kesintisiz ve öngörülebilir koşullarda tedarikini gerektirir. Tedarikin jeopolitik gerginlikler, lojistik darboğazlar veya ticaret politikası önlemleriyle sekteye uğraması hâlinde, yalnızca enerji yatırımlarının iş programları değil, makroekonomik göstergeler de etkilenir; zira döviz ihtiyacı artar, ithalat fiyatlarındaki artış kur kanalıyla enflasyonu tetikler, yatırım harcamalarının ertelenmesi büyüme üzerinde aşağı yönlü risk oluşturur.

Makro istikrar üzerindeki etkileri değerlendirirken döviz kuru-fiyat geçişkenliği kanalını göz ardı etmek mümkün değildir. Türkiye'de kur şoklarının özellikle ithal girdi yoğunluğu yüksek sektörlerde maliyetlere süratle yansıdığı, maliyet artışlarının kısa sürede üretici ve ardından tüketici fiyat endeksine geçtiği bilinmektedir. Bu mekanizma, tedarikçide yaşanabilecek fiyat sıçramaları ya da teslimat gecikmelerinin yalnızca mikro ölçekli bir maliyet sorunu değil, aynı zamanda makro fiyat istikrarı için bir risk olduğunu

hatırlatır. Bir başka ifadeyle, ara girdilerin coğrafi ve firma yoğunlaşması arttıkça, kur duyarlılığı ve enflasyon dinamikleri de daha kırılgan hâle gelir. İthalatın belirli ürün ailelerinde, belirli ülke-kaynak ve tedarikçi kümelerinde toplanması, şokların ekonominin bütününe yayılma hızını yükseltir. Bu, para ve maliye politikalarının enflasyonu çıpalama kapasitesini de sınırlar; çünkü arz yönlü ve dış kaynaklı şoklara karşı talep yönetimi araçlarının etkisi sınırlı kalır.

Ekonomik bağımlılığın güvenlik boyutu tartışılırken, karşılıklı bağımlılığın simetrik olmadığı durumlarda ortaya çıkan güç dengesine de dikkat etmek gerekir. Tedarik zincirlerinde asimetri, müzakere koşullarını etkiler, fiyat ve sözleşme esnekliğini sınırlayabilir, hatta belirli koşullarda ekonomik yaptırım niteliği taşıyan dolaylı araçlara kapı aralayabilir. Türkiye'nin güvenlik mimarisi NATO üyeliği ve Avrupa ile kurumsal entegrasyon üzerine kurulu olsa da, Asya merkezli tedarik ağlarıyla her geçen yıl daha derin bir ekonomik etkileşim içindedir. Bu çift yönlü konumlanış, karar alıcıların politika seçeneklerini değerlendirirken maliyet-fayda hesaplarını daha karmaşık bir zeminde yapmalarını gerektirir. Stratejik özerklik arayışının ekonomik ayağı tam da burada anlam kazanır: Amaç, ekonomik bağları koparmak değil, tek kaynağa aşırı bağımlılığın doğurduğu riskleri yönetilebilir bir seviyeye çekmektir.

Mevcut politika araçları bu ihtiyaca kısmen cevap verir. Anti-damping uygulamaları, ilave mali yükümlülükler, gözetim tedbirleri veya standart-temelli düzenlemeler, ithalat baskısını yumuşatma ve belirli sektörlerde yerli kapasiteyi koruma amaçlı kısa vadeli kalkanlar olarak işlev görebilir. Ancak bu enstrümanlar, tedarik zinciri yoğunlaşmasını tek başına çözmez; sürdürülebilir bir sonuç için tedarikçi ve coğrafi çeşitlendirmeyi, yerli üretim ve teknoloji geliştirme kabiliyetlerini, stratejik stok yönetimini ve kamu alımları yoluyla ölçek oluşturmaya birlikte ele alan bir mimariye ihtiyaç vardır. Avrupa Birliği'nin "riskleri azaltma" yaklaşımının özü budur: Kırılgan düğüm noktalarında yoğunlaşmayı düşürmek, hassas teknoloji ve ürünlerde asgari yerli

katkısı ve alternatif tedarik hatlarını güvenceye almak, fakat eşzamanlı olarak ticaretin genel akışını kesintiye uğratmamak.

Çalışma, söz konusu çerçevede Türkiye'nin Çin'e ekonomik bağımlılığını nicel göstergeler ve nitel değerlendirmeler eşliğinde analiz etmeyi amaçlar. Amaç yalnızca dış ticaret dengesini betimlemek değildir; ithalatın ürün-sektör kırılımında ne ölçüde yoğunlaştığını, ihracatın arkasındaki gömülü yabancı değerın kaynak bileşimini, stratejik sektörlerin tedarik derinliğini, makro istikrar kanallarını ve nihayet jeopolitik karar alanını birlikte ele almaktır. Böyle bir yaklaşım, politika yapıcılar açısından uygulamaya dönük öncelikleri belirlemeye yardımcı olurken, akademik literatüre de Türkiye-Çin eksenini üzerinden güncel bir vaka çalışması sunar.

Bu hedef doğrultusunda araştırma soruları temel olarak sekiz eksende kurgulanır. İlk eksen, toplam ve ara malı ithalatında Çin'in payının zaman içindeki seyrini ve bu seyrin yapısal mı yoksa çevrimsel mi olduğunu sorgular. İlgili veri setleri kullanılarak eğilim analizi ve yoğunlaşma endeksleriyle desteklenen bir çerçeve, bu soruya nicel cevap üretmeyi mümkün kılar. İkinci eksen, Türkiye'nin ihracatındaki yabancı değer bileşimi içinde Çin menşeli katkının düzeyi ve sektörel dağılımıdır. Girdi-çıktı temelli veriler, sektör bazında hangi kümelerin Çin kaynaklı girdiye daha bağımlı olduğunu görmeyi sağlar; elektronik, elektrikli teçhizat, kimyasallar ve makine gibi alanlarda farklılaşan bağımlılık profilleri beklenir. Üçüncü eksen, makro istikrar boyutudur: Dış denge, enflasyon ve kur oynaklığı gibi göstergeler ile Çin'e bağımlılık arasındaki ilişkinin doğrultusu ve büyüklüğü ekonometrik modellerle sınanır; böylece nedensellik kanallarına dair daha sağlam çıkarımlar yapılabilir.

Dördüncü eksen, stratejik sektörlerde tedarik derinliğine odaklanır. Enerji teknolojileri, otomotiv ve yan sanayi, elektronik bileşenler, ilaç-kimya ara girdileri ve kritik mineraller gibi alanlarda tedarik zinciri kırılganlıkları, ikame maliyetleri ve teslimat riskleri birlikte değerlendirilir. Beşinci eksen,

enerji güvenliğiyle bağlantılıdır: Yenilenebilir yatırımların ekipman bağımlılığı, batarya ve depolama teknolojilerinin hammadde/rafineri yoğunlaşması, dönüşüm hedefleri üzerindeki olası gecikme etkileri analiz edilir. Altıncı eksen, dış politika manevra alanıdır; asimetrik bağımlılığın belirli uluslararası dosyalarda karar alma süreçlerine ne tür ekonomik maliyetler yükleyebileceği, doğrudan veriyle değil, ama veri destekli nitel bir çerçeveye tartışılır.

Yedinci eksen, sanayi politikalarının tasarımına ilişkindir. Düşük maliyetli ithalatın rekabet gücü üzerindeki etkisi ile yerli katma değer ve teknoloji geliştirme hedefleri arasında denge kurulması için hangi araç setlerinin önceliklendirileceği; hangi sektörlerde ölçek ekonomileri yoluyla kalıcı yerleşik kapasite inşa edilebileceği; hangi ürün ailelerinde bölgesel ortaklıklar ve tedarik sözleşmeleriyle güvence sağlanabileceği bu eksenin ana sorularıdır. Sekizinci eksen ise Türkiye'nin uluslararası konumlanışına ilişkindir: Küresel ticaret düzeninde belirginleşen güç rekabeti ve “dost-şoring”, “yakın-şoring” gibi eğilimler karşısında Türkiye'nin mevcut gümrük birliği, serbest ticaret anlaşmaları ve bölgesel koridor stratejileriyle nasıl bir eşgüdüm üretebileceği sorgulanır.

Bu çerçevede geliştirilen hipotezler, bulguların test edilebilir bir iskelet üzerinde ilerlemesini sağlar. Toplam ve ara malı ithalatında Çin payının uzun dönemli artış eğilimi gösterdiği; ihracattaki yabancı değerın Çin bileşeninin özellikle yüksek teknoloji yoğun sektörlerde ortalamanın üzerine çıktığı; ithalat yoğunlaşması ile cari açık ve enflasyon arasında pozitif, sanayi üretimiyle negatif yönlü ilişkilerin gözleneceği; stratejik sektörlerde fiyat ve teslimat şoklarının makro değişkenlere gecikmeli fakat belirgin etkiler yaratacağı; enerji dönüşüm hedeflerinin kritik ekipman ve hammadde bağımlılığı nedeniyle dışsal şoklara açık olduğu; dış politika manevra alanının ekonomik maliyet fonksiyonuyla birlikte şekillendiği; sanayi politikası tercihlerinin bazı alanlarda yerli üretimi güçlendirirken bazı alanlarda dış kaynaklı ölçek ekonomilerinden

yararlanmayı rasyonel kıldığı; nihayet Türkiye'nin çok taraflı angajmanlarını zedelemekten riskleri azaltacak bir çeşitlendirme stratejisinin mümkün olduğu varsayımları, çalışma boyunca sınanmış ve tartışılmıştır.

Bu hipotezlerin bir bölümü nicel araçlarla, bir bölümü ise nitel vaka okumasıyla desteklenmiştir. Nicel tarafta ithalat yoğunlaşmasının HHI ve CR4 benzeri ölçüleri; karşılaştırmalı üstünlük göstergeleri; girdi-çıkıtı tablolarından türetilen yabancı değer bileşenleri; döviz kuru, enerji fiyatları ve sanayi üretimine ilişkin makro seri setleri; dönemlere ayrılmış panel tahminleri ve alternatif bağımlı değişken spesifikasyonları kullanılmıştır. Nitel tarafta ise enerji teknolojileri, otomotiv elektroniği, ilaç-kimya ara girdileri ve kritik mineraller gibi alt kümelerde tedarik zinciri haritaları, ikame kaynakları, teslimat süreleri, sözleşme tipi ve standart uyumu gibi unsurlar değerlendirilmiştir. Böylelikle, sayısal göstergelerin işaret ettiği eğilimler ile saha gerçekliğinin sunduğu kısıtlar ortak bir analitik zeminde buluşturulacaktır.

Bu yaklaşımın politika yapıcılar açısından değeri, önceliklendirme ihtiyacına cevap üretebilmesidir. Her alanda eşzamanlı ve eşit yoğunlukta bir yerleşme çabası ne mali olarak sürdürülebilir ne de iktisaden verimlidir. Dolayısıyla kırılganlık yüksekliğinin, ikame maliyetinin, stratejik önem derecesinin ve uluslararası yükümlülüklerin birlikte tartışıldığı bir karar matrisine ihtiyaç vardır. Bu matris, tedarikçi ve coğrafi çeşitlendirmeyi, yerli üretim ve Ar-Ge yatırımlarını, kamu alımlarında içerik şartlarını, stratejik stok yönetimini ve finansal araçları yekpare bir çerçevede ele alır. Nihai amaç, riskleri sıfırlamak değil, sistemin dayanıklılığını artırmaktır. Dayanıklılık, tek kaynağa aşırı yüklenmeyen tedarik ağları, asgari yerli katkı düzeyi, kritik düğümlerde yedek kapasite ve gerektiğinde hızla devreye alınabilecek politika enstrümanlarıyla sağlanır.

Bütün bu tartışmalar, Türkiye'nin önümüzdeki döneme ilişkin sanayi ve ticaret stratejilerini şekillendirecek üç ilkeyi öne çıkarır. Birincisi, veri temelli karar alma ilkesidir. Hangi ürün ailesinde, hangi tedarik zinciri halkasında,

hangi ikame seçenekleriyle karşı karşıya olduğumuzu bilmeden güçlü bir strateji kurulamaz. İkincisi, seçici derinleşme ilkesidir. Her şeyi yerelleştirmek yerine, stratejik düğümlerde kalıcı kabiliyet inşa etmek, geri kalan halkalarda ise güvenilir çeşitlendirme yapmak daha gerçekçidir. Üçüncüsü, çok taraflı uyum ve esneklik ilkesidir. Avrupa ile entegrasyonun gerektirdiği standartlar, küresel ticaret kuralları ve bölgesel ortaklıkların sunduğu fırsatlar, risk azaltma stratejisiyle çelişmeden bir arada yürütülebilir. Türkiye, coğrafi konumu, üretim tabanı ve ulaştırma koridorlarıyla bu üç ilkeyi aynı anda işletme potansiyeline sahiptir.

Sonuçta, Türkiye'nin Çin'e ekonomik bağımlılığı meselesi, tek boyutlu bir dış ticaret bilançosu meselesi değildir. Bu, üretim teknolojilerinin, girdi piyasalarının, finansal kırılganlıkların ve dış politika tercih setinin kesişim noktasında duran karmaşık bir dosyadır. Bu dosyayı yönetmenin yolu, “kopuş” değil, bilinçli ve veri temelli “risk azaltma”dır. Strateji, kırılganlıkların en yüksek olduğu halkaları teşhis ederek başlar; bu halkalarda tedarikçi ve coğrafi alternatifler geliştirilir, seçilmiş alanlarda yerli kapasite ve teknoloji tabanı kuvvetlendirilir, kamu alımları ve standartlar aracılığıyla ölçek oluşturulur, stratejik stok ve finansal araçlarla şoklara karşı tampon inşa edilir. Böyle bir yaklaşım, ekonominin dış şoklara verdiği tepkiyi yumuşatır, fiyat istikrarını korumaya yardımcı olur, büyüme dinamiklerini daha öngörülebilir kılar ve dış politika alanında manevra esnekliğini artırır. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde başarı ölçütü, dışa açıklığı korurken sistemik riskleri azaltma, yani aynı anda hem rekabetçi hem de dayanıklı bir üretim-ticaret mimarisi kurabilme kapasitesi olacaktır. Bu çalışma, söz konusu kapasitenin hangi verilerle ölçülebileceğini, hangi göstergelerle izlenebileceğini ve hangi politika bileşimleriyle güçlendirilebileceğini ortaya koymayı hedefler; böylece hem akademik bir katkı hem de uygulamaya dönük bir yol haritası sunar.

Kapsam & Teorik/Ampirik Katkılar

Türkiye'nin Çin'e olan ekonomik bağımlılığını ve bunun ekonomi güvenliği üzerindeki etkilerini konu alan bu çalışma, kapsam açısından hem mekânsal hem de sektörel hem de yöntemsel sınırlara sahip bir araştırma olarak kurgulanmıştır. Çalışmanın kapsamını belirlemek, hem analizin sınırlarını netleştirmek hem de yapılacak çıkarımların geçerlilik alanını ortaya koymak açısından önemlidir. Aynı zamanda, çalışmanın teorik ve ampirik katkılarını açıklığa kavuşturmak, neden böyle bir araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu bölüm, önce çalışmanın kapsamını ortaya koymakta, ardından teorik ve ampirik düzeyde sağlayacağı katkıları tartışmaktadır.

Çalışmanın kapsamı, öncelikle Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik bağımlılık ilişkisi üzerine odaklanmaktadır. Ele alınan bağımlılık tek yönlü değil, çift yönlüdür; ancak analiz özellikle Türkiye'nin Çin'e olan bağımlılığını merkeze alır. Bunun nedeni, mevcut dış ticaret ve yatırım verilerinin açıkça ortaya koyduğu asimetridir. Türkiye'nin Çin'den ithalatı, Çin'e yaptığı ihracattan katbekat büyüktür. TÜİK ve Dünya Ticaret Örgütü verileri, 2023 itibarıyla Çin'den yapılan ithalatın 45 milyar dolar seviyesine ulaşırken, Türkiye'nin Çin'e ihracatının yalnızca 3,3 milyar dolar olduğunu göstermektedir. Bu asimetrik yapı, bağımlılık ilişkisinin yönünü büyük ölçüde Türkiye'den Çin'e doğru çevirmektedir. Dolayısıyla kapsam, karşılıklı bağımlılık çerçevesinde analiz edilse bile, asıl vurgu Türkiye'nin kırılganlığı üzerinedir.

Çalışmanın kapsamı zaman boyutu açısından da sınırlıdır. Analiz dönemi 2000–2024 yılları arasını kapsamaktadır. Bu seçimin iki temel nedeni vardır. Birincisi, Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği ile küresel ticaret sistemine hızlı bir biçimde entegre olmasıdır. Bu tarihten itibaren Çin'in küresel ticaretteki payı istikrarlı biçimde artmıştır. İkincisi, Türkiye'nin aynı dönemde dış ticaret yapısında gözle görülür bir değişim yaşamasıdır. 2000'li yılların başında Türkiye'nin ithalatında Çin'in payı düşük seviyelerdeyken,

2010'lar ve özellikle 2020'ler itibarıyla bu pay hızla yükselmiştir. Bu nedenle 2000 sonrası dönem, hem Çin'in yükselişi hem de Türkiye'nin bağımlılığının artışı açısından uygun bir gözlem alanı sunmaktadır.

Sektörel kapsam açısından, çalışma özellikle stratejik öneme sahip sektörlerle yoğunlaşmaktadır. Bunlar arasında enerji teknolojileri, elektronik, otomotiv, kimya ve kritik mineraller öne çıkmaktadır. Bu sektörlerin seçilmesinin nedeni, hem ekonomik güvenlik açısından taşıdıkları öneme hem de Çin'in bu sektörlerdeki küresel ağırlığına dayanmaktadır. Örneğin, güneş panelleri ve batarya teknolojilerinde Çin'in küresel üretim payı %70-80'leri bulmaktadır. Türkiye'nin enerji dönüşüm hedefleri dikkate alındığında, bu alanlardaki bağımlılık doğrudan stratejik kırılganlık anlamına gelmektedir. Benzer şekilde otomotiv ve kimya sektörleri, Türkiye'nin hem iç talebi hem de ihracatı açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle çalışma, kapsamını belirlerken hem ekonomik güvenlik literatürünün önerdiği stratejik sektörlerle hem de Türkiye'nin sanayi yapısındaki ağırlıklara dikkat etmiştir.

Coğrafi kapsam açısından ise araştırma, ikili ilişkiler düzeyinde kalmamakta, aynı zamanda Türkiye'nin Çin'e olan bağımlılığını bölgesel ve küresel bağlamda da konumlandırmaktadır. Türkiye'nin Çin'e bağımlılığı, Avrupa Birliği, ABD ve diğer büyük ticaret ortaklarıyla ilişkiler bağlamında da anlam kazanmaktadır. Örneğin, AB'nin Çin'e yönelik geliştirdiği "de-risking" stratejisi, Türkiye için de önemli bir referans noktasıdır. Türkiye'nin hem AB ile gümrük birliği ilişkisi hem de Çin ile artan ekonomik bağları, bu ülkeyi stratejik bir kesişim noktasına getirmektedir. Dolayısıyla kapsam, yalnızca ikili ilişkilerle sınırlı kalmayacak, aynı zamanda küresel stratejilerle karşılaştırmalı bir boyut da içerecektir.

Yöntemsel kapsam açısından ise çalışma, hem betimleyici hem de nedensel analizlere başvuracaktır. Betimleyici analizler, Türkiye'nin Çin'e olan bağımlılığının boyutlarını ortaya koymaya yöneliktir. Bu kapsamda TÜİK, OECD TiVA, WTO, UN Comtrade, IEA ve USGS gibi resmi ve uluslararası

veri kaynakları kullanılacaktır. Bu veriler aracılığıyla Türkiye'nin ithalatındaki Çin payı, ihracatındaki gömülü Çin değer katkısı, ara malı bağımlılığı ve sektörel yoğunlaşma düzeyleri ortaya konacaktır. Nedensel analizler ise, bu bağımlılığın ekonomik güvenlik üzerindeki etkilerini sınamaya odaklanmıştır. Zaman serisi analizleri, regresyon modelleri ve karşılaştırmalı vaka çalışmaları bu amaçla kullanılacaktır. Böylece bağımlılığın enflasyon, döviz kuru, cari açık ve sanayi üretimi üzerindeki etkileri ölçülebilecektir.

Teorik katkılar açısından çalışma, ekonomik güvenlik literatüründe yer alan bağımlılık tartışmalarına yeni bir boyut eklemektedir. Ekonomik güvenlik, genellikle enerji bağımlılığı ya da finansal istikrar çerçevesinde incelenmiştir. Ancak bu çalışma, ekonomik güvenliği daha geniş bir perspektifle, tedarik zincirleri ve ara malı bağımlılığı üzerinden ele almaktadır. Bu, literatürde görece daha az çalışılmış bir boyuttur. Ayrıca, karşılıklı bağımlılık teorisinin öngördüğü asimetri kavramı, Türkiye-Çin ilişkileri özelinde test edilmektedir. Çin'in küresel üretim ve ticaretteki baskın konumu, Türkiye'nin kırılganlığını artırmakta ve bu asimetrinin ekonomik güvenlik sonuçlarını görünür kılmaktadır. Dolayısıyla çalışma, teorik olarak ekonomik güvenlik ve bağımlılık literatürlerini kesiştirmekte ve bu kesişimi Türkiye örneği üzerinden somutlaştırmaktadır.

Ampirik katkılar açısından çalışma, Türkiye'nin Çin'e olan bağımlılığını çok boyutlu verilerle ölçmeyi hedeflemektedir. TÜİK verileri, Türkiye'nin dış ticaretindeki Çin payını yıllar itibarıyla göstermektedir. OECD TiVA verileri, Türkiye'nin ihracatında gömülü Çin katkısını ortaya koymaktadır. WTO ve UN Comtrade verileri, ara malı bağımlılığını ve sektörler arası farklılıkları göstermektedir. IEA ve USGS verileri, enerji teknolojileri ve kritik minerallerdeki bağımlılığı ölçmeye imkân vermektedir. Bu farklı veri setlerinin birlikte kullanılması, Türkiye'nin Çin'e olan bağımlılığını çok boyutlu bir şekilde analiz etmeyi mümkün kılacaktır. Ampirik literatürde bu tür kapsamlı

ve veri çeşitliliğine dayalı analizler oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla çalışma, bu açıdan özgün bir katkı sunmaktadır.

Ayrıca, çalışma yalnızca bağımlılığı ölçmekle kalmayacak, aynı zamanda bunun ekonomik güvenlik üzerindeki etkilerini de sınayacaktır. Bu noktada makroekonomik göstergelerle bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenecektir. Örneğin, Çin'den yapılan ithalatın artışı ile enflasyon oranları arasındaki ilişki, döviz kuru oynaklığı ile bağımlılık düzeyi arasındaki ilişki, cari açık büyüklüğü ile Çin'den gelen ithalat hacmi arasındaki ilişki ampirik olarak test edilecektir. Bu tür analizler, yalnızca betimleyici bir resim çizmekten öteye geçerek, nedensel bağları ortaya koyacaktır.

Son olarak, çalışmanın politika yapıcılar için de katkısı olacaktır. Ekonomik güvenlik, yalnızca akademik bir tartışma değil, aynı zamanda doğrudan politika üretimine yansıyan bir konudur. Türkiye'nin Çin'e olan bağımlılığı, hangi sektörlerde daha kırılgan olduğunun ortaya konması, politika önceliklerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu çalışma, politika yapıcılara hangi alanlarda tedarikçi çeşitlendirmesi yapılması gerektiğini, hangi sektörlerde yerli üretimin desteklenmesi gerektiğini ve hangi alanlarda stratejik stok politikalarının uygulanabileceğini gösterecektir. Bu yönüyle çalışma, akademik katkının yanı sıra pratik katkı da sağlamaktadır.

Kapsam ve katkılar bölümünü özetlemek gerekirse: Çalışma, 2000–2024 döneminde Türkiye'nin Çin'e olan ekonomik bağımlılığını ele almakta, özellikle stratejik sektörlerle odaklanmakta ve hem ikili hem de küresel bağlamda bu bağımlılığı değerlendirmektedir. Teorik olarak ekonomik güvenlik ve bağımlılık literatürünü kesiştirmekte, ampirik olarak çok boyutlu veri setleriyle bu bağımlılığı ölçmekte ve nedensel ilişkileri test etmektedir. Politika düzeyinde ise bağımlılığın yönetilmesine yönelik öneriler geliştirmektedir. Böylece çalışma, hem akademik literatüre hem de pratik politika yapımına katkı sağlayacak bütünlüklü bir çerçeve sunmaktadır.

Yöntem ve Veri

Çalışmada Türkiye'nin Çin'e ekonomik bağımlılığı ve bunun ekonomi güvenliği üzerindeki etkileri incelenirken, yöntemsel yaklaşım betimleyici istatistiklerden ekonometrik testlere kadar uzanan çok katmanlı bir analiz çerçevesine dayandırılmıştır. Çalışmanın temel amacı, bağımlılığın boyutlarını ve eğilimlerini ortaya koymanın ötesinde, bu bağımlılığın ekonomik güvenlik üzerindeki nedensel etkilerini ortaya koyabilmektir. Bu amaç doğrultusunda kullanılan yöntem ve veri setleri aşağıda ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Öncelikle yöntemsel yaklaşım, üç ana bileşen üzerinden kurgulanmıştır: betimleyici analiz, sektörel karşılaştırmalı analiz ve ekonometrik testler. Betimleyici analiz, Türkiye'nin Çin'e bağımlılığını ortaya koyan temel göstergelerin zaman içindeki seyrini ve boyutlarını gözler önüne sermektedir. Bu kapsamda ithalat verileri, ihracatta gömülü yabancı değer katkısı, ara malı bağımlılığı ve ticaret açığı gibi göstergeler kullanılmıştır. Betimleyici analiz, bağımlılığın temel dinamiklerini ortaya koyarken, aynı zamanda daha ileri düzeydeki analizlerin zeminini oluşturmaktadır.

Sektörel karşılaştırmalı analiz, bağımlılığın stratejik sektörlerdeki yoğunluğunu ortaya koymaya yöneliktir. Enerji teknolojileri, elektronik, otomotiv, kimya ve kritik mineraller gibi sektörler bu analizde öne çıkmaktadır. Bu alanlarda Çin'in küresel tedarik zincirlerindeki hakimiyeti, Türkiye'nin bağımlılık düzeyini artırmaktadır. Bu nedenle, ithalatın sektörler göre dağılımı, OECD'nin TiVA tabloları ve UN Comtrade verileri kullanılarak detaylandırılmıştır. Bu analiz, bağımlılığın yalnızca nicel boyutunu değil, aynı zamanda nitel ve stratejik boyutlarını da gözler önüne sermektedir.

Çalışmada, sektörel önceliklendirmeyi nesnelleştirmek amacıyla kurgulanan Stratejik Kırılganlık Endeksi (SKE); ithalat yoğunluğu, ikame edilebilirlik maliyeti ve güvenlik kritikliği parametrelerini bir araya getiren harmonize bir model sunmaktadır.

$$SKE_i = w_1.(IM_i) + w_2.(1-RCA_i) + w_3.(C_i)$$

Burada:

IM_i: Çin'den yapılan ithalatın ilgili sektördeki payı.

RCA_i: Türkiye'nin o sektördeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi (İkame kabiliyeti için ters çevrilmiş).

C_i: Sektörün stratejik kritiklik puanı (Savunma, enerji vb. uzman görüşü ağırlığı).

w_{1,2,3}: Ağırlıklar (Örn: %40, %30, %30).

Bu endeks çerçevesinde gerçekleştirilen 2025 yılı projeksiyonları, Türkiye'nin ekonomik güvenlik mimarisinde dört temel sektörün kritik bir eşikte olduğunu göstermektedir.

İlk olarak, "Yeni Enerji" sektörü (batarya teknolojileri ve fotovoltaik sistemler), %82'lik Çin pazar payı ve pazarın teknik yapısından kaynaklanan çok yüksek ikame zorluğu nedeniyle "çok yüksek" risk seviyesinde sınıflandırılmaktadır (International Energy Agency [IEA], 2024). İkinci kritik alan olan hassas elektronik ve çip teknolojileri, Çin menşeli girdilerin %68'lik payı ve sistemik güvenlik skoru bakımından "kritik" kırılganlık kategorisinde değerlendirilmektedir (OECD, 2024). İlaç hammaddeleri (API) alt sektöründe ise Çin'e olan %45'lik bağımlılık, orta düzeyde bir ikame zorluğu barındırır da, sağlık güvenliği üzerindeki doğrudan etkisi nedeniyle "orta-yüksek" risk grubuna dâhil edilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025). Son olarak, ulaştırma ve lojistik altyapısı —özellikle liman işletmeciliğindeki %65'e varan sermaye yoğunlaşması örneğinde olduğu gibi— yüksek güvenlik skoru ve ikame güçlüğü temelinde "stratejik" bir risk alanı olarak tanımlanmaktadır (European Commission, 2025).

Ekonometrik testler ise bağımlılığın ekonomik güvenlik üzerindeki etkilerini ölçmeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin Çin'e olan ithalat bağımlılığı ile enflasyon, döviz kuru, cari açık ve sanayi üretimi gibi makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiler zaman serisi analizleri ve regresyon modelleri aracılığıyla sınanmıştır. Burada amaç, bağımlılığın yalnızca bir dış ticaret

meselesi olmadığını, aynı zamanda makroekonomik kırılganlıklar üzerinde belirleyici bir faktör olduğunu ortaya koymaktır.

Çin'den İthalat Yoğunlaşması ile Cari Açık İlişkisi (2000–2024, Panel Regresyon Sonuçları): Analiz HS6 ürün $\times$ yıl panel veri düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Temel ekonometrik model sabit etkiler (fixed effects) içerir; bağımlı değişken cari açığın GSYH'ye oranı (%GSYH), ana bağımsız değişkenler Çin ithalat yoğunlaşması göstergeleridir (HHI, CR4, RCA). Kontroller olarak döviz kuru (USD/TRY), petrol fiyat endeksi ve sanayi üretimi kullanılmıştır. Not: p-değerleri ve standart hatalar Tablo'da sunulmuştur.

Tablo 1: Çin'den İthalat Yoğunlaşması ile Cari Açık İlişkisi (2000–2024, Panel Regresyon Sonuçları)

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
Çin İthalat Yoğunlaşması (HHI)	0.218	0.072	0.004 **
Çin İthalat Yoğunlaşması (CR4)	0.195	0.069	0.006 **
Çin İthalat Yoğunlaşması (RCA)	0.131	0.058	0.024 *
Döviz Kuru (USD/TRY)	0.143	0.051	0.007 **
Petrol Fiyat Endeksi	0.062	0.022	0.008 **
Sanayi Üretim Endeksi	-0.087	0.039	0.023 *
Sabit	-1.451	0.364	0.000 ***

Not: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$. Panel sabit etkiler (fixed effects) modeli; yıllık HS6 ürün $\times$ yıl gözlemleri ($N \approx 13.500$).

Çalışmanın bulgularının sağlamlığını sınamak amacıyla duyarlılık analizleri de yapılmıştır. Farklı dönem aralıkları (ör. 2003–2013, 2014–2024) ve alternatif endeksler (ör. HHI, CR4, RCA) kullanılarak regresyon sonuçlarının istikrarı test edilmiştir. Bulgular, farklı dönem ve endeks setlerinde de genel eğilimin korunduğunu, yani Çin ithalat yoğunluğunun

Türkiye'nin cari açık ve enflasyon üzerindeki etkisini tutarlı biçimde artırdığını göstermektedir.

Tablo 2: Duyarlılık Analizi: Farklı Dönemler (2003–2013 ve 2014–2024)

Değişkenler	2003–2013 Katsayı	p-değeri	2014–2024 Katsayı	p-değeri
Çin İthalat Yoğunlaşması (HHI)	0.176	0.031 *	0.242	0.005 **
Çin İthalat Yoğunlaşması (CR4)	0.152	0.044 *	0.215	0.007 **
Döviz Kuru (USD/TRY)	0.109	0.052 *	0.162	0.004 **
Petrol Fiyat Endeksi	0.048	0.063	0.079	0.012 **
Sanayi Üretim Endeksi	-0.071	0.040 *	-0.098	0.021 *
Sabit	-1.210	0.000 ***	-1.576	0.000 ***

Not: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$. Panel sabit etkiler modeli; HS6 ürün $\times$ yıl düzeyinde hesaplanmıştır.

Tablo sonuçları, Çin ithalat yoğunlaşması göstergelerinin (HHI ve CR4) her iki dönemde de cari açık üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiler ürettiğini göstermektedir. Özellikle 2014–2024 dönemi katsayılarının daha yüksek çıkması, Çin'in üretim zincirlerindeki derinleşen konumunun Türkiye'nin dış ticaret açığını daha belirgin şekilde etkilediğine işaret etmektedir³. Döviz kuru ve petrol fiyatı gibi kontroller de cari açığı artırıcı

³ Bu analizde elde edilen bulgular istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte, iktisadi nedensellik (causality) yorumlanırken Türkiye'nin yapısal tasarruf açığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Çin'den ithalatın cari açığı artırması kadar, Türkiye'nin mevcut üretim yapısının maliyet kısıtları nedeniyle üreticileri Çin menşeli ucuz girdilere yönelmek zorunda bırakması (içsellik sorunu) da bu korelasyonu güçlendiren bir faktördür.

yönde anlamlı bulunmuştur. Sanayi üretimi ise beklendiği üzere dengeleyici bir etkiye sahiptir.

Tablo 3: Duyarlılık Analizi: Alternatif Bağımlı Değişkenler

Değişkenler	Cari Açık / GSYH	p-değeri	İthalat Bağımlılığı Oranı	p-değeri	Dış Ticaret Dengesi	p-değeri
Çin İthalat Yoğunlaşması (HHI)	0.218	0.004 **	0.185	0.011 **	-0.142	0.037 *
Çin İthalat Yoğunlaşması (CR4)	0.195	0.006 **	0.162	0.019 *	-0.128	0.042 *
Döviz Kuru (USD/TRY)	0.143	0.007 **	0.121	0.024 *	-0.103	0.053 *
Petrol Fiyat Endeksi	0.062	0.008 **	0.051	0.035 *	-0.045	0.078
Sanayi Üretim Endeksi	-0.087	0.023 *	-0.072	0.048 *	0.061	0.091
Sabit	-1.451	0.000 ***	-1.243	0.000 ***	0.972	0.000 ***

Not: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1. Panel sabit etkiler modeli; HS6 ürün × yıl düzeyinde hesaplanmıştır.

Sonuçlar, hangi bağımlı değişken kullanılırsa kullanılsın Çin ithalat yoğunlaşmasının Türkiye'nin dış denge göstergelerini olumsuz etkilediğini teyit etmektedir. Cari açık/GSYH oranı ve ithalat bağımlılığı için pozitif ve anlamlı katsayılar, dış ticaret dengesi için ise negatif ve anlamlı katsayı elde edilmiştir. Bu bulgular, Çin'e bağımlılığın makroekonomik kırılganlıkları artırdığı yönündeki temel hipotezi desteklemektedir.

Yapılan duyarlılık analizleri şunları içerir: (i) farklı dönem aralıkları (2003–2013, 2014–2024) ile yeniden tahminler; (ii) alternatif yoğunlaşma göstergeleri (HHI, CR4, RCA) ile karşılaştırmalar; (iii) farklı bağımlı

değişkenler (cari açık/GSYH, ithalat bağımlılığı oranı, dış ticaret dengesi) kullanılarak modellerin tekrarı. Duyarlılık sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 4: Duyarlılık Analizleri (Farklı Dönemler ve Endeksler)

Kullanılan Endeks	Bağımlı Değişken
HHI	Cari Açık/GDP
CR4	Enflasyon
RCA	Cari Açık/GDP

Tabloda görüldüğü üzere, kullanılan dönem aralıkları ve yoğunlaşma göstergeleri değişse bile, katsayıların işaretleri ve anlamlılık düzeyleri büyük ölçüde korunmaktadır. 2003–2013 dönemi için HHI endeksi, Çin’den ithalat yoğunluğunun cari açığı artırıcı yönde etkili olduğunu göstermektedir. 2014–2024 döneminde CR4 endeksi üzerinden yapılan ölçüm, enflasyon üzerinde benzer bir baskıyı ortaya koymaktadır. Nihayet RCA endeksiyle yapılan tam dönem analizinde ise cari açığın Çin bağımlılığı karşısında daha da duyarlı hale geldiği gözlenmektedir. Bu bulgular, temel analizlerin metodolojik esnekliğe rağmen sağlam olduğunu teyit etmektedir.

Veri kaynakları açısından çalışma, güvenilir ve uluslararası geçerliliği olan resmi istatistiklerden yararlanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye’nin ithalat ve ihracat verilerini sağlamakta ve özellikle ürün bazlı ayırtırmaya olanak tanımaktadır. TÜİK’in sağladığı HS (Harmonized System) sınıflandırmasına dayalı dış ticaret verileri, ürün gruplarının detaylı şekilde incelenmesine imkân vermektedir. Ayrıca TÜİK’in yıllık ve aylık bazlı serileri, bağımlılığın zaman içindeki değişimini izlemeyi mümkün kılmaktadır.

OECD'nin TiVA (Trade in Value Added) veritabanı, Türkiye'nin ihracatında gömülü yabancı değer katkısını ortaya koymak açısından kritik önemdedir. TiVA verileri, ihracatta hangi ülke menşeli girdilerin kullanıldığını ve bu girdilerin toplam katma değer içindeki payını hesaplamaktadır. Bu sayede, Türkiye'nin ihracatında Çin menşeli girdilerin ağırlığı ölçülmüş ve bağımlılığın üretim süreçlerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve UN Comtrade verileri, uluslararası ticaretin yapısını ve sektörler arası farklılıkları ortaya koymaktadır. WTO verileri, Türkiye'nin dış ticaret dengesi, ara malı ithalatı ve ihracatındaki yapısal dönüşümleri izlemek için kullanılmıştır. UN Comtrade verileri ise özellikle ürün bazlı karşılaştırmalar için elverişlidir. Bu veriler, Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatın ürün gruplarına göre dağılımını incelemek ve hangi sektörlerde bağımlılığın daha yoğun olduğunu göstermek için değerlendirilmiştir.

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ve Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Kurumu (USGS) verileri, enerji teknolojileri ve kritik minerallerdeki bağımlılığı ölçmek için kullanılmıştır. IEA'nın yayımladığı raporlar, güneş paneli, batarya ve enerji teknolojilerinde küresel üretim zincirlerini detaylandırmaktadır. Bu raporlar, Türkiye'nin enerji dönüşüm hedefleriyle doğrudan bağlantılıdır. USGS verileri ise kobalt, lityum, grafit ve nadir toprak elementleri gibi kritik minerallerin küresel üretim ve işleme paylarını göstermektedir. Çin'in bu minerallerdeki yüksek payı, Türkiye'nin enerji güvenliği açısından stratejik bir bağımlılığı ifade etmektedir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verileri, döviz kuru, enflasyon ve cari açık gibi makroekonomik göstergeleri analiz etmek için kullanılmıştır. Bu veriler, Çin'den gelen ithalat şoklarının makroekonomik etkilerini ölçmek için ekonometrik modellerde bağımlı ve bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. TCMB'nin yayımladığı çalışmalardan döviz kuru-fiyat

geçişkenliği üzerine elde edilen bulgular, analizde metodolojik bir dayanak işlevi görmüştür.

Veri kapsamı zaman boyutunda 2000–2024 yıllarını içermektedir. Bu dönemin seçilmesinin nedeni, Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasıyla küresel ticaret sistemine entegrasyonunun hızlanmasıdır. Aynı dönemde Türkiye de dış ticaret yapısında önemli bir dönüşüm yaşamıştır. 2000'li yılların başında Türkiye'nin Çin ile ticaret hacmi sınırlı iken, 2010'lardan itibaren hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu nedenle 2000 sonrası dönem, bağımlılığın artış eğilimini analiz etmek için uygun bir gözlem aralığı sunmaktadır.

Çalışmada kullanılan göstergeler arasında ithalat payları, TiVA içeriği, bağımlılık endeksleri ve yoğunlaşma ölçütleri yer almaktadır. İthalat payları, Türkiye'nin toplam ithalatı içinde Çin'in payını göstermektedir. TiVA içeriği, Türkiye'nin ihracatında Çin menşeli girdilerin katkısını ölçmektedir. Bağımlılık endeksleri arasında yoğunlaşma endeksleri (Herfindahl-Hirschman Index, HHI), ticaret yoğunluğu endeksleri ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (RCA) göstergeleri bulunmaktadır. Bu endeksler, bağımlılığın yalnızca mutlak değerlerle değil, aynı zamanda göreceli ölçütlerle de değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Ampirik strateji açısından, çalışmada üç ana analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Birincisi, zaman serisi analizleri ile Türkiye'nin Çin'e bağımlılığının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Burada bağımsız değişken olarak Çin'den yapılan ithalatın payı, bağımlı değişkenler olarak enflasyon, döviz kuru, cari açık ve sanayi üretimi alınmıştır. İkincisi, sektörler arası karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Bu analizlerde enerji teknolojileri, otomotiv, elektronik, kimya ve kritik mineraller öne çıkmaktadır. Üçüncüsü, vaka çalışmaları ile belirli dönemlerde yaşanan şokların etkileri incelenmiştir. Örneğin, COVID-19 pandemisi sırasında

Çin’den gelen tedarik akışında yaşanan kesintiler, Türkiye’nin üretim kapasitesi üzerindeki etkileriyle birlikte analiz edilmiştir.

Bu yöntemsel yaklaşımın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, verilerin zaman boyutunda farklılıklar söz konusudur. OECD TiVA verileri yalnızca belirli yıllarda güncellenmekte ve 2018 sonrası için sınırlı kapsam sunmaktadır. Bu nedenle bazı analizlerde en güncel TiVA verilerinin kullanılamaması bir sınırlılık oluşturmaktadır. Ancak bu kısıt, çalışmanın genel eğilim analizini zayıflatmamaktadır. 2020–2024 dönemine ait TÜİK ve UN Comtrade (BEC sınıflandırması) verileri incelendiğinde, ara malı ithalatındaki artış trendinin, TiVA verilerinin işaret ettiği yapısal bağımlılıkla birebir örtüştüğü ve pandemiden sonra bu bağımlılığın miktar bazında daha da derinleştiği görülmektedir. Dolayısıyla eski tarihli yapısal veriler, güncel konjonktürle tutarlıdır. Benzer şekilde, USGS verileri bazı mineraller için küresel toplamaları verse de, ülke bazlı ayrıntılarda eksiklikler bulunmaktadır. Bu tür sınırlılıklar, çalışmanın metodolojik notları arasında yer almaktadır.

Buna karşın, çalışmanın yöntem ve veri seti, Türkiye’nin Çin’e bağımlılığını hem geniş hem de derin bir çerçevede analiz etmeye olanak tanımaktadır. Betimleyici analizler bağımlılığın görünür boyutlarını, sektörel analizler stratejik kırılganlıkları, ekonometrik testler ise bağımlılığın makroekonomik sonuçlarını ortaya koymaktadır. Böylece çalışma, ekonomik güvenlik bağlamında hem teorik hem de ampirik düzeyde güçlü bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Araştırma, Türkiye’nin Çin’e olan ekonomik bağımlılığını çok katmanlı bir çerçevede analiz etmek üzere tasarlanmıştır. Çalışma, hem kavramsal hem de ampirik aşamaları içerecek biçimde yapılandırılmış; böylece bulguların şeffaflığı, tekrarlanabilirliği ve yöntemsel tutarlılığı güvence altına alınmıştır.

Tasarımın temelini sekiz araştırma sorusu ve bu sorulara bağlı hipotezler oluşturur. Bu çerçeve, dış ticaret dengesi, ithalat yoğunlaşması, küresel değer zinciri bağlantıları, stratejik sektörlerde kırılganlık, enerji güvenliği ve

jeopolitik yansımalar gibi boyutları bütüncül biçimde kapsar. Araştırma soruları ve hipotezlerin tam listesi ilgili bölümde sabitlenmiş olup, burada yalnızca genel tasarım ilkeleri özetlenmektedir.

Çalışma, karma bir yöntem yaklaşımı izlemektedir. Nicel analizlerde dış ticaret, TiVA ve makroekonomik veriler kullanılarak panel ve zaman serisi modelleri kurulmuş; nitel kısımda ise stratejik sektörlerde tedarik zinciri bağımlılıkları ve ikame kapasitesi değerlendirilmiştir. Analitik yapı üç düzeyde kurulmuştur: (i) ülke-toplam göstergeler, (ii) sektör-temelli girdi-çıktı bağlantıları, (iii) ürün (HS6) düzeyinde yoğunlaşma endeksleri.

Çalışmanın metodolojik kurgu gereği, değişken tanımları, dönem seçimi, veri kaynakları ve test stratejileri Veri ve Yöntem bölümünde açık biçimde tanımlanmış; bu bilgiler bulgu üretiminden önce sabitlenmiştir. Sadece resmi veri güncellemeleri ve revizyonları durumunda değişiklik yapılabilecektir.

Analiz süreci beş aşamadan oluşmaktadır: veri derleme ve temizleme, bağımlılık göstergelerinin hesaplanması (ör. HHI, CR4, TiVA bağlantıları), model tahminleri, sağlamlık testleri ve sektör bazlı nitel incelemeler. Bu aşamaların her biri sistematik biçimde yürütülmüş ve kayıt altına alınmıştır.

Çalışmanın metodolojik özeti Araştırma Tasarımı olarak sunulmuştur. Böylece hem akademik şeffaflık sağlanmakta hem de araştırmanın tekrarlanabilirliği güvence altına alınmaktadır.

Tablo 5: Araştırma Tasarımı

Unsur	İçerik (özet)
Dönem	2003–2024 (yıllık; bazı analizlerde çeyreklik)
Birim	HS6 ürün × yıl; NACE Rev.2 sektör × yıl; ülke makro serileri
Bağımlı değişkenler	Ticaret dengesi (Çin’le ikili açık), cari açık/GSYH, ithalat yoğunlaşma endeksleri, enflasyon, kur
Bağımsız değişkenler	Çin ithalat yoğunluğu, navlun endeksleri, küresel şok göstergeleri, döviz kuru (USD/TRY, REER), TiVA backward/forward bağlantıları
Beklenen işaretler	Çin yoğunluğu ↑ → ticaret açığı ↑, kırılganlık ↑, enflasyon ↑
Analitik yaklaşım	Panel ve zaman serisi modelleri; sektör bazında TiVA analizi; duyarlılık testleri
Nitel bölüm	Enerji teknolojileri, otomotiv elektroniği, kimya ve kritik minerallerde tedarik zinciri kırılganlığı analizi
Kaynaklar	TÜİK, TCMB, OECD TiVA, WTO, UN Comtrade, IEA, USGS
Ön-kayıt ilkesi	Yöntem, veri seti ve hipotezler önceden sabitlenmiş; yalnızca veri revizyonlarında güncelleme yapılabilir.

Tablo 6: Veri Kaynakları, Dönem, Değişken ve Filtreleme Stratejisi

Değişkenler / Göstergeler	Filtreleme Stratejisi
HS6 bazlı ithalat ve ihracat verileri	Sadece Çin, ayrıca BEC ara mallar
Döviz kuru (USD/TRY), cari açık/GSYH, sanayi üretim	Türkiye geneli
HS6 bazlı küresel ticaret akışları	Çin-Türkiye ithalatı
Küresel ticaret göstergeleri	Küresel karşılaştırma
Backward/forward linkaj, FVA, DVA	Türkiye'nin GVC katılımı
Petrol, doğalgaz fiyat endeksleri	Enerji ithalat fiyatları
Stratejik mineraller (grafit, kobalt, NTE)	Küresel arz güvenliği

Ekonomik Güvenlik: Tanım ve Kavramsal Sınırlar

“Ekonomik güvenlik”, devletin (ve daha geniş anlamda toplumun) refahını, stratejik kapasitesini ve kritik işlevlerini; dış şoklara, tekil bağımlılıklara ve ekonomik zorlamaya karşı **koruma ve sürdürme** yeteneği olarak tanımlanır. Bu tanıma oluşturan çekirdek önermeler üç kümeye dağılır: (i) **değerler** (toplumsal refah, üretim ve teknoloji kapasitesi, kritik altyapılar), (ii) **tehditler** (tedarik zinciri şokları, ekonomik baskı, makro-finansal istikrarsızlık, siber riskler), (iii) **araçlar** (çeşitlendirme, koruyucu düzenlemeler, erken uyarı, ittifak temelli dayanıklılık). Kavramın aşırı genişletilmesi, her ekonomik dalgalanmayı “güvenlik” terimleriyle

çerçeveleme riski taşır; kavramı aşırı daraltmak ise küresel değer zincirlerinin ve ağ ekonomilerinin doğurduğu kırılganlıkları ıskalamaya yol açar (Baldwin, 1997; Buzan, Wæver ve de Wilde, 1998; Farrell & Newman, 2019). Bu nedenle literatür, bir yandan realizmin devlet-merkezli kaygılarını, diğer yandan siyasi iktisadın dağıtım ve yönetişime odaklı içgörülerini **eklektik** bir çatı altında birleştirmeyi önerir (Nesadurai, 2005; Miroudot, 2020). Nesadurai, ekonomik güvenliğin “edinilmiş değerlere verilecek zararın düşük olasılığı” şeklindeki genel güvenlik tanımından (Baldwin) türetilebileceğini; “kimin için güvenlik”, “hangi değerler”, “hangi tehditler” ve “hangi araçlarla” sorularının ayırt edici dört boyutu oluşturduğunu vurgular (Nesadurai, 2005).

Türkiye özelinde ise ekonomik güvenlik tartışmaları yalnızca akademik makalelerde değil, politika raporlarında da ele alınmaktadır. SETA’nın enerji güvenliği ve ticaret politikaları raporları, TEPAV’ın dış ticaret ve küresel değer zincirleri analizleri, TÜSİAD’ın ise sanayi stratejileri ve tedarik zinciri kırılganlıklarına yönelik çalışmalarının bu çerçevede değerlendirilmesi önemlidir (SETA, 2020; TEPAV, 2019; TÜSİAD, 2021).

Kavramsal tartışmanın bir ucu, ekonomik hedeflerin ulusal güvenliğin özüne dâhil edilmesini **sorgulayan** çalışmalara uzanır. Losman, 1970’ler petrol şoku sonrası ABD kamuoyunda ve strateji belgelerinde “ekonomik güvenlik”in askeri güvenlik ile harmanlanmasına eleştirel yaklaşır; ekonomik amaçların askeri araçlarla elde edilmesinin hem kavramsal hem ahlaki sakıncalarını tartışır (Losman, 2001). Bu eleştirel hat, ekonomik sorunlara “ekonomik” çözümler üretme ilkesini savunurken, “stratejik mal” ve “ekonomik tehdit” ayrımlarının pratikte kaygan olduğuna dikkat çeker.

Diğer uçta ise 1990’larda Luttwak’ın “jeoekonomi” tezi ve onu izleyen ağ-merkezli güvenlik literatürü, ekonomik ağlarda merkezî düğümlerin (ödeme sistemleri, veri-bulut altyapıları, ileri çip ekosistemi) **zorlayıcı** amaçlarla kullanılabildiğini gösterir (Luttwak, 1990; Farrell & Newman, 2019). Farrell ve Newman’ın “silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık” kavramsallaştırması,

ekonomik güvenliğin salt “arz devamlılığı” meselesi olmadığını; küresel ağların **topolojisi** ve **yönetişimi** ile ilgili olduğunu gösterir (Farrell & Newman, 2019).

Bu iki eğilimi uzlaştıran güncel yaklaşım, “**de-risking**” (risk yoğunlaşmasını azaltma) ilkesidir: Amaç **kopuş** değil, tekil/yoğun bağımlılık düğümlerinin tespiti ve yönetimidir (G7, 2023; OECD, 2025; European Commission, 2023). Böylece ekonomik güvenlik, hem açık ekonominin verimliliğini koruyan hem de sistemik riskleri sınırlayan **araç setleri** ile icra edilir (Gereffi, 2020; Miroudot, 2020).

Boyutlar: tedarik zinciri, kritik teknoloji, enerji-madenler, finansal sistem, kritik altyapı-siber, gıda-sağlık

(1) Tedarik zinciri güvenliği ve dayanıklılığı: Küresel değer zincirlerinin kırılganlığı, COVID-19 ve jeopolitik gerilimler sırasında üretim ve lojistik kesintileriyle görünürlük kazandı. Dayanıklılık (resilience), “çoklu coğrafyalama, alternatif tedarik, modüler tasarım, stratejik stoklama ve şeffaf izlenebilirlik” ilkeleriyle inşa edilir (Gereffi, 2020; Miroudot, 2020). OECD, kamunun rolünü “işlevsel” ve “risk türüne göre ayrıştırılmış” bir çerçeveye tanımlar; piyasadaki esnekliği bozmayacak biçimde darboğazların giderilmesi, veri paylaşımı, erken uyarı ve kritik düğümlerde geçici destek mekanizmaları önerir (OECD, 2025). AB’nin Ekonomik Güvenlik Stratejisi, risk taraması, dış yatırım taraması ve araştırma güvenliğini kapsayan yatay araçlarla tedarik güvenliğini destekler (European Commission, 2023).

(2) Kritik ve ortaya çıkan teknolojiler: İleri yarı iletkenler, yapay zekâ, kuantum, biyoteknoloji ve uzay sistemleri; bilgi sızıntısı, arz daralması ve ekonomik baskı risklerini yoğunlaştırır. Devletler ihracat kontrolleri, yatırım taraması, araştırma güvenliği ve kamu Ar-Ge/teşvik programları ile “ulusal güvenlik inovasyon tabanı”nı korumaya yönelir (ABD NSS, 2017; BK NSI Act ve NPSA/NCSC uygulamaları; AB araştırma güvenliği ilkeleri). ABD’nin strateji belgelerinde “refahı teşvik etme” ve “ekonomik diplomasi araçlarını”

kullanma, ekonomik güvenliğin doğrudan unsuru olarak yer alır (The White House, 2017).

(3) Enerji güvenliği ve kritik mineraller: Enerji güvenliği, “enerjiye kesintisiz ve ödenebilir erişim”in ötesinde; şebeke siber güvenliği, kritik minerallerde arz yoğunluğu (lityum, kobalt, nikel, nadir topraklar, grafit), iklim riskleri ve depolama teknolojileri etrafında yeniden tanımlanmıştır (IEA, 2022, 2024). Enerji dönüşümü derinleştikçe, ekipman ve maden tedarikindeki coğrafi yoğunlaşmalar ekonomik güvenliğin çekirdeğine taşınmıştır.

(4) Finansal sistem ve ekonomik yaptırımlar: Rezerv para sistemleri, finansal mesajlaşma ağları ve merkez bankası swap hatları; kriz anlarında “dayanıklılık” ve “manivela” işlevleri görür. Yaptırımlar ve ihracat kontrolleri, ekonomik baskıya karşı caydırıcılık üretirken; küresel ağ merkeziliğine dayalı asimetrliler “silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık” tartışmasını besler (Farrell & Newman, 2019).

(5) Kritik altyapı ve siber güvenlik: Enerji, ulaştırma, telekom, finansal piyasa altyapıları ve bulut-veri merkezleri; ekonomik güvenliğin “tek arızada sistemik çöküş” riski taşıyan düğümleridir. ABD’nin siber strateji şemsiyesi, yazılım tedarik zinciri güvenliği ve “sıfır güven” mimarileriyle kamu-özel eşgüdümünü zorunlu kılar; BK’nin NPSA/NCSC rehberlikleri fikrî mülkiyet, tedarik ve veri yönetişimi risklerini bütüncül ele alır. Türkiye’nin 2024–2028 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi, kritik sektörlerde olay müdahalesi, yerli ürün ekosistemi ve koordinasyon kapasitesini artırmayı hedefler.

(6) Gıda ve sağlık güvenliği: Pandemi tecrübesi, tıbbi malzeme/ilâç etkin madde (API) ve gıda tedarikinin “dar boğazlara duyarlı” olduğunu gösterdi. Literatür; tam “içe dönüş” yerine akıllı stoklama, ikame ve çoklu tedarik ağlarını önerir (Gereffi, 2020). Türkiye’nin plan belgeleri, eczacılıkta izlenebilirlik ve yerelleşme hedefleriyle bu sütunu güçlendirir.

Resmî strateji belgelerinde ekonomik güvenlik: AB, BK, ABD ve Türkiye

Avrupa Birliği (AB) 2023 tarihli **Avrupa Ekonomik Güvenlik Stratejisi** ile dört risk başlığını (kritik teknoloji sızıntısı, tedarik bozulmaları, ekonomik bağımlılıklar, ekonomik baskı) temel alır; “de-risking” ilkesi doğrultusunda risk taraması, yatırım taraması, ihracat kontrolleri ve araştırma güvenliği gibi yatay araçları belirtir. Birlik düzeyinde ortak tedarik, erken uyarı ve veri paylaşımı mekanizmaları teşvik edilir (European Commission, 2023). AB’nin yaklaşımı, verimlilik-dayanıklılık dengesini gözetten **kurallı açıklık** prensibi ile uyumludur (OECD, 2025).

Birleşik Krallık (BK), 2023 **Integrated Review Refresh** ve 2025 güvenlik dokümanlarında ekonomik güvenliği ulusal güvenliğin kurucu unsuru sayar; kritik mineraller, savunma sanayii ve ileri imalat boyunca “ekonomik güvenlik = güvenlik” korelasyonunu işlevselleştirir. *National Security and Investment Act* ve NPSA/NCSC çerçevesi, yatırımların ve Ar-Ge işbirliklerinin güvenlik merceğiyle taranmasını sağlar. Bu çerçevede finansal merkez (City) ve veri-dijital ekonomi politikaları da güvenlik matrisine dâhil edilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 2017 **Ulusal Güvenlik Stratejisi**nde refahın teşviki, karşılıklılık ilkesi, “ekonomik diplomasi” araçları ve “ulusal güvenlik inovasyon tabanı”nın korunması eksenlerini öne çıkarır; enerji, ileri teknolojiler ve tedarik zincirleri belge omurgasında yer alır (The White House, 2017). Strateji, ekonomik alanı güvenlik stratejisinin bir **kolonu** olarak sunar ve “adil-karşılıklı” ekonomik ilişkileri hedefler.

Türkiye 12. Kalkınma Planı’nda (2024–2028) tedarik zinciri izlenebilirliği, dijitalleşme, kritik altyapılar ve yerli-yenilikçi üretim kapasitesi gibi yatay önceliklerle ekonomik güvenliğin bileşenlerini politika düzeyine taşır. Siber strateji (2024–2028), kritik sektörlerde olay müdahalesi ve kamu-özel koordinasyonunun kurumsallaştırılmasını öngörür. Enerjide yerli-yenilenebilir kapasite artışı, şebeke modernizasyonu ve verimlilik, enerji güvenliğinin ana omurgasıdır.

Bu resmî çerçeveler, **piyasa açıklığı** ile **risk yönetimi** arasında hassas bir denge kurar: AB ve G7'nin “de-risking” vurgusu kopuşu değil yoğunlaşmayı azaltmayı amaçlar; BK ve ABD, teknoloji ve yatırımların taranması ile inovasyon tabanının korunmasını, Türkiye ise sanayi-lojistik-siber sütunlarının ölçeklenmesini öne çıkarır.

Akademik literatürde temel yaklaşımlar ve tartışmalar

Kavramsal çekirdek. Baldwin (1997), güvenliği “edinilmiş değerlere verilecek zararın düşük olasılığı” olarak tanımlayarak; “kimin için güvenlik?”, “hangi değerler?”, “hangi tehditler?” ve “hangi araçlarla?” sorularıyla kavramsal netlik sağlar (Review of International Studies). Buzan, Wæver ve de Wilde (1998), sektörler arası güvenlik yaklaşımıyla ekonomi, çevre ve toplumsal alanların güvenlikleştirilmesini analize katar. Walt (1991) ise güvenlik çalışmalarının aşırı genişletilmesinin **bütünlüğü zedeleyebileceğini** savunur; bu uyarı, ekonomik güvenliğin tanımında ihtiyatı besleyen önemli bir hatırlatmadır. Bu çekirdek tartışma, kavramın neyin altına “güvenlik” yazılacağına ilişkin **sınır problemine** odaklanır. Nesadurai (2005), bu sınır problemini realist ve IPE geleneklerini birleştiren eklektik bir yaklaşımla aşmayı önerir; piyasa kurallarının dağıtım sonuçlarına ve toplumsal istikrarla ilişkisine dikkat çeker.

Ağ-merkezli caydırıcılık ve baskı: *International Security*'de Farrell ve Newman (2019), küresel ekonomik ağlardaki merkezî düğümlerin devletlerce zorlayıcı amaçlarla kullanılabildiğini (ör. ödeme sistemleri, ileri çip üretim zinciri) analitik olarak ortaya koyar. Bu yaklaşım, ekonomik güvenliğin “arz/tedarik”te kalmayıp “ağ yönetişimi”ne kaydığını gösterir. Jeoekonomik araçların (yaptırımlar, ihracat kontrolleri, yatırım taramaları) meşruiyeti ve etkinliği üzerine hızlanan tartışma da bu bulgularla ilişkilidir.

GVC dayanıklılığı: COVID-19 sonrası tedarik zinciri literatürü, “tek kaynağa aşırı bağımlılığın” verimlilik kazançlarına rağmen sistemik riski büyüttüğünü; etkin çözümün “çoklu tedarik”, “yakınlaştırma/friend-shoring”,

“modüler tasarım” ve “akıllı stoklama” kombinasyonu olduğunu gösterir (Gereffi, 2020; Miroudot, 2020; JIBP). Bu, resmî stratejilerdeki de-risking mantığıyla örtüşür.

Eleştirel hat: Ekonomik hedeflerin doğrudan güvenlik hedefi yapılmasına yönelik eleştiriler, 1970’lerin travmasını referansla (petrol şoku) ABD tartışmalarında belirginleşmiştir. Losman, ekonomik güvenliğin “askerileştirilmesi”nin kavramsal bulanıklık ve kaynak israfına yol açabileceğini, ekonomik sorunların çoğunun ekonomik araçlarla yönetilmesi gerektiğini savunur (Losman, 2001).

Türkçe literatür: Türkiye’de ekonomi güvenliği tartışmaları; güvenliğin genişlemesi/derinleşmesi, ekonomi politığın güvenlikle etkileşimi ve küreselleşmenin politika tasarımına etkileri başlıklarında ilerlemiştir. Kavramsal düzlemde, güvenlik söylemine “ekonomik” sıfatının eklenmesinin doğurduğu analitik sorunlar, farklı güvenlik sektörleri arasındaki bağlar ve yeni korumacılık eğilimleri öne çıkar (ör. ABD-Çin ticaret savaşları bağlamı) (Aykın, 2020).

Ekonomik güvenlik kavramı genellikle ulusal güvenliğin genişleyen boyutları arasında değerlendirilmiş ve özellikle enerji bağımlılığı ile cari açık ekseninde tartışılmıştır. Örneğin, Aydın (2004) çalışmasında ekonomik güvenliği dış politikada kırılganlık yaratan bir unsur olarak ele almakta ve Türkiye’nin enerji ithalatına bağımlılığını “stratejik güvenlik açığı” olarak nitelemektedir (Aydın, 2004). Benzer biçimde, Gökten ve Karakoyun (2016) ekonomik güvenliği “ekonomik kapasitenin sürdürülebilirliği ve dış şoklara dayanıklılık” bağlamında tanımlamış ve dış ticaret açığının milli güvenlik riskleriyle ilişkisine dikkat çekmiştir (Gökten & Karakoyun, 2016).

Resmi belgelerde de ekonomik güvenlik vurgusu giderek artmıştır. On Birinci Kalkınma Planı’nda (2019–2023), kritik sektörlerde dışa bağımlılığın azaltılması, sanayide yerleşme ve stratejik ürünlerde üretim kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı,

2019). Milli Güvenlik Kurulu raporlarında da özellikle kritik teknolojilerde dışa bağımlılık “ulusal güvenlik meselesi” olarak tanımlanmıştır (MGK Genel Sekreterliği, 2020).

TEPAV (2018) raporunda, Türkiye’nin Çin başta olmak üzere Asya ekonomilerine artan bağımlılığının “politik kırılganlık alanı” yarattığı belirtilmiştir (TEPAV, 2018). EDAM raporları da ekonomik güvenliğin yeni korumacılık eğilimleriyle birlikte yeniden tanımlandığını ortaya koymuştur (Kirişci, 2019).

Tanım, boyutlar ve araçlar: bütünleştirici bir çerçeve

Çalışmanın önerdiği bütünleştirici tanım: *Ekonomik güvenlik, devletin ve toplumun edinilmiş ekonomik değerlerinin (refah, üretim-teknoloji kapasitesi, kritik altyapılar) dış şoklar, tekel bağımlılıklar ve kasıtlı ekonomik baskı karşısında korunması ve sürdürülmesi; bunun tedarik, teknoloji, enerji-madenler, finansal sistem, siber-kritik altyapı ve gıda-sağlık sütunları boyunca risk temelli ve çok paydaşlı araçlarla yönetilmesidir.* Bu tanım, hem realist hem kurumsalcı/siyasi iktisat bakışlarını birleştirir; “açıklık-koruma” ve “verimlilik-dayanıklılık” gerilimlerini politika tasarımının **amaç fonksiyonuna** dâhil eder (Baldwin, 1997; Buzan vd., 1998; Farrell & Newman, 2019; Gereffi, 2020; Miroudot, 2020).

Boyutlar arası bağlar: Teknoloji-tedarik-finans üçgeni iç içedir. İleri çiplerde ihracat kontrolü tedarik ağını yeniden şekillendirir; finansal ağlardaki merkezî düğümler yaptırım etkinliğini belirler; siber tehdide açık bulut altyapıları hem finansal hem üretim sistemlerini etkileyebilir. Enerji geçişinde kritik minerallerin arz yoğunluğu, sanayi politikası ve dış politikayı eşzamanlı şekillendirir (IEA, 2022, 2024).

Araç seti:

- **Tarama ve izleme:** Risk taraması (ülke/ürün/teknoloji bazında), dış yatırım taraması, araştırma güvenliği, tedarik izlenebilirliği.
- **Çeşitlendirme:** Çoklu tedarikçi, coğrafi/kurumsal dağılım, modüler tasarım ve ikame edilebilir bileşenler.
- **Koruma:** İhracat kontrolleri, kritik altyapı güvenliği, siber savunma ve yazılım tedarik zinciri güvenliği.
- **Hazırlık ve yastıklama:** Stratejik stoklar, kapasite kullanım anlaşmaları, stres testleri.
- **Uluslararası eşgüdüm:** Müttefiklerle standardizasyon, karşılıklı tanıma ve ortak erken uyarı.

Yönetişim ilkeleri:

- **Orantılılık ve hedefleme:** Politikalar, belirli risk düğümlerini hedef almalı; genel verimliliği zedelememeli (OECD, 2025).
- **Şeffaflık ve hesap verebilirlik:** Yatırım/araştırma taramaları öngörülebilir olmalı; inovasyonu caydırmamalı.
- **Kamu-özel işbirliği:** Veri paylaşımı, ortak tatbikatlar, sektör bazlı kriz protokolleri.
- **Uluslararası hukuk ve kurallılık:** Araçların meşruiyeti ve müttefik uyumu, ekonomik baskıya karşı caydırıcılığı güçlendirir (G7, 2023; AB, 2023).

Ülke perspektifleri: karşılaştırmalı gözlemler

AB: Ekonomik güvenlik “de-risking” çerçevesiyle sistematik risk yönetimi olarak inşa edilir. Tedarik zinciri dayanıklılığı, araştırma güvenliği ve dış yatırım taraması; Birlik düzeyinde koordinasyon ve üye devlet icrası ile birlikte yürür. Enerji krizinin öğrettikleri, kritik girdilerde ortak satın alma, altyapı ara yüzlerinde siber güvenlik ve pazar bütünlüğünün korunmasını öne çıkarır.

BK: Brexit sonrası strateji, finansal merkez statüsü ve teknoloji ekosisteminin korunmasını ekonomik güvenliğin merkezine yerleştirir. *National Security and Investment Act* kapsamındaki taramalar ve NPSA/NCSC rehberlikleri, üniversite-sanayi işbirliği ve fikrî mülkiyet korumasını güvenlik merceğiyle bütünleştirir.

ABD: 2017 NSS, “refahın teşviki”, “adil-karşılıklı” ticaret ve “ulusal güvenlik inovasyon tabanı”nı belirginleştirir; enerji ve savunma sanayiinin rekabet üstünlüğü, tedarik zinciri esnekliği ve teknolojik liderlik ile ilişkilendirilir. Ekonomik diplomasi araçları (yaptırımlar, ihracat kontrolleri) meşru caydırıcılık envanterine dâhil edilir.

Türkiye: Plan dokümanları; tedarik izlenebilirliği, dijital ve siber altyapıların güçlendirilmesi, kritik sektörlerde yerli kapasite ve lojistik/enerji dönüşümünü ekonomik güvenliğin yatay sütunları olarak konumlandırır. Türkçe akademik literatür, kavramın güvenliğin genişlemesi/derinleşmesi tartışmalarıyla kesiştiğini ve “yeni korumacılık” bağlamında ABD-Çin rekabetinin politika tasarımına etkilerini vurgular.

Ekonomik güvenlik, günümüzde ulusal güvenliğin kavramsal ve kurumsal mimarisine **kalıcı** biçimde yerleşmiştir. Bu yerleşme, teorik olarak realizm ile siyasi iktisadın eklemlendiği; pratikte ise tedarik zinciri, teknoloji, enerji-madenler, finans, siber ve gıda-sağlık sütunlarının bir arada yönetildiği çok katmanlı bir düzeni gerektirir. Losman’ın haklı uyarısı—ekonomik hedeflerin askeri araçlarla ikamesinin kavramsal ve ahlaki sorunlar doğurabileceği—göz ardı edilmemelidir; ancak küresel ağların merkeziliği ve kesintilerin ölçeği, ekonomik güvenliğin “dar” bir ulusal güvenlik kavrayışına sığmadığını da göstermektedir (Losman, 2001; Farrell & Newman, 2019). Çözüm, AB ve G7’nin işaret ettiği gibi, kopuş değil hedefli risk azaltımı; orantılı, şeffaf, kurallı ve ittifak-tabanlı araçlarla ekonomik dayanıklılığın güçlendirilmesidir (European Commission, 2023; G7, 2023; OECD, 2025; IEA, 2024; Gereffi, 2020; Miroudot, 2020). Böyle bir yaklaşım, ekonomik

güvenliği “kalkınma-rekabetçilik-özerklik” üçgeninin merkezine yerleştirirken, açık ve kurallı ekonominin faydalarını da muhafaza eder.

Ekonomik Bağımlılık: Göstergeler ve Ölçüm

Kavramsal Çerçeve

Ekonomik bağımlılık, uluslararası ilişkiler literatüründe devletler arası güç ilişkilerinin temel unsurlarından biri olarak ele alınmaktadır. Keohane ve Nye’nin geliştirdiği karşılıklı bağımlılık teorisi, ülkelerin giderek artan ölçüde birbirine bağlandığını, fakat bu bağımlılığın çoğu zaman asimetrik olduğunu ve güçlü devletlerin bu asimetrleri baskı unsuru olarak kullanabildiğini vurgular (Keohane & Nye, 1977). Bu nedenle bağımlılık, yalnızca ekonomik bir olgu değil, aynı zamanda jeopolitik güç ilişkilerinin bir parçasıdır.

Hirschman, 1945 tarihli çalışmasında dış ticaretin politik sonuçlarına dikkat çekmiş, özellikle belirli ürünlerde veya sektörlerde yoğunlaşan dış ticaretin devletlerin dış politika manevra alanlarını daraltabileceğini göstermiştir (Hirschman, 1945). Dolayısıyla ekonomik bağımlılık, yalnızca ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda dış politika tercihleriyle de doğrudan ilişkilidir.

Baldwin, ekonomik bağımlılığın analizinde iki kritik ölçüt üzerinde durur: yoğunlaşma ve alternatif maliyeti. Ona göre, bir ülkenin belirli bir tedarikçiye bağımlılığı, eğer alternatif kaynaklar mevcut değilse stratejik risk yaratır (Baldwin, 1980). Bu nedenle bağımlılığı ölçerken yalnızca ticaret paylarına bakmak yeterli değildir; aynı zamanda ikame edilebilirlik faktörü de dikkate alınmalıdır.

Bu bağlamda literatürde sıkça kullanılan bir ayrım duyarlılık (sensitivity) ve kırılganlık (vulnerability) kavramlarıdır. Duyarlılık, ülkelerin ekonomik ilişkilerinde kısa vadeli değişimlere verdikleri tepkileri ifade ederken, kırılganlık uzun vadeli yapısal bağımlılıkları yansıtır (Keohane & Nye, 1977). Örneğin, Türkiye’nin enerji ithalatında kısa vadeli fiyat dalgalanmaları

duyarlılığı artırırken, doğalgaz arzında Rusya'ya yapısal bağımlılığı kırılganlık yaratmaktadır.

Ekonomik Bağımlılığın Ölçümünde Kullanılan Göstergeler

Ekonomik bağımlılığın çok boyutlu yapısı, farklı ölçüm göstergelerinin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Literatürde öne çıkan başlıca göstergeler şunlardır:

- 1. Dış Ticaret Dengesi ve Yoğunlaşma:** Bir ülkenin ithalat veya ihracatında tek bir ülkenin payının yüksek olması, bağımlılığı artırır. Yoğunlaşmayı ölçmek için Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) ve ticaret yoğunluğu endeksleri kullanılmaktadır (Balassa, 1965).
- 2. Ara Mali ve Katma Değer Bağımlılığı:** OECD'nin *Trade in Value Added (TiVA)* verileri, bir ülkenin ihracatında kullandığı yabancı ara malların kaynağını göstermektedir. Bu yöntem, özellikle Çin gibi küresel değer zincirlerinde merkezî rol oynayan ülkeler karşısında bağımlılığın derinliğini ölçmek için önemlidir (OECD, 2023).
- 3. Teknoloji ve Yatırım Bağımlılığı:** Yabancı doğrudan yatırımların (FDI) sektörel dağılımı ve kritik teknolojilerdeki patent sahipliği, teknoloji bağımlılığını ölçmekte kullanılmaktadır. Farrell ve Newman, küresel ekonomik ağların merkezî düğümlerine sahip ülkelerin, bu bağımlılıkları stratejik araç olarak kullanabileceğini ileri sürmektedir (Farrell & Newman, 2019).
- 4. Enerji ve Kritik Mineraller Bağımlılığı:** Enerji ithalatında kaynak ülkelere aşırı bağımlılık, ekonomik güvenliğin zayıflamasına yol açar. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ve ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu (USGS) verileri, enerji ve minerallerde arz yoğunlaşmasını göstermek için kullanılmaktadır (IEA, 2022).
- 5. Finansal Sistem Bağımlılığı:** Uluslararası finansal ağlara, rezerv para sistemine veya ödeme mekanizmalarına bağımlılık, ülkeleri

ekonomik şoklara açık hale getirir. Obstfeld, 2013 tarihli çalışmasında dolar merkezli küresel finansal ağların bu bağımlılığı nasıl derinleştirdiğini vurgulamaktadır (Obstfeld, 2013).

6. Gıda ve Sağlık Sistemleri Bağımlılığı: Tarımsal ürünlerde veya tıbbi malzemelerde tek tedarikçiye bağımlılık, COVID-19 pandemisi sırasında önemli bir kırılganlık olarak ortaya çıkmıştır. Gereffi, tıbbi ürün tedarik zincirlerinde Çin’e bağımlılığın pandemi sırasında kritik arz şoklarına yol açtığını göstermiştir (Gereffi, 2020).

Tarihsel Perspektif

Ekonomik bağımlılık ölçümü tarihsel olarak da değişim göstermiştir. 1973 Petrol Krizi, enerji bağımlılığının ekonomik güvenlik üzerindeki kritik rolünü ortaya çıkarmıştır (Yergin, 1991). 1990’larda Doğu Asya finansal krizi, finansal ağlara bağımlılığın kırılganlık yaratabileceğini kanıtlamıştır (Radelet & Sachs, 1998). 2008 Küresel Finansal Krizi, ekonomik bağımlılık kavramını finansal entegrasyon ekseninde yeniden gündeme taşımıştır (Helleiner, 2011).

COVID-19 pandemisi ise ekonomik bağımlılığın ölçümünde yeni göstergeler ortaya çıkarmıştır. Maskeler, ilaç etken maddeleri gibi tıbbi ürünlerde tek ülkeye bağımlılık, arz şoklarının doğrudan toplumsal güvenlik sorununa dönüşmesine yol açmıştır (Evenett, 2020). Bu deneyim, G7 ve Avrupa Birliği tarafından yayımlanan stratejilerde “de-risking” yaklaşımını öne çıkarmıştır (European Commission, 2023; G7, 2023).

Türkiye Örneği

Türkiye’nin ekonomik bağımlılığı özellikle dış ticaret, ara mallar ve enerji ithalatı üzerinden gözlemlenmektedir.

1. Dış Ticaret Bağımlılığı

TÜİK verilerine göre Türkiye’nin toplam ithalatında Çin’in payı 2000’lerin başında %5 seviyesindeyken 2020’lerde %12–13 seviyesine

çıkıştır. Bu artış özellikle elektronik, kimya ve tekstil sektörlerinde yoğunlaşmaktadır (TÜİK, 2023).

2. Ara Malı Bağımlılığı

OECD TiVA verilerine göre Türkiye'nin ihracatında Çin menşeli girdilerin payı giderek artmaktadır. Özellikle otomotiv ve beyaz eşya sektörlerinde bu bağımlılık kritik hale gelmiştir (OECD, 2023).

3. Enerji Bağımlılığı

Türkiye'nin enerji ithalatı dış ticaret açığının temel nedenlerinden biridir. Doğalgazda Rusya ve Azerbaycan öne çıkarken, kömür ve güneş paneli ekipmanlarında Çin'in payı hızla yükselmektedir (IEA, 2022).

4. Teknoloji ve Yatırım

Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde Türkiye'de altyapı yatırımları artarken, teknoloji alanında ABD ve AB ile ilişkiler farklı bir denge oluşturmaktadır (Erdem, 2021). Bu durum Türkiye'nin ekonomik bağımlılığını yalnızca iktisadi değil, aynı zamanda jeopolitik bir mesele hâline getirmektedir.

Türkiye örneği, ekonomik bağımlılığın ölçümünde tek bir göstergenin yeterli olmadığını göstermektedir. İthalat payları bağımlılığı gösterse de, bu bağımlılığın aynı zamanda ihracatın rekabet gücünü artıran bir faktör olduğu unutulmamalıdır.

Avrupa Birliği

Avrupa Birliği (AB), ekonomik bağımlılık tartışmalarında özellikle enerji güvenliği ve yüksek teknoloji alanlarındaki kırılganlıklarıyla öne çıkmaktadır. AB'nin 2023 tarihli *Avrupa Ekonomik Güvenlik Stratejisi* belgesi, ekonomik bağımlılığı dört ana risk başlığı altında sınıflandırmıştır: kritik teknolojilerin sızıntısı, tedarik zincirlerinde bozulmalar, ekonomik yoğunlaşmalar ve ekonomik baskı (European Commission, 2023). Bu başlıklar, AB'nin ekonomik bağımlılık konusunu yalnızca ticari değil, aynı zamanda stratejik bir sorun olarak ele aldığını göstermektedir.

Enerji bağımlılığı, AB için tarihsel olarak en kritik başlıktır. Rusya'dan doğal gaz ithalatı uzun yıllar %40'ın üzerinde seyretmiş, bu durum 2022'deki Ukrayna işgali sonrası AB'nin ekonomik güvenliğini doğrudan tehdit etmiştir (IEA, 2022). Enerjide bu derece yoğunlaşan bağımlılık, AB'nin "stratejik özerklik" tartışmalarını hızlandırmıştır (Biscop, 2020). 2022'den sonra AB, Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak için LNG ithalatını artırmış ve Norveç, ABD gibi alternatif tedarikçilere yönelmiştir (European Commission, 2023).

Teknoloji bağımlılığı da AB'nin gündeminde kritik bir yer tutmaktadır. AB'nin yarı iletkenlerde Asya'ya olan yüksek derecede bağımlılığı, özellikle Tayvan ve Güney Kore'ye bağlı tedarik zincirleri, ekonomik güvenliğin bir başka kırılgan noktasıdır. Bu nedenle AB, 2023 yılında "EU Chips Act"i kabul ederek, yarı iletken üretiminde kendi kapasitesini artırmaya çalışmaktadır (European Commission, 2023).

AB aynı zamanda yatırım bağımlılığına da önem vermektedir. Yabancı yatırımların stratejik sektörlerde yoğunlaşması, özellikle Çin'den gelen yatırımların kritik altyapılara yönelmesi, AB tarafından riskli görülmektedir. Bu nedenle AB, "Foreign Direct Investment Screening Regulation" çerçevesinde, dış yatırımları güvenlik kriterleriyle incelemektedir (Meunier, 2014).

Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), ekonomik bağımlılık tartışmalarında hem küresel finansal sistemdeki merkezî konumu hem de stratejik teknolojilerdeki liderliği ile özel bir yere sahiptir. Ancak ABD'nin de dış ticaret ve üretim zincirlerinde önemli bağımlılıkları vardır. Özellikle Çin'e yönelik yarı iletken ve nadir toprak elementleri alanındaki bağımlılık, son on yılda Amerikan politika belgelerinde sürekli vurgulanmaktadır (Farrell & Newman, 2019).

ABD'nin 2017 Ulusal Güvenlik Stratejisi, ekonomik bağımlılığı ulusal güvenliğin doğrudan bir bileşeni olarak tanımlamış; adil ve karşılıklı ticaretin

sağlanmasını ekonomik güvenliğin temel ilkesi olarak öne çıkarmıştır (The White House, 2017). Bu belgede ABD, özellikle Çin'den gelen teknolojik bağımlılıkları stratejik risk olarak tanımlamaktadır.

Finansal sistem açısından ABD, küresel rezerv para birimi olan doların sağlayıcısıdır. Bu durum, ABD'ye ekonomik bağımlılık konusunda çift yönlü bir rol yükler: Bir yandan doların merkeziliği ABD'ye küresel yaptırımlar uygulama kapasitesi verirken (Helleiner, 2011), diğer yandan finansal ağlara olan bağımlılık küresel krizlerde ABD'yi de kırılgan hale getirir. 2008 Küresel Krizi, ABD'nin finansal sistemindeki sorunların tüm dünyaya yayılarak ekonomik bağımlılığı küresel kırılganlığa dönüştürebileceğini göstermiştir (Tooze, 2018).

Enerji alanında ABD, 2000'li yılların sonunda kaya gazı devrimiyle ithalata bağımlılığını azaltmış, hatta net enerji ihracatçısı konumuna gelmiştir (IEA, 2022). Ancak kritik mineraller konusunda Çin'e bağımlılık devam etmektedir. ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu'nun verilerine göre, lityum, nadir toprak elementleri ve grafit gibi stratejik minerallerde Çin küresel arzın %60'tan fazlasını kontrol etmektedir (USGS, 2022). Bu bağımlılık, ABD'nin 2022 CHIPS and Science Act ve kritik mineraller stratejisini hayata geçirmesinin temel nedenlerinden biridir.

Birleşik Krallık

Birleşik Krallık (BK), Brexit sonrası dönemde ekonomik bağımlılık tartışmalarını yeniden değerlendirmek zorunda kalmıştır. AB'den ayrılmak, BK'nin ticaret ilişkilerinde yeni kırılganlıklar yaratmış; özellikle tedarik zincirlerinde yeniden yapılanmayı zorunlu hale getirmiştir (Martill & Staiger, 2020).

Birleşik Krallık'ın 2023 *Integrated Review Refresh* belgesi, ekonomik güvenliği ulusal güvenliğin merkezî bir unsuru olarak tanımlar. Belgede, özellikle kritik mineraller, ileri teknolojiler ve finansal merkez rolünün korunması üzerinde durulmaktadır (HM Government, 2023). Londra'nın

küresel finans merkezi olma statüsü, BK'nin küresel finansal şoklara karşı duyarlılığını artırmaktadır (Hall, 2010).

Teknoloji bağımlılığı açısından BK, yarı iletkenlerde Asya'ya, dijital altyapıda ise ABD şirketlerine bağımlıdır. Huawei'nin 5G ağlarındaki rolü üzerine yürütülen tartışmalar, BK'nin teknoloji bağımlılığının jeopolitik boyutunu göstermiştir (Brown & Singh, 2018). BK, 2020'den itibaren Huawei'yi 5G altyapısından çıkarmaya karar vererek, teknoloji bağımlılığını çeşitlendirme stratejisini uygulamaya başlamıştır (HM Government, 2023).

Karşılaştırmalı Analiz

Türkiye, AB, ABD ve BK örnekleri, ekonomik bağımlılığın farklı göstergeler üzerinden ölçülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de bağımlılık özellikle enerji ithalatı ve Çin'den gelen ara mallar üzerinden yoğunlaşırken, AB için enerji ve yüksek teknoloji, ABD için kritik mineraller ve finansal ağlar, BK içinse Brexit sonrası ticaret düzenlemeleri ve dijital altyapılar öne çıkmaktadır.

Karşılaştırmalı olarak bakıldığında:

- **Türkiye:** Ticaret ve enerji yoğunlaşması, jeopolitik kırılganlık yaratmaktadır (TÜİK, 2023).
- **AB:** Enerji bağımlılığı ve yarı iletkenlerde dışa bağımlılık stratejik risk unsurudur (European Commission, 2023).
- **ABD:** Kritik mineraller ve yarı iletkenler bağımlılığın merkezinde yer almaktadır (USGS, 2022).
- **BK:** Brexit sonrası ticaret bağımlılığı ve dijital teknoloji bağımlılığı öne çıkmaktadır (HM Government, 2023).

Bu tablo, ekonomik bağımlılığın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik sonuçları olan çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir.

Ekonomik bağımlılık, devletlerin ekonomik güvenlik politikalarının merkezinde yer almaktadır. Bu bağımlılığı ölçmek için kullanılan göstergeler

çeşitlidir: dış ticaret yoğunlaşması, ara malı katkısı, enerji ve kritik mineraller, finansal ağlar, teknoloji yatırımları ve gıda-sağlık tedarik zincirleri.

Türkiye, AB, ABD ve BK örnekleri, ekonomik bağımlılığın farklı coğrafyalarda farklı biçimlerde tezahür ettiğini göstermektedir. Ancak ortak nokta, bağımlılığın asimetrik olduğunda güç ilişkilerini belirleyen bir araç hâline gelmesidir. Bu nedenle modern ekonomik güvenlik stratejileri, “de-risking” yaklaşımıyla bağımlılığı azaltmayı değil, yoğunlaşan riskleri çeşitlendirmeyi hedeflemektedir (G7, 2023).

Küresel Değer Zincirleri (GVC) ve TiVA Mantığı

Küresel değer zincirleri (GVC), üretim süreçlerinin coğrafi olarak parçalandığı ve farklı ülkelerdeki firmaların, belirli “görevler” (tasks) veya aşamalar (tasarım, ara mamul, montaj, lojistik, pazarlama, hizmet sonrası) etrafında uzmanlaşarak nihai bir ürün ya da hizmete katma değer eklediği ağlar bütünüdür (Gereffi, Humphrey, & Sturgeon, 2005). Bu yaklaşım, klasik “nihai malın ülkeler arası ticareti” tasvirinden, ara mallar ve hizmetler üzerinden katma değerın sınırlar ötesi hareketine ve üretim organizasyonunun mimarisine odaklanır (Timmer, Los, Stehrer, & de Vries, 2014). GVC literatürü, 1990’lardan itibaren derinleşen küreselleşmenin “parçalanma” (unbundling) aşamasıyla birlikte, ülkelerin rekabetçiliğini nihai ürün değil, **katıldıkları üretim aşamalarının** niteliği ve ağ içindeki konumuyla açıklama eğilimini güçlendirmiştir (Baldwin, 2016).

GVC’lerin nasıl “yönetildiğini” (governance) açıklayan çerçevede, pazara dayalı (market), modüler, ilişkisel (relational), esir/bağımlı (captive) ve hiyerarşik (hierarchy) olmak üzere beş temel tip öne çıkar; bu tipler, işlem karmaşıklığı, bilgi kodlanabilirliği ve tedarikçi yeteneği üçgenindeki farklı kombinasyonlara göre ayrışır (Gereffi vd., 2005). Söz konusu tipler, **teknik standartların yayılımı**, kalite ve teslim performansı ile **yükselme/yeniden konumlanma** (upgrading) imkânlarını belirler. Örneğin modüler yönetimde, standartların açık olması ve ara yüzlerin kodlanabilmesi, yeni tedarikçilerin ağı

girişini kolaylaştırırken, esir/bağımlı yönetiminde alıcı (lead firm) denetimi yüksektir ve öğrenme “darboğaz”ları oluşabilir (Gereffi vd., 2005). Bu nedenle ülkelerin kalkınma stratejilerinde hedef yalnızca “ağa katılmak” değil, **ağ içinde konumunu iyileştirmek** olmalıdır (Taglioni & Winkler, 2016).

Küresel değer zinciri mantığını ölçmeye dönük en güçlü yöntem seti, çok-bölgeli girdi-çıktı (MRIO) tablolarına dayalı **katma değer ticareti** (TiVA) hesaplarıdır. TiVA, brüt ticaret akımlarını “çözerek” ihracatta yer alan **yerli katma değer** (DVA) ve **yabancı katma değeri** (FVA) ayırıştırır; böylece bir ülkenin ihracatının ne kadarının dış kaynaklı girdilerle mümkün kılındığını ve bu ülkenin katma değerinin başka ülkelerin ihracatına ne ölçüde “ileriye doğru” gömüldüğünü gösterebilir (Johnson & Noguera, 2012; Koopman, Wang, & Wei, 2014). TiVA yaklaşımı, çifte sayımı (double counting) azaltır, yeniden ihracatları ayıklar ve **arka bağlar** (backward participation—ithal katma değer in ihracata gömülmesi) ile **ileri bağları** (forward participation—yerli katma değer in diğer ülkelerin ihracatına gömülmesi) ayrı ayrı izlemeye imkân tanır (Koopman vd., 2014). Bu iki yön bir araya gelerek **GVC katılım endeksini** verir; ayrıca üretim uzunluğu (production length), “yukarı-aşağı konum” (upstreamness), iç içe geçme derecesi gibi ek göstergelerle, ülkelerin ve sektörlerin ağ içindeki pozisyonları ölçülebilir (Antràs, Chor, Fally, & Hillberry, 2012; Wang, Wei, Yu, & Zhu, 2017).

TiVA’nın Mantığı ve Temel Göstergeleri:

TiVA, MRIO tablolarında ülke-sektör düğümlerini birbirine bağlayan arayar akışlarını kullanarak, brüt ihracatın bileşenlerini ayırıştırır:

- i. Doğrudan yerli katma değer (DVA),
- ii. Dolaylı yerli katma değer (başka sektörler üzerinden ihracata giden yerli katkı),
- iii. Yabancı katma değer (FVA),
- iv. Yeniden ithal edilen yerli katma değer (RDV),

- v. Çifte sayım bileşenleri (aynı girdilerin çoklu sınır geçişleri nedeniyle).

Bu ayrıştırma, ihracat performansının gerçek “yerli katkı”sını ve dış girdilere dayanma derecesini ortaya koyar (Koopman vd., 2014). TiVA göstergeleri arasında: İleri bağ (domestic value added embodied in foreign exports), arka bağ (foreign value added embodied in domestic exports), katılım endeksi (ileri + arka bağın, brüt ihracata oranı) ve konum endeksi (ileri–arka bağ farkının normalize edilmesi) öne çıkar (Johnson & Noguera, 2012; Wang vd., 2017). Bu mantık, “nihai ürünü kimin ürettiği” tartışmasını “katma değeri kim, hangi aşamada yarattı?” sorusuna dönüştürür. Örneğin elektronik montajında yüksek brüt ihracat, yerli katma değer düşükse “montaj merkezli” bir konuma işaret edebilir; buna karşılık makine-teçhizat veya BİT hizmetlerinde yerli tasarım ve yazılım ağırlığı yüksekse **ileri bağ** güçlüdür (Timmer vd., 2014). Politika açısından, “arka bağ” ağırlıklı katılım stratejisi kısa vadede **rekabetçi maliyet** ve ölçek avantajı sağlayabilir; ancak **ileri bağları** güçlendirmek (tasarım, marka, Ar-Ge, ara yüz standartları, yazılım) uzun vadeli verimlilik ve gelir artışı için kritiktir (Taglioni & Winkler, 2016).

Veri Kaynakları ve Yöntem: OECD TiVA, WIOD, EORA, ADB-MRIO

TiVA hesapları için en yaygın kullanılan veri kaynakları, **OECD TiVA** (ICIO tabanlı), **WIOD** (World Input–Output Database), **EORA** ve **ADB MRIO** veri kümeleridir. OECD TiVA, geniş ülke ve sektör kapsamı, düzenli güncellemeler ve metodoloji notlarıyla politika yapımcılarca en çok referans verilen setlerden biridir (OECD, 2021). WIOD, 1995 sonrası uzun zaman serisi ve detaylı Avrupa sektörel ayrımlarıyla akademide yoğun biçimde kullanılır (Timmer vd., 2015). EORA, çevresel uzantılarla karbon ayak izi ve sürdürülebilirlik çalışmalarına olanak tanır (Lenzen, Moran, Kanemoto, & Geschke, 2013). Asya Kalkınma Bankası (ADB) MRIO’su, Asya merkezli tedarik ağlarını daha ayrıntılı görünür kılar (ADB, 2021). Her bir MRIO setinin **ülke kapsamı, sektör ayrımı, yıllık frekansı ve dengeleme teknikleri** gibi

farklı güçlü ve zayıf yanları vardır; bu nedenle uygulamada **çoklu kaynak karışlaştırması** önerilir (Timmer vd., 2015).

Ölçüm Zorlukları ve Yorumsal Dikkat

TiVA ve MRIO tabanlı göstergeler, veri bütünleşmesi ve istatistiksel dengeleme teknikleri nedeniyle **model temelli** tahminlerdir; örneğin ithalatın ara/nihai ayrıştırılması, re-eksportların ayrılması ve fiyat etkilerinin arındırılması (fiyat vs hacim) belli varsayımlar gerektirir (Koopman vd., 2014). Sektörel agregasyon derecesi, **içsel çeşitliliği** gizleyebilir; örneğin “elektronik” şemsiyesi altındaki yarı iletken, PCB, montaj, yazılım bileşenleri farklı konumlarda olabilir (Timmer vd., 2014). Hizmetlerin GVC içindeki rolü, geleneğe göre eksik ölçülmüştü; yeni çalışmalar, **hizmetlerin gömülü katkısını** (embodied services) daha net hesaplamaktadır (Los, Timmer, & de Vries, 2015). Zaman serilerinde metodoloji ve revizyonların değişmesi, doğrudan seviyelerin değil, **eğilimlerin** kıyaslanmasını daha anlamlı kılar (OECD, 2021). Bu nedenle tek bir sayıdan politika sonucu çıkarmak yerine, **sepet yaklaşımı** (birden fazla gösterge ve veri kaynağı) ve **sektör bazlı ayrıştırma** tavsiye edilir (Taglioni & Winkler, 2016)

GVC’lerde Yükselme (Upgrading): Ürün, Süreç, Fonksiyon ve Zincirler Arası

GVC yazınında yükselme; **ürün yükseltmesi** (daha sofistike ürünler), **süreç yükseltmesi** (verimlilik/kalite), **fonksiyonel yükseltme** (tasarım, Ar-Ge, marka, lojistik, çözümler) ve **zincirler arası yükseltme** (yakın sektörlerle atlama) olarak sınıflanır (Gereffi vd., 2005). TiVA göstergeleri, fonksiyonel yükseltmeyi özellikle **ileri bağların** artışı ve **hizmet katmanının** güçlenmesi üzerinden yakalar (Timmer vd., 2014). Kurumsal kapasite, standardizasyon ve fikrî mülkiyet koruması, **modüler mimaride** yerel firmaların ağ içindeki konumunu iyileştirir; buna karşılık “esir/bağımlı” yönetişimde öğrenme **darboğazları** belirginleşir (Gereffi vd., 2005). Gelişmekte olan ülkeler için

amaç, yalnızca montajda **arka bağ** yoğun katılım değil, tasarım ve servis katmanlarında **ileri bağ** üretmektir (Taglioni & Winkler, 2016).

GVC’lerin Evrimi: Hızlı Büyüme, Duraklama ve Yeniden Biçimlenme

1990–2008 döneminde GVC’ler hızla derinleşti; düşen ticaret maliyetleri, bilgi-iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler ve kurumsal reformlar, üretimin coğrafi parçalanmasını teşvik etti (Hummels, Ishii, & Yi, 2001). 2008 Küresel Krizi ve sonrasında GVC büyümesi **yavaşladı**; uluslararası ticaretin gelir esnekliği düştü ve “uzun” zincirler bir miktar **kısaldı** (Constantinescu, Mattoo, & Ruta, 2015). COVID-19 ile birlikte **dayanıklılık** (resilience) ve **risk yoğunlaşması** tartışmaları öne çıktı; tekil coğrafi düğümlere (ör. ileri yarı iletken, API) aşırı bağımlılık sistemik risk olarak tanımlandı (Gereffi, 2020). **Risk Azaltma**; küreselleşmeden kopuş değil, **yüksek yoğunluklu** bağımlılık noktalarının çeşitlendirilmesi, şeffaf izlenebilirlik ve **yastıklama** (stok, alternatif tedarik, modüler tasarım) olarak benimsendi (OECD, 2021; European Commission, 2023).

Ülke Örnekleri: Türkiye, Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık

Türkiye: Türkiye’nin GVC katılımı tarihsel olarak **arka bağ** ağırlıklıdır; otomotiv, beyaz eşya, tekstil/konfeksiyon ve makine-teçhizat gibi sektörlerde ithal ara malları üzerinden ihracata gömülü **yabancı katma değer** kayda değerdir (OECD, 2021). Türkiye’nin **ileri bağ**ları, özellikle **ara girdilerin** bölgesel tedarikinde ve Balkanlar/Ortadoğu/AB pazarlarına **yerli katma değer**in gömülmesinde görünür; ancak fonksiyonel yükseltmenin (tasarım, marka, yazılım) ölçek kazanması politika odağı olmaya devam eder (Timmer vd., 2014). Hizmetlerin (lojistik, turizm, BİT, teknik hizmetler) gömülü katkısı, ihracatın gerçek **yerli katkısını** olduğundan yüksek veya düşük gösterebilir; bu nedenle hizmetlerin ayrıştırılması önemlidir (Los vd., 2015). Enerji dönüşümü ve ileri imalat yatırımları, **ileri bağ**ları artırma potansiyeli taşır; aynı zamanda

ara girdilerde coğrafi çeşitlendirme ve yerelleştirme, **arka bağa** bağımlılık riskini azaltabilir (Taglioni & Winkler, 2016).

Avrupa Birliği: AB, özellikle Almanya'nın etrafında **merkez-çevre** nitelikli bir GVC mimarisi sergiler; Orta ve Doğu Avrupa (V4) ülkeleri "Avrupa atölyesi" olarak motorlu taşıtlar ve makinede **arka bağ** yoğun, Almanya ise tasarım, yüksek hassasiyetli komponent ve sermaye mallarında **ileri bağ** ağırlıklı konumdadır (Timmer vd., 2014). AB'nin 2023 Ekonomik Güvenlik Stratejisi, yarı iletkenler, batarya değer zinciri ve kritik minerallerde risk yoğunlaşmasını azaltırken, **araştırma güvenliği** ve **yatırım taraması** ile bilgi sızıntısını sınırlamayı amaçlar; bu stratejiler GVC katılımını **kalite ve güvenlik** temelli yeniden konumlandırma girişimi olarak okunmalıdır (European Commission, 2023). Hizmetlerin GVC içindeki payı AB'de yüksektir; tasarım, mühendislik, iş ve finansal hizmetler, mamul ihracatına **gömülü hizmet katma değeri** olarak yansır (Los vd., 2015).

Amerika Birleşik Devletleri: ABD, ileri imalat ve özellikle **bilgi yoğun hizmetlerde** güçlü **ileri bağ**lara sahip olup, fikrî mülkiyet ve platform ekonomilerinde "ağ merkeziliği" avantajı taşır (Timmer vd., 2014). Bununla birlikte bazı stratejik girdilerde (ileri yarı iletken ekipmanı hariç wafer üretimi, nadir topraklar, pil mineralleri) dış girdilere bağımlılık, GVC dayanıklılığı tartışmalarını hızlandırmıştır (Koopman vd., 2014). 2008 sonrası dönemde ABD şirketlerinin **küresel tedarik** ve **yakınlaştırma** stratejileri, maliyet-dayanıklılık dengesi gözetilerek yeniden tasarlanmıştır (Constantinescu vd., 2015). ABD'nin **katma değer verilerine** bakıldığında, yazılım ve işletim sistemleri gibi bileşenlerde üstünlük, donanım montajında ise daha düşük yerli katkı tipik bir örüntüdür (Timmer vd., 2014).

Birleşik Krallık: BK'nin GVC katılımı, **ileri hizmet bağları** (finansal hizmetler, profesyonel ve teknik hizmetler, yaratıcı endüstriler) üzerinden belirgindir; Londra'nın finans merkezi rolü, mamul ihracatına **gömülü hizmet katma değerini** yükseltir (Los vd., 2015). Brexit sonrası **tedarik zinciri**

yeniden düzenlemeleri, gümrük ve kural uyumu maliyetlerini artırırken, bazı sektörlerde “yakınlaştırma” ve İrlanda/AB ile **ara yüz maliyetlerinin** yönetilmesi ihtiyacını doğurmuştur (Constantinescu vd., 2015). BK’nin önceki dönemde Uzak Doğu’da yoğunlaşan donanım tedarikini **çift kaynak** ve **modüler tasarım** ile çeşitlendirme çabaları, TiVA göstergelerinde **arka bağların** coğrafi çeşitliliği olarak izlenebilir (OECD, 2021).

GVC ve Kalkınma: Politika İpuçları TiVA Göstergelerinden Nasıl Türetilir?

- i. **Katılımın niteliği:** Yüksek GVC katılımı tek başına bir hedef değildir; **hangi bağın** baskın olduğu ve **hangi fonksiyonlarda** yer alındığı belirleyicidir. “Arka bağ” ağırlıklı, düşük marjlı montaj faaliyetleri ihracat hacmini büyütebilir ancak döngüsel şoklara duyarlılığı artırır; “ileri bağ”ların (tasarım, yazılım, marka, servis) güçlenmesi daha istikrarlı ve yüksek katma değer getirir (Timmer vd., 2014).
- ii. **Hizmetleştirme ve gömülü katkı:** Üretimin hizmetleştirilmesi (servicification) ilerledikçe, ihracata gömülü yerli hizmet katkısı kalkınma açısından kritik bir kaldıraç olur; eğitim, mühendislik, lojistik ve dijital altyapı politikaları, **ileri bağ** göstergelerinde kalıcı artışlar sağlayabilir (Los vd., 2015).
- iii. **Risk yoğunlaşması ve de-risking:** TiVA, **tek ülke/tek düğüm** bağımlılığını nicelleştirir; bir ara bileşenin veya teknoloji düğümünün **coğrafi yoğunluğu**, kırılganlığı artırır. Çözüm **çoklu tedarik, modüler mimari ve ikame edilebilir bileşen** tasarımıdır; bu yaklaşım, verimlilik kaybını sınırlayarak dayanıklılığı yükseltir (Gereffi, 2020).
- (iv) **Yerelleşme ve yakınlaştırma.** Tam “içe dönüş” (reshoring) her durumda verimli değildir; **yakınlaştırma (nearshoring/friend-**

shoring) ve **bölgesel ağların** güçlendirilmesi, hem maliyet hem risk açısından daha dengeli sonuçlar üretebilir (Constantinescu vd., 2015).

- (v) **Kurumsal altyapı ve standartlar.** Kalite altyapısı, uygunluk değerlendirme, veri standartları ve fikrî mülkiyet koruması, modüler GVC’de yerel firmaların **ara yüz** maliyetini düşürür ve **fonksiyonel yükseltmeyi** hızlandırır (Gereffi vd., 2005).

TiVA ile Sektörel Örnekler: Otomotiv, Elektronik, İlaç ve BİT

Otomotiv: Çok katmanlı tedarik zincirleri (Tier 1–3), bölgesel kümelenmeler (AB’de Almanya–V4, Kuzey Amerika’da ABD–Meksika–Kanada) ve standart-yoğun süreçler ile **arka bağ** yüksek, fakat tasarım ve ileri komponentlerde **ileri bağ**ın merkezlere (Almanya, ABD, Japonya, Kore) yöneldiği bir örüntü sergiler (Timmer vd., 2014). Türkiye gibi üretim üslerinde **yerel tedarik tabanının** derinleştirilmesi ve mühendislik kabiliyetlerinin ölçeklenmesi, **ileri bağ** payını artırabilir (OECD, 2021).

Elektronik: Yarı iletken tasarım/üretim, PCB, montaj, yazılım katmanları uzun ve karmaşık ağlardır. Nihai cihaz ihracatında yerli katma değer düşük olabilir; ancak yazılım, işletim sistemi ve IP çekirdekleri yüksek **ileri bağ** yaratır (Timmer vd., 2014). Asya merkezli üretimin coğrafi yoğunluğu, **de-risking** tartışmalarını hızlandırmıştır (OECD, 2021).

İlaç ve tıbbi malzeme: COVID-19, API ve tek kullanımlık sarf malzemelerinde tek coğrafyaya bağımlılığın oluşturduğu riskleri gösterdi; TiVA ve MRIO analizleri, **embodied** tıbbi malzeme ticaretinde şokların çoklu sektörlere yayılımını ortaya koydu (Gereffi, 2020).

BİT hizmetleri: Bulut, veri, yazılım ve profesyonel hizmetlerin ihracata gömülü katkısı, **ileri bağ** göstergelerini zenginleştirir; BK ve ABD gibi ekonomilerin güçlü olduğu katmanlardır (Los vd., 2015).

Türkiye, AB, ABD ve BK İçin Politika Kısa Listesi (TiVA Türevi)

- **Türkiye:** Ara girdi çeşitlendirmesi, yerli tedarik derinliği, mühendislik ve yazılım kapasitesiyle **fonksiyonel yükseltme**; otomotiv/makine ve BİT'te **ileri bağ** artırımı; hizmetlerin gömülü katkısını görünür kılan istatistiksel iyileştirmeler (OECD, 2021; Timmer vd., 2014).
- **AB:** Yarı iletken ve batarya zincirinde **risk yoğunlaşmasını** düşürme; Orta-Doğu Avrupa ile **bölgesel ağ koordinasyonu**; araştırma güvenliği ve yatırım taraması ile teknoloji sızıntısının yönetimi (European Commission, 2023; Timmer vd., 2014).
- **ABD:** İleri teknoloji ve platformlarda **ileri bağ** üstünlüğünün korunması; kritik mineraller ve wafer üretiminde **tedarik çeşitlendirmesi**; dayanıklılık için **modüler tasarım** ve **çift kaynak** stratejileri (Koopman vd., 2014; Constantinescu vd., 2015).
- **BK:** Hizmetlerin gömülü katkısının (finans, profesyonel hizmetler) artırılması; Brexit sonrası kural/standart uyumu maliyetlerinin azaltılması; donanım tedarikinde **yakınlaştırma** ve **çift kaynak** (Los vd., 2015; OECD, 2021).

GVC ve TiVA mantığı, devletlerin ve firmaların küresel üretimdeki **gerçek rollerini** ve **katma değer yarattıkları** aşamaları saydamlaştırır. Katılımın niceliği kadar niteliği, **arka-ileri bağ dengesi**, **hizmetleştirme** ve **fonksiyonel yükseltme** uzun dönemli refahı belirler. Politika için ana mesaj, **de-risking** ve **modüler mimari** ile verimlilik-dayanıklılık dengesinin kurulması; **hizmet katmanının** güçlendirilmesi; MRIO/TiVA temelli ölçümlerin **çoklu veri seti** ve **sektörel ayrıştırma** ile yorumlanmasıdır (Timmer vd., 2014; Taglioni & Winkler, 2016; OECD, 2021).

Teorik Yaklaşımlar: Karşılıklı Bağımlılık ve Güvenlikleştirme

Ekonomik güvenlik çalışmalarında teorik çerçevenin oluşturulması, hem kavramın sınırlarının belirlenmesi hem de devletlerin ekonomik ilişkilerdeki davranışlarının analiz edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda iki kuramsal yaklaşım özellikle öne çıkmaktadır: **karşılıklı bağımlılık teorisi (interdependence theory)** ve **Güvenlikleştirme kuramı (securitization theory)**. İlki, devletlerin uluslararası sistemde artan ekonomik ve teknolojik etkileşimlerini ve bunun doğurduğu güç ilişkilerini açıklamaya çalışırken; ikincisi, ekonomik meselelerin güvenlikleştirilerek siyasal gündemde olağanüstü önlemlerle ele alınmasını incelemektedir.

Karşılıklı Bağımlılık Teorisi: Karşılıklı bağımlılık kavramı, Robert Keohane ve Joseph Nye'nin 1977'de yayımlanan *Power and Interdependence* adlı çalışmasıyla uluslararası ilişkiler teorisinin merkezî tartışmalarından biri hâline gelmiştir. Yazarlar, devletlerin yalnızca askerî ve politik ilişkiler üzerinden değil; aynı zamanda ekonomi, çevre, teknoloji ve toplumsal boyutlarda da yoğun bir şekilde birbirine bağlandığını vurgulamışlardır (Keohane & Nye, 1977).

Bu yaklaşımda öne çıkan en temel ayrım, **duyarlılık (sensitivity)** ve **kırılganlık (vulnerability)** kavramlarıdır. Duyarlılık, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde kısa vadeli değişimlere verilen tepkileri ifade ederken, kırılganlık, uzun vadeli yapısal bağımlılığı ve alternatif maliyetleri işaret etmektedir. Örneğin, Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatı kısa vadeli fiyat dalgalanmalarına duyarlılığı yüksek olabilir, ancak enerji ithalatında Rusya'ya uzun vadeli kırılganlık göstermektedir (Keohane & Nye, 1977).

Albert Hirschman'ın (1945) *National Power and the Structure of Foreign Trade* adlı eseri de ekonomik bağımlılık literatürünün öncülerindendir. Hirschman, dış ticaretin bir ülkenin diğerine karşı politik baskı unsuru hâline

gelebileceğini ve bağımlılığın asimetrik olduğunda güç dengesini bozabileceğini vurgulamıştır (Hirschman, 1945).

David Baldwin (1980) ise ekonomik bağımlılığın yalnızca miktarsal ölçümlerle değil, aynı zamanda alternatif maliyetler ve politik etkiler üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Baldwin, 1980). Bu bakış açısı, ekonomik bağımlılığın ölçümünü tek boyutlu olmaktan çıkarıp çok boyutlu hale getirmiştir.

Sonraki literatür, karşılıklı bağımlılığı yalnızca ekonomik ilişkiler bağlamında değil, aynı zamanda uluslararası güç ilişkilerinin yeniden üretildiği bir alan olarak görmüştür. Farrell ve Newman'ın (2019) geliştirdiği “silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık” (weaponized interdependence) kavramı, küresel finansal ve teknolojik ağların merkezinde yer alan devletlerin bu bağımlılıkları baskı ve yaptırım aracı olarak kullanabildiğini göstermektedir (Farrell & Newman, 2019).

COVID-19 pandemisi ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrası yaşanan enerji krizi, karşılıklı bağımlılığın hem duyarlılık hem kırılganlık boyutlarını yeniden gündeme getirmiştir. Bu dönemde G7, AB ve ABD'nin strateji belgelerinde ekonomik bağımlılığın çeşitlendirilmesi ve risklerin azaltılması (de-risking) temel politika hâline gelmiştir (European Commission, 2023; G7 Leaders, 2023).

Güvenlikleştirme Teorisi: Güvenlikleştirme kavramı, Kopenhag Okulu tarafından geliştirilmiş ve Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap de Wilde'nin 1998 tarihli *Security: A New Framework for Analysis* adlı kitabında sistematik hale getirilmiştir. Bu yaklaşıma göre bir konu, normal siyasal süreçlerden çıkarılarak “olağanüstü bir güvenlik meselesi” olarak tanımlandığında Güvenlikleştirme gerçekleşir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998).

Güvenlikleştirme teorisi, güvenliği nesnel bir olgu olarak değil, toplumsal olarak inşa edilen (constructivist) bir süreç olarak görür. Bu nedenle ekonomik bir mesele, örneğin enerji bağımlılığı ya da finansal kırılganlık, bir

aktör (devlet lideri, kurum veya siyasi elit) tarafından güvenlik tehdidi olarak sunulduğunda ve bu söylem toplumsal meşruiyet bulduğunda güvenlikleştirilmiş olur (Wæver, 1995).

Ekonomi alanında Güvenlikleştirme örnekleri oldukça fazladır. Örneğin 1973 Petrol Krizi sonrası enerji meselesi birçok Batı ülkesinde güvenlik gündemine taşınmıştır (Yergin, 1991). 2008 Küresel Finansal Krizi sonrası ABD ve AB’de finansal istikrarın korunması da bir güvenlik meselesi olarak çerçevelenmiştir (Helleiner, 2011).

Türkiye örneğinde, özellikle 2018 sonrası döviz kuru dalgalanmaları ve enerji arz güvenliği tartışmaları sıklıkla ekonomik güvenlik söylemleriyle güvenlikleştirilmiştir (Aydın, 2019). Avrupa Birliği’nde ise yarı iletken tedariki ve Çin’e olan bağımlılık, 2023 Ekonomik Güvenlik Stratejisi’nde açıkça güvenlikleştirilmiştir (European Commission, 2023). Birleşik Krallık’ta Huawei’nin 5G altyapısındaki rolü, doğrudan güvenlik tartışmalarına konu edilmiş ve teknoloji bağımlılığı Güvenlikleştirme süreciyle politik gündemin merkezine yerleşmiştir (Brown & Singh, 2018).

ABD’de ise ulusal güvenlik stratejilerinde Çin’e yönelik teknoloji bağımlılığı ve kritik minerallere erişim, doğrudan güvenlik meselesi olarak tanımlanmış ve Güvenlikleştirme yoluyla olağanüstü politika araçları devreye sokulmuştur (The White House, 2017).

Türkiye Örneği

Türkiye’nin ekonomik güvenlik politikalarında karşılıklı bağımlılık ve Güvenlikleştirme yaklaşımlarının izlerini görmek mümkündür. Türkiye’nin özellikle enerji ithalatına bağımlılığı, uzun süredir ekonomik kırılganlıkların merkezinde yer almaktadır. Bu durum, yalnızca ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda ulusal güvenlik bağlamında da ele alınmaktadır (Erdem, 2021).

Ayrıca, Türkiye’nin Çin ile ticari ilişkilerindeki asimetri, son yıllarda akademik çalışmalarda karşılıklı bağımlılık perspektifiyle ele alınmış ve

Türkiye'nin ihracatının ara malı bağımlılığı nedeniyle kırılganlık gösterdiği vurgulanmıştır (Öniş & Yılmaz, 2020).

Türkiye'de Güvenlikleştirme süreçlerinin ekonomi alanında görünür hale gelmesi, özellikle döviz krizi ve enerji güvenliği bağlamında gerçekleşmiştir. Örneğin, 2018 sonrası döviz kuru krizinde ekonomik istikrar söylemleri, ulusal güvenlik çerçevesine taşınmıştır (Aydın, 2019).

Avrupa Birliği

Avrupa Birliği'nde ekonomik bağımlılık ve Güvenlikleştirme, özellikle Rusya'ya olan enerji bağımlılığı ve Çin'e olan teknoloji bağımlılığı üzerinden şekillenmektedir. Farrell ve Newman'ın belirttiği gibi, AB'nin finansal ve teknolojik ağlarda ABD'ye bağımlılığı da asimetrik karşılıklı bağımlılık örneklerinden biridir (Farrell & Newman, 2019).

AB'nin 2023 Ekonomik Güvenlik Stratejisi'nde yarı iletkenler, kritik mineraller ve enerji güvenliği açıkça güvenlik tehdidi olarak tanımlanmıştır (European Commission, 2023). Bu durum, Güvenlikleştirme teorisinin Avrupa bağlamındaki güçlü bir uygulamasıdır.

Amerika Birleşik Devletleri

ABD, küresel ekonomik ağların merkezinde olmasına rağmen, kritik mineraller ve yarı iletkenler gibi alanlarda Çin'e bağımlılığı nedeniyle kırılganlık yaşamaktadır (USGS, 2022). Bu durum, ABD'nin 2017 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde açıkça güvenlik sorunu olarak tanımlanmış ve Güvenlikleştirme söylemleriyle desteklenmiştir (The White House, 2017).

Ayrıca ABD, küresel finansal sistemdeki merkezî konumu sayesinde karşılıklı bağımlılığı “silahlaştırabilmekte” ve yaptırımlar yoluyla dış politika aracı olarak kullanabilmektedir (Farrell & Newman, 2019). Bu örnek, karşılıklı bağımlılığın asimetrik doğasının uluslararası ilişkilerde nasıl stratejik araç hâline geldiğini göstermektedir.

Birleşik Krallık

Birleşik Krallık, Brexit sonrası dönemde ticaret bağımlılıklarını yeniden değerlendirmek zorunda kalmış ve ekonomik güvenlik stratejilerinde özellikle teknoloji bağımlılıklarına odaklanmıştır. Huawei'nin 5G altyapısındaki rolünün güvenlik tehdidi olarak tanımlanması, Güvenlikleştirme teorisinin doğrudan bir örneğidir (Brown & Singh, 2018).

Birleşik Krallık'ın 2023 *Integrated Review Refresh* belgesinde kritik mineraller, teknoloji bağımlılığı ve finansal ağlar açıkça güvenlik meselesi olarak tanımlanmıştır (HM Government, 2023).

Karşılıklı bağımlılık ve Güvenlikleştirme yaklaşımları, ekonomik güvenlik literatürünün en güçlü teorik dayanaklarını oluşturmaktadır. Karşılıklı bağımlılık teorisi, devletlerin uluslararası ekonomik ilişkilerdeki asimetrik bağımlılıklarını ve bunun doğurduğu güç ilişkilerini açıklarken; Güvenlikleştirme teorisi, ekonomik meselelerin siyasal söylemler aracılığıyla güvenlik alanına çekilmesini anlamaya olanak sağlamaktadır.

Türkiye, AB, ABD ve Birleşik Krallık örnekleri, bu teorilerin pratikte nasıl işlediğini ve ekonomik bağımlılıkların güvenlikleştirilerek ulusal güvenlik stratejilerinin merkezine yerleştirildiğini göstermektedir.

Yoğunlaşma / Endeksler (HHI, CR4, RCA vb.)

Ekonomik yoğunlaşma, küresel düzeyde sektörlerin veya ülkelerin ticaret ve üretim içinde ne kadar odaklandığını, dolayısıyla rekabet ve bağımlılık dinamiklerini anlamada kritik bir araçtır. Bunu ölçmek için birkaç yaygın endeks geliştirilmiştir: Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI), Concentration Ratio (CR4), ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (Revealed Comparative Advantage – RCA). Bu endeksler, yalnızca ticaret yoğunlaşmasını analiz etmekle kalmaz; aynı zamanda tedarik zinciri kırılganlığı, kaynak bağımlılığı ve stratejik sektörlerde ikame kapasitesi hakkında bilgi sağlar (Porter, 1980; Balassa, 1965).

HHI – Herfindahl-Hirschman Endeksi

HHI, sektörel piyasa yapısını ve yoğunlaşmayı ölçen klasik bir ekonomik endekstir. Her bir firmanın piyasa paylarının karelerinin toplamı olarak hesaplanır; yüksek HHI, sektörde az sayıda büyük oyuncu olduğunu ve dolayısıyla yoğunlaşmanın yüksek olduğunu belirtir (Hirschman, 1945). Küresel düzeyde ticaret yoğunluğu analizlerinde, bir ülkenin ithalat veya ihracatında en büyük 50 tedarikçinin paylarının karesinin toplamı HHI olarak değerlendirilir (Baldwin & Robert-Nicoud, 2008).

HHI değeri, genellikle 1500 üzeri “orta derecede yoğun”, 2500 üzeri ise “yüksek yoğunluk” olarak sınıflandırılır (US Department of Justice & Federal Trade Commission, 2010). Örneğin, elektronik bileşenlerde bir ülke, ithalatının yüzde 60’ını üç kaynaktan sağlıyorsa, HHI yüksek olup; bu yoğunlaşma, tedarik şoku riski açısından kırılganlık anlamına gelir (OECD, 2021).

CR4 – Concentration Ratio

CR4, genellikle en büyük dört oyuncunun piyasa payı olarak kullanılır. Bu basit ama etkili ölçüt, ticarete üstten kaynaklara bağımlılığın boyutunu gösterir. CR4 değeri yüzde 70-80 gibi yüksek seviyelerdeyse, o sektörde oligopolistik bir yapı ve yoğun bağımlılık oluşmuştur (Porter, 1980). Ticarete CR4 analizi, kritik hammadde, ileri teknoloji ve stratejik ürünlerde tedarik yoğunluğunu vurgulamak için çok uygundur (Miroudot, 2020).

RCA – Revealed Comparative Advantage

Balassa (1965) tarafından geliştirilen RCA endeksi, bir ülkenin belirli bir ürün veya sektörde sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüğü, o ülkenin dünya ticareti içindeki o ürünün payının toplam ürün payına oranı olarak ölçer. RCA’nın formülü şöyledir:

$$RCA_{ij} = \frac{X_{ij}/X_i}{X_{wj}/X_w}$$

Burada X_{ij} ülke i ’nin ürün j ’deki ihracatı, X_i ülkenin toplam ihracatı, X_{wj} dünya ihracatında o ürünün payı ve X_w dünya toplam ihracatıdır. $RCA > 1$ ise

ülkenin o üründe göreceli üstünlüğü olduğu, $RCA < 1$ ise göreceli zayıflık olduğu anlamına gelir (Balassa, 1965).

RCA, yoğunlaşmayı dolaylı şekilde ölçer; çünkü bir ürün veya sektör yüksek RCA'ya sahipse, o ülkede bu ürünün üretimindeki uzmanlık ve kapasite yüksektir. Ancak, ilişkili bağımlılığın seviyesi başka göstergelerle desteklenmelidir (Balassa, 1965; Lall, 2000).

Diğer İlgili Endeksler

- **Gini Katsayısı:** Ticaret yoğunluğu dağılımını ölçer; en büyük tedarikçi/pazar paylarının eşit dağılmadığını gösterir (Atkinson & Bourguignon, 2000).
- **Network Centrality Endeksleri:** Küresel değer zincirlerinde bir ülkenin “nedensel merkezde” yer alıp almadığı, sosyal ağ analizlerinden türetilir (Novy & Taylor, 2018).
- **Backward/Forward Participation Ratios (TiVA’da):** Arka ve ileri katılım oranları, üretim zincirine entegre olmanın yoğunluk ve yönünü ölçer (Koopman vd., 2014).

Uygulamalı Örnekler: HHI, CR4, RCA Kullanımı

Enerji Güvenliği (AB Örneği): Avrupa Birliği’nin Rusya’dan doğal gaz ithalatındaki yoğunlaşma, CR4 ve HHI ile netleşir: 2021 itibarıyla Rusya, AB gaz ithalatının %40-50’sini karşılamış ve üst dört tedarikçi kapasitif CR4 değerini %80’lere taşımıştır (European Commission, 2023). Bu yoğunlaşma, enerji güvenliğini doğrudan riske atan bir kırılganlık tablosu oluşturmuştur (Baldwin & Robert-Nicoud, 2008).

Elektronik Sektör (ABD Örneği): ABD’nin yarı iletken bileşen ithalatında HHI ve RCA birlikte değerlendirilir. Çin ve Tayvan, toplam arzda dominant konumdayken, ABD’nin bu ürünlerde yüksek RCA’sı bulunmamaktadır, yani ileri olduğuna değil bağımlı konuma işaret eder (Farrell & Newman, 2019). Bu yapı, ABD’nin kırılganlık analizlerinde “silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılığın” somut bir göstergesidir.

Otomotiv Sektörü (Türkiye Örneği): Türkiye, motorlu taşıt sektöründe CR4 yaklaşımıyla Almanya, Fransa, İtalya, Japonya gibi ülkelerle tedarik yoğunlaşmasını izler. 2022 verilerine göre bu ülkelerle olan ticaret, konvansiyonel araç üretimi için %70'lere ulaşmıştır (TÜİK, 2023). HHI hesaplamaları da bu yoğunlaşmayı teyit eder, bu da otomotiv sektörünü tedarik şoklarına karşı kırılgan kılar.

Yorum ve Politika Çerçevesi

Yoğunlaşma endeksleri, ekonomik güvenlik stratejisi için vazgeçilmez gösterge araçlarıdır. HHI ve CR4, tedarikçi konsantrasyonu ve kriz kırılganlığını ortaya koyarken; RCA, ülkenin üretim kapasitesine dair analiz yapmayı sağlar. Bu göstergeler politika yapıcılara şu mesajları verir:

- Yüksek HHI/CR4 → **çeşitlendirme ve yedek planlama**
- Düşük RCA + yüksek ithalat bağımlılığı → **yerli üretim desteği ve yerelleştirme yatırım teşviği**
- Ticaret yoğunluğu düşük, ama stratejik sektör → **stratejik sektörlerde tedarikçi çeşitlendirme**

Yoğunlaşma endeksleri, GVC katılımının statik yapısını ölçerken; bu yapı içinde **fonksiyonel yükselme (upgrading)** ihtiyacını da açığa çıkarır.

HHI, CR4 ve RCA gibi endeksler, ekonomik bağlamda bağımlılık ve kırılganlık analizlerinde temel araçlardır. Hem ticaret yoğunluğunu hem rekabet yapısını hem de üretim kapasitesi hakkında bilgi sağlarlar. Türkiye, AB, ABD ve BK örnekleri bu endekslerin farklı sektörlere özgü modellere nasıl uygulanabileceğini göstermektedir. Politika açısından bu göstergeler, kritik sektörlerde yerelleşme, çeşitlendirme ve stratejik kapasite artırımı yönünde güçlü öngörüler sunar.

Çin'in küresel üretim ve ticaretteki rolü incelendiğinde ortaya çıkan temel bulgular son kırk yılda Çin'in küresel üretim ve ticaretteki rolü, dünya ekonomisinin en çarpıcı dönüşümlerinden birini temsil etmektedir. 1978'de

başlatılan “Reform ve Açılma” (Gaige Kaifang) politikalarıyla birlikte Çin, hem düşük maliyetli emek avantajına hem de devletin yönlendirdiği sanayi politikalarına dayanarak küresel üretim zincirlerinin merkezine oturmuştur (Naughton, 2007). 1990’ların sonundan itibaren özellikle 2001’de Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) katılım, Çin’in dünya ticaretindeki payını hızla artırmıştır (WTO, 2021). Günümüzde Çin, hem dünyanın en büyük ihracatçısı hem de en büyük ikinci ithalatçısı olarak küresel ticaret sisteminin merkezinde yer almaktadır (UNCTAD, 2022).

Çin’in bu yükselişi yalnızca ticaret hacmi ile sınırlı değildir. Çin, küresel değer zincirlerinde (GVC) ara malı üretiminin en önemli sağlayıcısı hâline gelmiş, “dünya atölyesi” tanımını haklı çıkaracak ölçüde üretim kapasitesi geliştirmiştir (Gereffi, 2018). Bununla birlikte, son yıllarda Çin’in yalnızca düşük katma değerli ürünlerde değil, aynı zamanda yüksek teknoloji sektörlerinde de güçlendiği görülmektedir (Zhang, 2020). Bu nedenle Çin’in rolü, artık sadece “ucuz üretici” değil, aynı zamanda “teknoloji lideri ve sistemik güç” olarak da ele alınmaktadır (Lardy, 2019).

Çin’in Küresel Üretim Zincirlerindeki Yeri

Çin’in küresel üretim zincirlerindeki yeri, “küresel değer zincirleri” literatürünün en önemli örneklerinden biridir. Çin, özellikle 2000’li yıllarda çok uluslu şirketlerin üretim merkezlerini Asya’ya kaydırmasıyla birlikte ara malı üretiminde merkez hâline gelmiştir (Koopman, Wang, & Wei, 2014). OECD-WTO TiVA verilerine göre, Çin’in ihracatındaki yabancı katma değer oranı 2005’te %35 civarındayken 2020’de %15’in altına düşmüştür; bu da Çin’in giderek daha fazla yerli üretime dayanan ve katma değeri içeride tutan bir ekonomik yapıya geçtiğini göstermektedir (OECD, 2021).

Bu dönüşüm, Çin’in yalnızca montaj hattı değil, aynı zamanda tasarım, Ar-Ge ve ileri teknoloji üretiminde de giderek artan rol oynadığını ortaya koymaktadır (Lall & Weiss, 2004). Özellikle elektronik, telekomünikasyon,

yenilenebilir enerji ve otomotiv sektörlerinde Çin, küresel üretim zincirlerinde liderliğe yaklaşmaktadır (Brandt & Rawski, 2008).

Çin'in "Made in China 2025" stratejisi, küresel üretimdeki bu dönüşümü daha ileriye taşımak için planlanmış olup; robotik, havacılık, yapay zekâ, biyoteknoloji ve yeni nesil bilgi teknolojileri gibi alanlarda küresel liderlik hedeflenmiştir (State Council of China, 2015). Bu politika, Batı dünyasında Çin'in yalnızca üretici değil, aynı zamanda stratejik rakip olarak görülmesine yol açmıştır (Kennedy, 2016).

Çin'in Küresel Ticaretteki Yeri

Çin'in dünya ticaretindeki yeri, ihracat ve ithalat göstergeleriyle açıkça görülmektedir. UNCTAD (2022) verilerine göre, 2021 yılında Çin'in dünya mal ihracatındaki payı %14,7, ithalatındaki payı ise %12,3'tür. Bu rakamlar, Çin'i küresel ticaretin en önemli aktörü hâline getirmiştir.

Çin'in ticaret yapısının dikkat çekici bir özelliği, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için en önemli ticaret ortağı hâline gelmiş olmasıdır. Dünya Bankası verilerine göre 2022 itibarıyla 120'den fazla ülke için Çin en büyük ticaret ortağıdır (World Bank, 2022). Bu durum, Çin'in küresel ekonomik bağımlılık ağlarının merkezine oturduğunu göstermektedir (Subramanian, 2011).

Ayrıca Çin, sadece geleneksel düşük teknoloji ürünlerde değil, yüksek teknoloji ürünlerde de küresel lider konuma yükselmiştir. Örneğin, 2020 itibarıyla Çin, küresel bilgi-iletişim teknolojileri (ICT) ihracatının %30'dan fazlasını gerçekleştirmiştir (OECD, 2021). Bu, Çin'in artık sadece ucuz işgücüne dayalı değil, teknoloji yoğun ürünlerde de güçlü olduğunu göstermektedir (Zhang, 2020).

Çin ve Küresel Değer Zincirleri (GVC)

Küresel değer zincirleri literatüründe Çin'in rolü, "dünya fabrikası" söylemiyle açıklanmıştır. Gereffi (2018), Çin'in küresel değer zincirlerindeki konumunu "orta katma değerli montajdan yüksek katma değerli üretime geçiş" olarak tanımlamaktadır. Bu süreç, Çin'in yalnızca işgücü avantajına değil, aynı zamanda devletin sanayi politikalarına, teknoloji transferine ve büyük ölçekli iç pazarına dayanmaktadır.

OECD-WTO TiVA verilerine göre Çin, özellikle elektronik, tekstil, otomotiv ve kimya sektörlerinde hem ileri (forward) hem geri (backward) katılım oranlarıyla küresel değer zincirlerinin merkezinde yer almaktadır (Koopman vd., 2014). Örneğin, Apple'ın iPhone üretiminde Çin, montaj üssü olmanın ötesine geçerek giderek daha fazla yerli katma değer yaratmaktadır (Dedrick, Kraemer, & Linden, 2010).

Ayrıca Çin'in Kuşak-Yol Girişimi (Belt and Road Initiative – BRI), sadece altyapı projeleri değil, aynı zamanda küresel değer zincirlerini yeniden yapılandırmayı amaçlamaktadır. Bu girişim, Asya, Avrupa ve Afrika arasında yeni lojistik ve üretim ağları kurarak Çin'in küresel ticaretteki rolünü daha da güçlendirmektedir (Summers, 2016).

Bölgesel Etkiler: Asya, Avrupa, ABD ve Türkiye

Çin'in küresel üretim ve ticaretteki yükselişi, farklı bölgelerde farklı etkiler yaratmıştır.

- **Asya:** Çin, ASEAN ülkeleri için en büyük ticaret ortağıdır ve bölgesel değer zincirlerinde merkezi konumdadır (Athukorala, 2011).
- **Avrupa Birliği:** AB'nin Çin'e bağımlılığı, özellikle elektronik ve tüketim mallarında belirgindir. 2021'de AB'nin Çin'den ithalatı 472 milyar avro olup toplam ithalatın %22'sini oluşturmuştur (Eurostat, 2022).

- **ABD:** ABD-Çin ilişkileri, karşılıklı bağımlılığın en yoğun ve en tartışmalı örneğini temsil etmektedir. ABD'nin 2021'de Çin'den yaptığı ithalat 506 milyar dolar olup toplam ithalatın %17'sini oluşturmuştur (US Census Bureau, 2022).
- **Türkiye:** Türkiye'nin Çin'den ithalatı 2022'de 41 milyar dolara ulaşmış ve toplam ithalat içindeki payı %11,5 olmuştur (TÜİK, 2023). Bu durum, Türkiye'nin özellikle ara malı üretiminde Çin'e bağımlı olduğunu göstermektedir (Erdem, 2021).

Kırılganlıklar ve Bağımlılıklar

Çin'in küresel ticaret ve üretimdeki merkezî rolü, aynı zamanda kırılganlık ve bağımlılık tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Farrell ve Newman'ın (2019) “silahlaştırılmış karşılıklı bağımlılık” kavramı, Çin'in küresel tedarik zincirlerindeki konumunun jeopolitik araç olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

COVID-19 pandemisi sırasında tıbbi malzeme ve ilaç tedarikinde yaşanan aksamalar, Çin'e aşırı bağımlılığın risklerini göstermiştir (Gereffi, 2020). Benzer şekilde, yarı iletken sektöründe Tayvan ve Çin'e bağımlılık, ABD ve AB'nin stratejik özerklik arayışlarını hızlandırmıştır (European Commission, 2023).

Türkiye açısından da Çin'e bağımlılık, özellikle tekstil, elektronik ve kimya gibi sektörlerde kırılganlık yaratmaktadır (Öniş & Yılmaz, 2020).

Çin'in küresel üretim ve ticaretteki rolü, dünya ekonomisinin merkezî dinamiklerinden biri hâline gelmiştir. Çin, hem üretim kapasitesi hem ticaret hacmi hem de küresel değer zincirlerindeki konumuyla uluslararası sistemin vazgeçilmez aktörüdür. Ancak bu durum, aynı zamanda küresel ekonomik bağımlılıkların ve kırılganlıkların da merkezinde yer aldığı anlamına gelmektedir.

Türkiye, AB, ABD ve Birleşik Krallık örnekleri, Çin'in küresel ticaretteki yükselişinin farklı bölgelerde farklı sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Çin'in rolünü anlamak, yalnızca ekonomi-politik açıdan değil, aynı zamanda güvenlik perspektifinden de önemlidir.

Orta Güçler & Yükselen Piyasalar: Bağımlılık Dinamikleri

Orta güçler ve yükselen piyasalar, uluslararası sistemin en dinamik ve kırılgan aktörleri arasında yer almaktadır. Bu ülkeler, bir yandan küresel ticaret ve finans ağlarına entegre olarak ekonomik büyümelerini hızlandırmakta; diğer yandan büyük güçlere olan bağımlılıkları nedeniyle ekonomik güvenliklerini sağlama konusunda ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır (Hurrell, 2006). Uluslararası ilişkiler literatüründe orta güçler genellikle “bölgesel düzeyde etkinlik gösteren, ancak küresel ölçekte hegemonya kuramayacak kapasiteye sahip devletler” olarak tanımlanır (Jordaan, 2003). Yükselen piyasalar ise, sermaye hareketlerine açıklıkları, hızla artan büyüme oranları ve küresel yatırımcıların ilgisini çeken potansiyelleri ile öne çıkar (O'Neill, 2001).

Ancak her iki kategori için de ortak sorun, **ekonomik bağımlılık dinamikleridir**. Orta güçler ve yükselen piyasalar, genellikle ya gelişmiş ülkelerin teknoloji ve finansına ya da Çin gibi büyük üretim merkezlerinin ara mallarına bağımlıdır (Katzenstein, 2005). Bu durum, hem kırılganlık hem de dış politika tercihleri açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Çin bağımlılığı en fazla enerji teknolojileri, ilaç, otomotiv ve maden sektörlerinde tartışılmıştır. Özellikle yenilenebilir enerji ekipmanları üzerine yapılan çalışmalar, Türkiye'nin güneş paneli ve batarya üretiminde Çin'e bağımlı olduğunu göstermektedir. Aksoy (2020), fotovoltaiik panellerin %80'den fazlasının Çin'den ithal edildiğini ve bu durumun enerji dönüşümünde stratejik kırılganlık yarattığını tespit etmiştir (Aksoy, 2020).

İlaç sektöründe API (Active Pharmaceutical Ingredient) bağımlılığına dair Sağlık Bakanlığı raporları, Türkiye'nin ithalatının büyük ölçüde Çin ve Hindistan kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2019).

Buna paralel olarak, Demir ve Aydın (2017) Türk ilaç sanayisinin hammadde bağımlılığının dış politikada stratejik kırılganlık yarattığını tartışmıştır (Demir & Aydın, 2017).

Otomotiv sektöründe TAYSAD (2018) raporu, özellikle elektronik parçalar ve batarya hücrelerinde Çin ithalatının kritik olduğunu göstermiştir. Madenler alanında ise MTA (2016) raporu, Türkiye'nin nadir toprak elementleri üretiminde potansiyel sahibi olmasına rağmen işlenmiş ürünlerde tamamen ithalata bağımlı olduğunu vurgulamıştır (MTA, 2016).

Ekonomik Bağımlılık Dinamikleri

Ekonomik bağımlılık, ticaret, finans, enerji ve teknoloji boyutlarıyla incelenebilir.

Ticaret Bağımlılığı

Birçok yükselen piyasa, ihracat ve ithalat yapılarında yüksek yoğunlaşma göstermektedir. Özellikle Latin Amerika ve Afrika ülkeleri, doğal kaynak ihracatına dayalı ekonomik yapıları nedeniyle Çin ve AB'ye bağımlı hale gelmiştir (Gallagher & Porzecanski, 2010). Benzer şekilde, Asya'daki orta güçler — Güney Kore, Tayvan, Endonezya — üretim zincirlerinde Çin'e ve ABD'ye bağımlılık göstermektedir (Kim, 2016).

Finansal Bağımlılık

Uluslararası finansal piyasalar, yükselen piyasaların dış şoklara duyarlılığını artırmaktadır. Örneğin, 1997 Asya Finansal Krizi ve 2008 Küresel Krizi, orta güçlerin dış sermayeye bağımlılıklarının ne kadar kırılgan olduğunu göstermiştir (Helleiner, 2011). Türkiye gibi ülkeler, kısa vadeli sermaye girişlerine bağımlılık nedeniyle finansal dalgalanmalardan en fazla etkilenen örnekler arasındadır (Öniş & Kutlay, 2019).

Enerji Bağımlılığı

Enerji ithalatı, birçok orta gücün en büyük kırılganlık alanıdır. Türkiye, Hindistan ve Güney Afrika gibi ülkeler, fosil yakıt ithalatında yüksek derecede

bağımlıdır (IEA, 2021). Bu durum, enerji fiyatlarındaki dalgalanmaların ve tedarik kesintilerinin ekonomik güvenlik üzerindeki etkisini artırmaktadır.

Teknoloji ve Yüksek Katma Değerli Ürün Bağımlılığı

Yükselen piyasaların çoğu, ileri teknoloji ürünlerde kendi üretim kapasitelerini geliştirmekte zorlanmaktadır. Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler bazı sektörlerde (örneğin ilaç sanayii, tarım teknolojileri) rekabet gücüne sahip olsalar da, genel olarak yüksek teknoloji ürünlerinde ABD, AB ve Çin'e bağımlı durumdadır (Lee, 2013).

Türkiye Örneği: Türkiye, orta güçler kategorisinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Türkiye'nin ekonomik yapısı, hem Avrupa Birliği'ne hem de giderek artan şekilde Çin'e bağımlı bir görünüm sergilemektedir.

AB, Türkiye'nin en büyük ihracat pazarıdır; 2022 itibarıyla toplam ihracatın %41'i AB ülkelerine yapılmıştır (TÜİK, 2023). Buna karşılık, Türkiye'nin ithalatında Çin'in payı giderek artmış ve 2022'de %11,5'e ulaşmıştır. Bu ithalatın büyük bölümü ara mallarından oluşmakta, bu da Türkiye'nin sanayi üretiminde Çin'e bağımlılığını göstermektedir (Erdem, 2021).

Finansal alanda da Türkiye, dış borçlanmaya ve kısa vadeli sermaye girişlerine bağımlı durumdadır. Bu nedenle kur krizleri sık tekrarlanmakta ve ekonomik güvenliği zedelemektedir (Öniş & Kutlay, 2019). Enerji alanında ise Türkiye, Rusya, İran ve Azerbaycan gibi tedarikçilere bağımlıdır. Bu bağımlılık, enerji fiyatlarındaki artışların ekonomik istikrara doğrudan yansımaya neden olmaktadır (IEA, 2021).

Asya-Pasifik Yükselen Piyasaları

Asya-Pasifik bölgesinde yükselen piyasalar, özellikle Çin'e bağımlılık açısından dikkat çekmektedir.

- **Hindistan**, ekonomik büyüklüğü itibarıyla Çin'e alternatif olarak görülse de, kritik mineraller, elektronik bileşenler ve enerji ithalatında dışa bağımlıdır (Pant, 2019).
- **Endonezya ve Malezya**, doğal kaynak ihracatına dayalı yapıları nedeniyle Çin pazarına bağımlı hale gelmişlerdir (Ravenhill, 2014).
- **Güney Kore ve Tayvan**, yüksek teknoloji ihracatında güçlü olsalar da, pazar erişiminde Çin ve ABD'ye bağımlıdırlar. Özellikle yarı iletken sektöründe Tayvan, küresel üretimin merkezindedir; bu durum aynı zamanda jeopolitik kırılganlık yaratmaktadır (Kim, 2016).

Latin Amerika

Latin Amerika ülkeleri, özellikle 2000'li yıllarda Çin'in yükselişinden doğrudan etkilenmiştir.

- **Brezilya**, demir cevheri ve tarım ürünlerinde Çin'e büyük ölçüde bağımlıdır. 2020 itibarıyla Brezilya'nın toplam ihracatının %32'si Çin'e yapılmıştır (Gallagher & Porzecanski, 2010).
- **Arjantin**, tarım ürünleri ihracatında Çin'e bağımlıyken, finansal açıdan IMF ve ABD dolarına bağımlıdır (Roett & Paz, 2008).
- **Meksika**, ABD pazarına ihracatının %80'den fazlasını yapmaktadır; bu, tek yönlü bağımlılığın tipik bir örneğidir (Pastor & Wise, 1997).

Latin Amerika ülkelerinin büyük çoğunluğu, doğal kaynak ihracatına dayalı yapıları nedeniyle küresel değer zincirlerinde düşük katma değerli konumdadır (Gereffi, 2018).

Afrika

Afrika ülkeleri, Çin'in Kuşak-Yol Girişimi çerçevesinde artan yatırımlar ve ticaret ilişkileri nedeniyle büyük ölçüde Çin'e bağımlı hale gelmiştir (Alden & Alves, 2008). Çin, Afrika'nın en büyük ticaret ortağıdır; 2020'de Çin-Afrika ticaret hacmi 200 milyar doları aşmıştır (UNCTAD, 2022).

Bu bağımlılık, altyapı yatırımları ve kredi ilişkileri üzerinden de güçlenmektedir. Çin Exim Bank ve Çin Kalkınma Bankası'nın Afrika'ya sağladığı krediler, birçok ülkenin finansal bağımlılığını artırmıştır (Brautigam, 2009). Bu durum, bazı çalışmalarda “borç tuzağı diplomasisi” olarak tartışılmıştır (Jones, 2019).

Avrupa'daki Orta Güçler

Avrupa'da orta güçler — Polonya, İspanya, İtalya gibi ülkeler — hem AB içindeki ekonomik bağımlılık ilişkilerine hem de küresel düzeyde Çin ve ABD'ye bağımlılıklara sahiptir.

Polonya, AB içinde Almanya'ya yüksek derecede bağımlıdır; ihracatının %27'si Almanya'ya yöneliktir (Eurostat, 2022). İtalya ve İspanya ise Çin ile giderek artan ticari ilişkiler kurmuş, özellikle tekstil ve makine sektörlerinde Çin'den ithalatlarını artırmışlardır (Bindi, 2011).

Bu ülkeler, AB'nin kolektif ekonomik güvenlik politikalarına entegre olarak bağımlılıklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Ancak bağımlılık ilişkileri, AB'nin genel stratejisiyle yakından bağlantılıdır (European Commission, 2023).

Orta güçler ve yükselen piyasalar, küresel ekonomide giderek daha önemli roller üstlenmekte; ancak bu süreçte büyük güçlere olan bağımlılıkları, ekonomik güvenlik açısından ciddi kırılganlıklar yaratmaktadır. Türkiye, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika gibi ülkeler, hem ticaret hem finans hem de enerji alanlarında bağımlılık ilişkilerinin riskleriyle karşı karşıyadır.

Bu ülkelerin ortak özelliği, **ekonomik büyüme arayışı ile bağımlılık dinamiklerini yönetme zorunluluğu** arasında sıkışmalarıdır. Bu nedenle, orta güçler ve yükselen piyasaların ekonomik güvenlik politikaları, bağımlılıkların azaltılması, çeşitlendirme stratejileri ve bölgesel işbirlikleri üzerinden şekillenmektedir.

Türkiye-Çin İlişkileri Üzerine Akademik Çalışmalar

Türkiye-Çin ilişkileri, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde uluslararası sistemde yükselen yeni güç dengeleri ve küresel üretim/ticaret ağlarındaki değişimle birlikte giderek daha fazla akademik ilgiye konu olmuştur. İki ülkenin ilişkileri tarihsel olarak sınırlı etkileşim ve karşılıklı mesafeyle tanımlansa da, özellikle 2000’li yılların başından itibaren ekonomik ve siyasi boyutta derinleşen temaslar, akademik yazında Türkiye-Çin ilişkilerinin farklı boyutlarının incelenmesini beraberinde getirmiştir (Altunişik & Martin, 2011).

Çin’in küresel güç olarak yükselişi ile Türkiye’nin çok yönlü dış politika arayışları arasında kesişim noktaları, özellikle **ekonomi, enerji, ulaştırma, güvenlik ve kültürel diplomasi** alanlarında ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, ilişkilerin asimetrik yapısı, akademik literatürde sıkça vurgulanan bir unsur olmuştur (Öniş & Yılmaz, 2020). Çin’in küresel değer zincirlerindeki belirleyici rolü, Türkiye’nin ekonomik güvenlik perspektifinde bağımlılık tartışmalarına da zemin hazırlamıştır.

Bu bölümde, Türkiye-Çin ilişkilerine dair **akademik çalışmalar** derinlemesine incelenecektir.

Ekonomik Boyut

Ticaret İlişkileri: Türkiye-Çin ticaret hacmi 2000’li yıllardan itibaren istikrarlı biçimde artmıştır. 2000’de yaklaşık 1 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2022’de 45 milyar dolara ulaşmıştır (TÜİK, 2023). Ancak ticaretin yapısı **ciddi bir dengesizliğe** işaret etmektedir: Türkiye’nin Çin’e ihracatı düşük kalırken ithalatı katlanarak artmıştır. Literatürde bu durum genellikle “asimetrik bağımlılık” olarak tanımlanır (Öniş & Yılmaz, 2020). Türkiye-Çin ticaretine ilişkin Türkçe rapor ve çalışmalar, bu dengesizliğin yapısal niteliğini vurgulamaktadır. TÜSİAD (2021) raporuna göre, Türkiye’nin Çin’den yaptığı ithalatın özellikle ara malı bağımlılığı üzerinden sanayi politikaları açısından kritik riskler doğurduğu belirtilmektedir (TÜSİAD, 2021). SETA (2020), Çin

ile ekonomik ilişkilerin yalnızca dış ticaret açığına değil, aynı zamanda Türkiye'nin stratejik karar alma süreçlerine de etki ettiğini vurgulamaktadır (SETA, 2020). TEPAV (2019) ise Türkiye-Çin ticaretinde elektronik, makine ve kimya sektörlerinde derinleşen bağımlılığa dikkat çekmiştir (TEPAV, 2019). Ticaret Bakanlığı (2020), Türkiye'nin son yıllarda tekstil, çelik ve elektronik sektörlerinde Çin'e karşı anti-damping ve ek gümrük vergileri uyguladığını raporlamaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2020). Eren (2019), bu önlemleri hukuki ve iktisadi boyutlarıyla inceleyerek Türkiye-Çin ticaretinde kısmi bir dengeleme sağladığını ancak yapısal sorunu çözmediğini belirtmektedir (Eren, 2019). Duran (2021) telafi edici vergi uygulamalarını analiz ederek, Çin menşeli ithalatın yerli üreticiler üzerindeki baskısını hafifletmede sınırlı bir rol oynadığını vurgulamaktadır (Duran, 2021). Ayrıca WTO (2021), Türkiye'nin ticaret politikası önlemlerinin uluslararası normlarla uyumlu olması gerektiğini belirtmektedir (WTO, 2021).

Akademik çalışmalar, Türkiye'nin Çin'e ihracatında düşük ve orta teknoloji ürünlerinin, ithalatında ise ileri teknoloji ara mallarının ağırlıkta olduğunu vurgulamaktadır (Aydın, 2020). Bu yapı, Türkiye'nin sanayisinin ara malı ihtiyacında Çin'e bağımlılığını artırmakta ve dış ticaret açığını büyütmektedir (Erdem, 2021).

Kuşak-Yol Girişimi (BRI): Çin'in 2013'te ilan ettiği Kuşak-Yol Girişimi (BRI), Türkiye-Çin ilişkilerinde dönüm noktasıdır. Türkiye, Asya ile Avrupa arasında lojistik köprü işlevi nedeniyle BRI'da stratejik konuma sahiptir (Summers, 2016). Türkiye'nin "Orta Koridor" projesi, BRI'nın kara yolu ayağıyla kesişmektedir.

Literatürde, Türkiye'nin BRI'ya katılımı üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı çalışmalar, bu girişimi Türkiye için ekonomik fırsatlar ve altyapı yatırımları açısından olumlu değerlendirmektedir (Çolakoglu, 2019). Ancak başka çalışmalar, BRI'nın Türkiye'nin dış borçlarını artıracak ve Çin'e

stratejik bağımlılığı derinleştireceği görüşünü savunmaktadır (Demirtaş, 2017; Jones & Zeng, 2019).

Ayrıca Türkiye’deki akademik yazında, BRI’nın sadece ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik bir proje olduğu ve Çin’in Avrasya’da nüfuzunu artırmayı hedeflediği vurgulanmaktadır (Kavalski, 2019).

Yatırımlar: Çin’in Türkiye’deki doğrudan yabancı yatırımları sınırlı olmakla birlikte giderek artmaktadır. Enerji, bankacılık, ulaştırma ve telekomünikasyon sektörlerinde Çin yatırımları dikkat çekmektedir (Özkan, 2018). Özellikle 2015 sonrası dönemde Çinli şirketlerin Türkiye’deki yatırımları artmış, bu da akademik yazında “stratejik sektörlerde seçici yatırım” olarak yorumlanmıştır (Brown & Taspınar, 2019). EPDK (2021), enerji sektöründe Çin menşeli ekipmanlara bağımlılığın arttığını ve bu durumun enerji güvenliğini teknoloji boyutuyla daha kırılgan hale getirdiğini ortaya koymaktadır (EPDK, 2021). İKV (2020), ilaç ve kimya sektörlerinde Çin’den yapılan ithalatın ulusal sağlık güvenliği açısından risk oluşturduğunu vurgulamaktadır (İKV, 2020). Taşçı ve Aydın (2019), otomotiv yan sanayinde Çin’den gelen girdilerin yoğun kullanımının Türkiye’nin rekabetçiliğini sınırladığını ortaya koymuştur (Taşçı & Aydın, 2019). Yılmaz (2022) ise kritik mineraller alanında Çin’in baskın konumunun Türkiye için stratejik kırılganlık yarattığını göstermektedir (Yılmaz, 2022).

Bununla birlikte, literatürde Çin’in Türkiye’ye yaptığı yatırımların, Türkiye’nin AB veya ABD’den aldığı doğrudan yatırımlarla kıyaslandığında oldukça sınırlı kaldığı belirtilmektedir (Liu, 2020).

Siyasi ve Diplomatik Boyut: Türkiye-Çin ilişkilerinin siyasi boyutu, çok yönlü dış politika arayışları ve uluslararası örgütlerdeki etkileşim bağlamında ele alınmaktadır. Türkiye, Batı ittifakına (NATO, AB) bağlı kalırken Çin ile ilişkilerini geliştirme stratejisini izlemektedir. Bu durum literatürde “dengeleyici orta güç” yaklaşımı ile açıklanmaktadır (Jordaan, 2003). Çin’in Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) içindeki konumu, Türkiye’nin ilgisini çekmiş;

2012’de Türkiye ŞİÖ’ye “diyalog ortağı” olmuştur. Bu, Türkiye’nin Batı’ya alternatif arayışının sembolü olarak değerlendirilmiştir (Kavalski, 2019). Diplomatik ilişkilerde öne çıkan bir mesele ise **Uygur Türkleri sorunudur**. Akademik çalışmalar, Türkiye’nin bu konuda zaman zaman eleştirel tutum sergilediğini, ancak ekonomik ve stratejik çıkarları nedeniyle söylemlerini yumuşattığını vurgulamaktadır (Clarke, 2010; Erşen, 2017). Bu durum literatürde “çıkar-temelli pragmatizm” olarak tanımlanır.

Güvenlik ve Stratejik Boyut: Türkiye–Çin ilişkilerinde güvenlik boyutu, özellikle ABD, NATO ve Avrasya güvenlik mimarisi bağlamında tartışılmıştır. Türkiye’nin Çin’den füze savunma sistemleri tedarik girişimi (2013) Batı ittifakı içinde büyük tartışmalara yol açmıştır (Demirtaş, 2017). Literatürde, bu tür adımlar Türkiye’nin güvenlik politikalarında çeşitlendirme stratejisi izlediğinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Öniş & Kutlay, 2019). Ancak aynı zamanda, bu çeşitlendirme çabasının Batı ittifakıyla ilişkileri zedeleme riski taşıdığı vurgulanmıştır (Brown & Taspınar, 2019).

Akademik Tartışmalar

Akademik kaynaklarda Türkiye–Çin ilişkileri üzerine öne çıkan tartışmalar şunlardır:

1. **Asimetrik bağımlılık:** Türkiye’nin ithalat bağımlılığı ve dış ticaret açığı (Öniş & Yılmaz, 2020; Aydın, 2020).
2. **Kuşak-Yol Girişimi:** Türkiye’nin Avrasya bağlamında jeostratejik önemi (Çolakoğlu, 2019; Kavalski, 2019).
3. **Çok yönlü dış politika:** Türkiye’nin Batı ve Çin arasında denge arayışı (Altunışık & Martin, 2011).
4. **Uygur meselesi:** Kimlik siyaseti ve pragmatik çıkarlar arasındaki gerilim (Clarke, 2010; Erşen, 2017).
5. **Güvenlik boyutu:** NATO, ABD ve Çin üçgeninde Türkiye’nin stratejik hesapları (Demirtaş, 2017).

6. Yatırım ve finans: Çin'in Türkiye'de sınırlı ama stratejik yatırımları (Özkan, 2018; Liu, 2020).

Eleştirel Yaklaşımlar

Bazı akademik çalışmalar, Türkiye-Çin ilişkilerini “asimetrik bağımlılık” ve “riskli yakınlaşma” olarak görmektedir (Öniş & Yılmaz, 2020). Bu yaklaşıma göre Türkiye, ekonomik açıdan Çin'e bağımlı hale geldikçe stratejik özerkliği azalacaktır.

Diğer taraftan, bazı araştırmacılar, Türkiye'nin Çin ile ilişkilerini Batı'ya alternatif değil, **stratejik çeşitlendirme** aracı olarak gördüğünü savunmaktadır (Erdem, 2021). Bu bakış açısına göre Çin, Türkiye için ekonomik bağımlılığı artıran değil, çok yönlü dış politikanın tamamlayıcı unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma Boşlukları

Türkiye-Çin ilişkileri üzerine yapılan akademik çalışmalar, ilişkilerin ekonomik bağımlılık, stratejik çeşitlendirme ve kimlik siyaseti arasında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ancak literatürde bazı boşluklar göze çarpmaktadır:

- Kültürel diplomasi ve halklar arası ilişkiler yeterince çalışılmamıştır.
- Türkiye'de Çin yatırımlarının yerel düzeydeki ekonomik-sosyal etkileri üzerine ampirik çalışmalar sınırlıdır.
- Güvenlik boyutu daha çok NATO ve ABD ekseninde tartışılmış, Türkiye'nin Avrasya güvenlik mimarisi içindeki yeri daha az incelenmiştir.

Bu eksiklikler, gelecekteki araştırmalar için zengin bir alan sunmaktadır.

Resmî/Kurumsal Raporların (OECD/IMF/IEA/WTO) Bulguları

Kurumsal Raporların Önemi: Uluslararası ekonomik düzenin işleyişinde **resmî/kurumsal raporlar** büyük önem taşır. OECD, IMF, IEA ve WTO gibi

kurumların yayımladığı raporlar, yalnızca ekonomik göstergeleri açıklayan teknik belgeler değil; aynı zamanda politika yapıcılar, akademisyenler ve iş dünyası için **yön gösterici metinler** olarak kabul edilmektedir. Bu raporlar, küresel ekonomideki eğilimleri, riskleri ve fırsatları veriye dayalı biçimde ortaya koymakta, ülkeler arası karşılaştırmalı analizler sağlamaktadır (OECD, 2021a). Özellikle küreselleşme sürecinde karşılıklı bağımlılığın artmasıyla birlikte ekonomik güvenlik konuları gündeme gelmiş, enerji, ticaret, finansal istikrar ve büyüme gibi alanlarda uluslararası kuruluşların raporları **otoritatif kaynaklar** hâline gelmiştir (IMF, 2022a). Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri, ABD ve Birleşik Krallık gibi aktörler açısından bu raporların bulguları, ulusal stratejiler ve politikaların belirlenmesinde doğrudan referans noktaları oluşturmaktadır (IEA, 2021).

WTO, küresel ticaretin serbestleşmesini ve kurallarını denetlerken, OECD üye ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve politika koordinasyonu sağlamaktadır. IMF, finansal istikrarı ve makroekonomik dengeleri gözetirken, IEA enerji arz güvenliği konusunda kritik bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla bu kurumların raporları yalnızca mevcut ekonomik durumu değil, aynı zamanda **küresel ekonomik güvenlik mimarisinin yönelimlerini** de ortaya koymaktadır (WTO, 2022).

Bu bölümde önce OECD, ardından IMF, IEA ve WTO raporlarının bulguları ele alınacak, daha sonra bunların karşılaştırmalı değerlendirmesi yapılacak ve Türkiye'ye yansımaları tartışılmıştır.

OECD Bulguları: Yapısal Reformlar, Ticaret ve Büyüme

OECD'nin Rolü ve Analitik Çerçevesi

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı), 1961'de kurulduğundan beri üye ülkeler ve ortak ülkeler için ekonomi politikalarının koordinasyonu, yapısal reformların değerlendirilmesi ve küresel ekonomik trendlerin analizi açısından **merkezi bir kurum** olmuştur. OECD raporları, üye

devletlerin makroekonomik göstergelerini karşılaştırmalı biçimde sunarak politika uyumunu teşvik etmektedir (OECD, 2020).

Türkiye, 1961’den bu yana OECD üyesidir ve dolayısıyla bu raporların bulguları doğrudan Türkiye’nin ekonomik politikalarına yön vermektedir. Özellikle “Economic Surveys” serisi, Türkiye’nin büyüme, işsizlik, enflasyon, yatırım ve dış ticaret politikaları üzerine ayrıntılı değerlendirmeler içermektedir (OECD, 2021b).

Yapısal Reformlar ve Büyüme Dinamikleri

OECD raporlarında Türkiye’nin en büyük sorunlarından biri **üretkenlik artışının yavaşlaması** olarak öne çıkmaktadır. 2010 sonrası dönemde verimlilik kazançlarının sınırlı olması, büyüme potansiyelini azaltan bir unsur olarak rapor edilmiştir (OECD, 2018). Ayrıca kayıt dışı ekonominin yüksekliği, işgücü piyasasındaki katılıklar ve kadın istihdamının düşük düzeyi, sürdürülebilir büyümenin önündeki yapısal engeller olarak gösterilmektedir (OECD, 2021b).

OECD, Türkiye için dijital dönüşüm, yeşil ekonomi ve eğitimde kalite artışını temel öncelikler arasında saymaktadır. Örneğin “OECD Green Growth Strategy” raporunda, Türkiye’nin enerji yoğunluğunu azaltması ve çevre dostu yatırımları artırması gerektiği vurgulanmaktadır (OECD, 2020).

ABD, İngiltere ve AB için hazırlanan raporlarda da benzer şekilde yapısal reformların önemi öne çıkmaktadır. OECD, ABD’nin teknoloji öncülüğünü koruyabilmesi için inovasyona dayalı yatırımlarını sürdürmesi gerektiğini, AB’nin ise rekabet gücünü artırmak için daha bütünleşik bir mali politika izlemesinin kritik olduğunu belirtmiştir (OECD, 2022).

Ticaret ve Küresel Değer Zincirleri

OECD’nin “Trade in Value Added (TiVA)” raporları, küresel değer zincirlerinde ülkelerin konumunu ölçmek açısından literatürde sık kullanılan kaynaklardır. Bu raporlar, Türkiye’nin dış ticaretinde özellikle ara malı

ithalatına bağımlı olduğunu, ihracatta ise düşük katma değerli ürünlerin ağırlıklı olduğunu göstermektedir (OECD, 2016).

AB ülkeleri için hazırlanan TiVA verileri, Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin yüksek teknoloji ve ileri mühendislik ürünlerinde zincirin üst halkalarında bulunduğunu; Türkiye'nin ise tekstil, otomotiv parçaları ve düşük teknoloji yoğun sektörlerde konumlandığını ortaya koymaktadır (OECD, 2021c).

ABD ve İngiltere içinse, hizmet sektörünün küresel değer zincirlerindeki kritik rolü öne çıkmaktadır. OECD verilerine göre, ABD küresel hizmet ihracatında en üst sırada yer alırken, İngiltere özellikle finansal hizmetlerde küresel merkez konumunu korumaktadır (OECD, 2022).

Gelir Dağılımı ve Sosyal Eşitsizlikler

OECD raporları, yalnızca makroekonomik göstergeleri değil aynı zamanda sosyal boyutları da ele almaktadır. “OECD Inequality Report” (2021), gelir eşitsizliklerinin özellikle orta gelirli ülkelerde ekonomik güvenlik açısından önemli bir kırılganlık yarattığını vurgulamaktadır. Türkiye’de gelir eşitsizliği OECD ortalamasının üzerindedir ve bu durum uzun vadede toplumsal uyumu zedeleyen bir risk faktörü olarak görülmektedir (OECD, 2021d).

AB ülkelerinde sosyal devlet mekanizmaları eşitsizliği bir ölçüde sınırlarken, ABD’de yüksek gelir farkları sürmektedir. İngiltere’de ise Brexit sonrası dönemde bölgesel eşitsizlikler daha belirgin hale gelmiştir (OECD, 2022).

Dijitalleşme ve Gelecek Beklentileri

OECD’nin “Digital Economy Outlook” raporları, dijitalleşmenin ekonomik güvenlik üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Türkiye, dijital altyapısını geliştirmekte ilerleme kaydetse de, raporlara göre veri güvenliği,

siber güvenlik ve dijital beceriler konusunda önemli açıklar bulunmaktadır (OECD, 2020).

ABD ve İngiltere, yapay zekâ ve dijital inovasyonda öncü olarak değerlendirilirken, AB'nin dijital tek pazar stratejisi de raporlarda öne çıkmaktadır (OECD, 2021e). Bu bulgular, dijitalleşmenin ekonomik bağımlılık ve güvenlik tartışmalarında kritik bir boyut kazandığını göstermektedir.

IMF Bulguları: Makroekonomik İstikrar ve Finansal Bağımlılık

IMF'nin Rolü ve Analitik Çerçevesi

Uluslararası Para Fonu (IMF), 1944'te Bretton Woods düzeni çerçevesinde kurulmuş olup küresel finansal sistemin en önemli istikrar sağlayıcı kurumudur. IMF raporları, özellikle “**World Economic Outlook (WEO)**”, “**Global Financial Stability Report (GFSR)**” ve ülke bazlı “**Article IV Konsültasyon Raporları**” ile dünya ekonomisinin eğilimlerini analiz etmektedir (IMF, 2022a).

Türkiye, AB ülkeleri, ABD ve Birleşik Krallık için IMF raporları, yalnızca makroekonomik göstergelerin değerlendirilmesi açısından değil, aynı zamanda ekonomik güvenlik ve bağımlılık tartışmaları açısından da kritik öneme sahiptir. Çünkü IMF raporları genellikle hem **küresel finansal kırılganlıkları** hem de ülkelerin içsel politika açıklarını gözler önüne sermektedir (Obstfeld, 2016).

Küresel Makroekonomik Görünüm

IMF'nin 2022 ve 2023 WEO raporları, küresel büyümenin pandemi sonrası toparlanma sürecinde ciddi kırılganlıklar içerdiğini vurgulamıştır. Rapora göre, gelişmiş ekonomilerde toparlanma daha hızlı gerçekleşirken, yükselen piyasalar dış borç ve finansman ihtiyacı nedeniyle daha kırılgan bir görünüm sergilemiştir (IMF, 2022b).

ABD için IMF raporları, genişleyici maliye politikalarının ekonomik toparlanmaya katkı sağladığını ancak yüksek enflasyonun fiyat istikrarı

açısından risk oluşturduğunu ortaya koymuştur. İngiltere’de Brexit sonrası dönemde ticaret kısıtları ve enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar öne çıkarken, AB ülkeleri için enerji bağımlılığı ve mali entegrasyon eksiklikleri IMF raporlarının merkezinde yer almıştır (IMF, 2022a).

Türkiye için ise IMF raporları, özellikle **yüksek cari açık, kur oynaklığı ve enflasyon** sorunlarına dikkat çekmektedir. 2021 Article IV Konsültasyon raporunda Türkiye’nin kısa vadeli dış borç yükünün yüksekliği ve finansal piyasalardaki kırılganlıkların ekonomik güvenliği tehdit eden unsurlar olduğu belirtilmiştir (IMF, 2021).

Finansal Bağımlılık ve Sermaye Akımları

IMF raporlarında en çok vurgulanan konulardan biri, gelişmekte olan ülkelerin **sermaye akımlarına bağımlılığıdır**. Türkiye, bu ülkeler arasında en kırılgan örneklerden biri olarak gösterilmektedir. Kısa vadeli sıcak para girişlerine bağımlılık, finansal piyasalarda ani çıkışlara karşı savunmasızlık yaratmaktadır (Öniş & Kutlay, 2019).

Benzer şekilde Arjantin, Güney Afrika ve Brezilya gibi yükselen piyasalar da IMF raporlarında “yüksek dış borç” ve “düşük rezerv” sorunlarıyla birlikte anılmaktadır (IMF, 2022b). Buna karşılık ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ekonomiler, rezerv para statüleri sayesinde daha avantajlı konumda bulunmakta, finansal bağımlılıkları daha düşük düzeyde seyretmektedir (Helleiner, 2008).

AB için ise finansal bağımlılık ülkeler arasında farklılaşmaktadır. Almanya gibi fazla veren ekonomiler güçlü bir mali yapıya sahipken, İtalya ve Yunanistan gibi ülkeler yüksek kamu borcu nedeniyle IMF raporlarında kırılgan aktörler olarak değerlendirilmektedir (IMF, 2022a).

Enflasyon ve Fiyat İstikrarı

IMF raporları, küresel enflasyon dalgasının ekonomik güvenlik üzerindeki etkilerini ayrıntılı şekilde analiz etmektedir. 2022 GFSR raporuna

göre, gıda ve enerji fiyatlarındaki artış özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplumsal istikrarı tehdit etmektedir (IMF, 2022c).

Türkiye, yüksek enflasyon nedeniyle IMF raporlarında sıkça örnek olarak gösterilmektedir. 2022 Article IV raporunda, para politikasının öngörülebilirliğinin azalmasının enflasyonu kalıcı hale getirme riski taşıdığı belirtilmiştir. ABD ve İngiltere’de ise enflasyon artışı daha çok pandemi sonrası arz şokları ve enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara bağlanmaktadır.

Yapısal Reform Önerileri

IMF raporlarının ortak özelliği, yalnızca mevcut durumu değerlendirmekle kalmayıp **politika önerileri** sunmasıdır. Türkiye için önerilen başlıca reformlar arasında:

- Para politikasında bağımsızlığın güçlendirilmesi,
- Mali disiplinin artırılması,
- Yabancı sermaye girişlerini kalıcı yatırımlara yönlendirecek düzenlemeler,
- Hukukun üstünlüğü ve öngörülebilirliğin artırılması yer almaktadır (IMF, 2021).

AB için IMF, mali entegrasyonun derinleştirilmesini, ABD için teknoloji yatırımlarının sürdürülmesini, İngiltere için ise Brexit sonrası ticaret ilişkilerinin çeşitlendirilmesini önermiştir (IMF, 2022a).

IMF’ye Yönelik Akademik Tartışmalar

IMF raporları yalnızca teknik belgeler değil, aynı zamanda akademik tartışmaların da konusudur. Eleştirel literatürde IMF, gelişmekte olan ülkelere neoliberal reformları dayatan bir aktör olarak görülmektedir (Stiglitz, 2002). Ancak son yıllarda IMF’nin daha esnek bir yaklaşım benimsediği, sosyal eşitsizlik ve iklim değişikliği gibi konulara da odaklandığı vurgulanmaktadır (Gallagher & Kozul-Wright, 2021).

Türkiye özelinde literatürde IMF ile ilişkiler tarihsel olarak **kriz dönemlerinde başvuru** ile sınırlı kalmıştır. 2001 ekonomik krizi sonrası uygulanan IMF programı, Türkiye'nin ekonomik yapısını önemli ölçüde dönüştürmüş ve sonraki akademik tartışmalarda IMF'nin rolü hem olumlu hem olumsuz yönleriyle değerlendirilmiştir (Öniş & Şenses, 2009).

IEA Bulguları: Enerji Güvenliği ve Bağımlılık Dinamikleri

IEA'nın Rolü ve Analitik Çerçevesi

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), 1974 yılında OECD bünyesinde kurulmuş olup enerji güvenliği, sürdürülebilirlik ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıları analiz eden en saygın kurumsal yapılardan biridir. Kuruluşun çıkış noktası 1973 petrol krizi olmuş, o tarihten bu yana IEA raporları, enerji piyasalarındaki dalgalanmaların ekonomi ve güvenlik üzerindeki etkilerini izlemek açısından **otoritatif kaynaklar** olarak değerlendirilmiştir (IEA, 2020a).

IEA'nın yıllık “**World Energy Outlook (WEO)**” raporları, küresel enerji talebindeki trendleri, arz güvenliği risklerini ve enerji teknolojilerindeki dönüşümü ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca “**Energy Security Reports**” ve ülke bazlı analizler, Türkiye, ABD, AB ve İngiltere gibi aktörlerin enerji bağımlılıklarını küresel bağlamda karşılaştırmaya imkân verir (IEA, 2021a).

Küresel Enerji Güvenliği ve Bağımlılık

IEA raporlarına göre, 21. yüzyılda enerji güvenliği artık yalnızca **petrol arzı** üzerinden değil, aynı zamanda doğal gaz, kömür, elektrik altyapısı, yenilenebilir enerji kapasitesi ve kritik mineraller üzerinden tanımlanmaktadır (IEA, 2020b). Enerji güvenliği kavramı, tedarik güvenliği, fiyat istikrarı ve sürdürülebilirlik boyutlarını kapsayan çok katmanlı bir mesele hâline gelmiştir.

Özellikle 2022'de Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında enerji güvenliği raporlarında, Avrupa'nın Rus gazına olan bağımlılığının ciddi kırılganlık

yarattığı vurgulanmıştır (IEA, 2022). Bu durum, enerji bağımlılığının ekonomik güvenlik açısından yalnızca maliyet değil aynı zamanda jeopolitik bir risk olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye’nin Enerji Bağımlılığı

Türkiye, enerji talebi hızla artan ülkeler arasında yer almakta, ancak enerji arzında yüksek düzeyde dışa bağımlıdır. IEA raporlarına göre Türkiye’nin enerji ithalatı, toplam enerji tüketiminin yaklaşık %70–75’ini oluşturmaktadır (IEA, 2021b). Bu bağımlılık özellikle doğal gazda belirgindir; Türkiye doğal gaz ihtiyacının büyük bölümünü Rusya, İran ve Azerbaycan’dan karşılamaktadır.

Petrol ve kömür ithalatında ise Orta Doğu ve Rusya öne çıkmaktadır. Bu tablo, Türkiye’nin enerji güvenliğini kırılgan hale getirmekte, cari açığın önemli bir bölümünü enerji ithalatı oluşturmaktadır (IEA, 2021b).

Akademik yazında, Türkiye’nin enerji bağımlılığı “ekonomik güvenlik riski” olarak tanımlanmış, alternatif enerji kaynaklarına yönelimin stratejik önemi vurgulanmıştır (Erşen & Kömürcü, 2020). IEA raporları da bu görüşü desteklemekte, Türkiye’nin yenilenebilir enerji yatırımlarını artırması gerektiğini belirtmektedir.

Avrupa Birliği’nin Enerji Güvenliği

IEA raporlarına göre AB, enerji arzında özellikle doğal gaz ve petrol açısından dışa bağımlı bir bölgedir. 2021 öncesinde AB’nin gaz ithalatının yaklaşık %40’ı Rusya’dan sağlanıyordu (IEA, 2022). Bu durum, Rusya–Ukrayna savaşı sonrasında AB için büyük bir stratejik kırılganlık hâline gelmiştir.

AB’nin “**Fit for 55**” ve “**Green Deal**” politikaları, yenilenebilir enerjiye geçişi hızlandırmayı hedeflese de, IEA raporları kısa vadede enerji bağımlılığının sürdüğünü vurgulamaktadır. Almanya, Fransa ve İtalya gibi

ülkeler için enerji güvenliği, sanayi rekabet gücü ile doğrudan bağlantılıdır (IEA, 2021c).

ABD ve İngiltere'nin Enerji Stratejileri

ABD, IEA raporlarında enerji güvenliği açısından görece avantajlı ülkeler arasında yer almaktadır. Kaya gazı devrimi sayesinde ABD, 2010'lardan itibaren net enerji ihracatçısı hâline gelmiştir. Bu durum, ABD'nin enerji güvenliği açısından bağımlılıklarını azalttığı gibi, küresel enerji piyasalarında da stratejik bir aktör konumuna gelmesini sağlamıştır (IEA, 2020c).

İngiltere ise enerji güvenliği açısından farklı bir konumdadır. Kuzey Denizi petrol ve gaz rezervlerinin azalmasıyla birlikte İngiltere ithalata daha bağımlı hale gelmiştir. Brexit sonrası dönemde AB enerji piyasalarından kısmen ayrışması, İngiltere'nin enerji güvenliği stratejisini yeniden şekillendirmesine yol açmıştır (IEA, 2021d). İngiltere özellikle nükleer enerji ve yenilenebilir yatırımlara odaklanarak bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir.

Yenilenebilir Enerji ve Karbon Nötr Hedefler

IEA raporları, enerji güvenliğinin artık yalnızca arz güvenliği değil aynı zamanda **iklim değişikliğiyle mücadele** kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. “Net Zero by 2050” raporu, tüm ülkelerin 2050'ye kadar karbon nötr hedefini yakalaması gerektiğini belirtmiştir (IEA, 2021e).

Türkiye, 2021'de Paris Anlaşması'nı onaylayarak 2053 için karbon nötr hedefi belirlemiştir. AB ise 2050, ABD 2050, İngiltere ise 2050 hedefleri doğrultusunda politikalar geliştirmektedir. IEA raporları, bu hedeflerin yalnızca çevresel değil, aynı zamanda **ekonomik güvenlik** ve rekabet gücü açısından kritik olduğunu vurgulamaktadır (IEA, 2021e).

Kritik Mineraller ve Yeni Bağımlılıklar

IEA'nın son yıllardaki raporlarında öne çıkan bir başka konu, **kritik mineraller** meselesidir. Elektrikli araçlar, batarya teknolojileri ve yenilenebilir enerji sistemleri için lityum, kobalt, nikel ve nadir toprak elementlerine ihtiyaç artmıştır (IEA, 2022b).

Bu minerallerin büyük bölümü Çin tarafından işlenmekte veya tedarik edilmektedir. Bu durum, fosil yakıtlarda olduğu gibi yeni bir bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır. IEA raporları, bu minerallerin tedarikinde çeşitliliğin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Türkiye, bor rezervleri sayesinde bu yeni enerji ekonomisinde avantajlı bir konuma sahiptir (IEA, 2021f).

Akademik Tartışmalar ve IEA'nın Rolü

Akademik literatürde IEA raporları, enerji güvenliği çalışmalarının temel referans kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir (Goldthau & Sovacool, 2012). Bununla birlikte eleştirel yaklaşımlar, IEA'nın uzun yıllar boyunca fosil yakıtların rolünü olduğundan fazla değerlendirdiğini ve yenilenebilir enerji potansiyelini küçümsediğini ileri sürmüştür (Cherp & Jewell, 2014). Son yıllarda ise ajansın iklim değişikliği gündemine daha fazla odaklandığı görülmektedir.

Türkiye özelinde akademik çalışmalar, IEA'nın enerji bağımlılığı bulgularını destekler nitelikte, özellikle doğal gazda dışa bağımlılığın ekonomik güvenlik risklerini artırdığı sonucuna ulaşmaktadır (Erşen & Kömürcü, 2020).

WTO Bulguları: Küresel Ticaret Dengeleri ve Çin'in Rolü

WTO'nun Rolü ve Kurumsal Çerçeve

Dünya Ticaret Örgütü (WTO), 1995 yılında GATT'ın devamı olarak kurulmuş, küresel ticaretin serbestleşmesini sağlamak ve ülkeler arasındaki ticari ihtilafları çözmek üzere en merkezi kurumsal çerçeveyi oluşturmuştur. WTO'nun yıllık “**World Trade Report**” ve “**Trade Monitoring Report**”

serileri, dünya ticaretinde meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmektedir (WTO, 2022a).

WTO raporları yalnızca küresel ticaret hacmindeki değişimleri değil, aynı zamanda **ticaretin yapısal dönüşümünü, küresel değer zincirlerindeki kaymaları ve bölgesel entegrasyon dinamiklerini** analiz etmektedir. Türkiye, AB, ABD ve İngiltere gibi aktörlerin ticaret politikaları WTO verilerinde ayrıntılı biçimde ele alınmakta ve karşılaştırmalı analizlere imkân tanımaktadır.

Küresel Ticaretin Genel Görünümü

WTO'nun 2022 raporuna göre, küresel ticaret hacmi COVID-19 pandemisi sonrası hızla toparlanmış, ancak jeopolitik gerilimler ve tedarik zinciri kırılmaları nedeniyle kırılganlığını korumuştur (WTO, 2022b). Özellikle ABD-Çin ticaret savaşları, küresel ticaret düzenini yeniden şekillendiren faktörlerden biri olmuştur.

Rapora göre, küresel mal ticaretinin yaklaşık %15'i Çin tarafından gerçekleştirilmekte, bu da ülkeyi dünyanın en büyük ihracatçısı yapmaktadır. ABD, AB ve İngiltere'nin toplam ticaret payı yüksek olmakla birlikte, Çin'in özellikle Asya ve Afrika pazarlarındaki yükselişi dikkat çekmektedir (WTO, 2021).

Türkiye'nin WTO Verilerindeki Yeri

Türkiye, WTO verilerine göre küresel mal ticaretinde ilk 30 ülke arasında yer almaktadır. Türkiye'nin ihracatı 2021 itibarıyla yaklaşık 225 milyar dolar, ithalatı ise 270 milyar dolar civarındadır (WTO, 2022b). Bu tablo, Türkiye'nin dış ticaret açığının devam ettiğini göstermektedir.

Türkiye'nin ihracatında AB en büyük pazar olmaya devam ederken, Çin ile olan ticaret dengesizliği WTO raporlarında açıkça görülmektedir. Türkiye'nin Çin'e ihracatı toplam ihracatının yalnızca %2-3'ünü oluştururken, Çin'den yaptığı ithalat toplam ithalatının %10'unu aşmaktadır (WTO, 2022b).

AB, ABD ve İngiltere'nin Ticaret Konumları

AB, WTO verilerinde dünyanın en büyük ticaret bloğu olarak öne çıkmaktadır. Almanya, Fransa, İtalya ve Hollanda gibi ülkeler küresel ihracatta ilk sıralarda yer almaktadır. Brexit sonrasında İngiltere'nin AB'den ayrılması, ticaret hacminde belirli düşüslere yol açmış, ancak İngiltere hizmet ihracatındaki güçlü konumunu korumuştur (WTO, 2021).

ABD, yüksek teknoloji ve tarım ürünleri ihracatında küresel liderlerden biridir. Ancak Çin ile olan ticaret açığı WTO raporlarının sıkça işlediği konular arasındadır. ABD'nin Çin'den yaptığı ithalat, özellikle elektronik, tekstil ve ara mallarında yoğunlaşmaktadır (WTO, 2022a).

İngiltere ise finansal hizmetlerde küresel merkez olma özelliğini sürdürmektedir. WTO raporlarında İngiltere'nin Brexit sonrası dönemde AB ile ticaretinde artan gümrük işlemleri nedeniyle maliyetlerinin yükseldiği belirtilmiştir (WTO, 2022b).

Küresel Değer Zincirleri ve Çin'in Rolü

WTO raporları, küresel değer zincirlerinin yeniden yapılanmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Çin, yalnızca düşük maliyetli üretici değil, aynı zamanda yüksek teknoloji ürünlerinde de giderek daha fazla rol üstlenmektedir (WTO, 2022a). Özellikle elektronik, telekomünikasyon ve yenilenebilir enerji ekipmanlarında Çin'in küresel payı hızla artmaktadır.

Türkiye, AB ve İngiltere ise bu değer zincirlerine farklı konumlarda eklemlenmektedir. Türkiye daha çok orta ve düşük teknoloji ürünlerde yer alırken, AB yüksek katma değerli ürünlerde liderdir. İngiltere'nin güçlü olduğu alanlar ise hizmet ve finansal teknoloji sektörleridir (WTO, 2021).

Ticaret Politikaları ve Korunmacılık Eğilimleri

WTO raporlarına göre, 2008 küresel finans krizinden sonra korunmacılık eğilimleri artmıştır. ABD'nin 2018'de başlattığı Çin'e yönelik tarifeler, küresel ticaret düzeninde önemli kırılganlara yol açmıştır (WTO, 2020).

AB ülkeleri serbest ticareti desteklemeye devam etse de, stratejik sektörlerde (örneğin yarı iletkenler ve ilaç sanayi) korumacı politikalar geliştirmektedir. Türkiye de zaman zaman ithalat vergilerini artırarak yerli sanayiye koruma politikaları uygulamaktadır (WTO, 2022b).

Akademik Tartışmalar ve WTO'nun Rolü

Akademik literatürde WTO raporları, küresel ticaretin serbestleşmesini izlemek açısından **temel kaynak** olarak kullanılmaktadır (Hoekman, 2015). Ancak son yıllarda WTO'nun etkinliği sorgulanmaktadır. Doha Turu müzakerelerinin başarısızlığı, ABD'nin örgütün temyiz organını bloke etmesi ve küresel ticaretin bölgesel anlaşmalar üzerinden ilerlemesi, WTO'nun kriz içinde olduğunu göstermektedir (Evenett & Baldwin, 2020).

Bununla birlikte, WTO'nun veri tabanları ve raporları, küresel ticaretteki eğilimlerin analiz edilmesi açısından eşsiz bir referans niteliğini korumaktadır. Türkiye-Çin ilişkileri bağlamında WTO raporları, asimetrik ticaret yapısını doğrulayan veriler sunmaktadır.

Karşılaştırmalı Değerlendirme ve Türkiye'ye Etkileri

OECD, IMF, IEA ve WTO raporlarının bulguları birlikte değerlendirildiğinde, ekonomik güvenlik açısından birkaç ortak sonuç ortaya çıkmaktadır:

1. Asimetrik Bağımlılık: Türkiye'nin hem ticarete (WTO verileri) hem de enerjide (IEA raporları) dışa bağımlılığı yüksek seviyededir. IMF raporları bu bağımlılığı finansal kırılganlıklarla birlikte değerlendirmekte, OECD raporları ise yapısal reform eksikliklerine işaret etmektedir.

2. Küresel Şoklara Duyarlılık: Enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar (IEA), küresel finansal hareketler (IMF) ve ticaret savaşları (WTO), Türkiye gibi orta ölçekli ekonomilerin ekonomik güvenliğini doğrudan etkilemektedir.

3. Politika Önerileri: OECD raporları yapısal reformlara, IMF raporları makro istikrara, IEA raporları enerji çeşitlendirmesine, WTO raporları ise ticaret dengelerinin iyileştirilmesine odaklanmaktadır.

4. Çin Faktörü: Dört kurumun raporlarında da Çin'in küresel ekonomik sistemdeki belirleyici rolü öne çıkmaktadır. Çin, hem ticaret (WTO), hem finansal rezervler (IMF), hem enerji teknolojileri (IEA) hem de yapısal büyüme dinamikleri (OECD) açısından merkezî aktördür.

Türkiye açısından bu bulgular, ekonomik güvenlik stratejilerinin yalnızca tek boyutlu değil, bütüncül biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Ekonomik Güvenlik ve Kurumsal Raporların Yönlendirdiği Politika Tartışmaları

Resmî kurumsal raporların bulguları, Türkiye ve benzeri ülkeler için ekonomik güvenlik politikalarının şekillendirilmesinde temel dayanak noktalarıdır. OECD raporları yapısal reformların önemine, IMF raporları finansal kırılganlıklara, IEA raporları enerji güvenliğine, WTO raporları ise ticaret bağımlılığına işaret etmektedir.

Bu raporlar yalnızca teknik analizler değil, aynı zamanda **küresel ekonomik yönetişimin politika çerçevesini** oluşturan belgeler olarak işlev görmektedir. Akademik literatürle birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye-Çin ilişkilerinin ve Türkiye'nin Batı ile bağlarının geleceği açısından da bu bulgular kritik öneme sahiptir.

Dolayısıyla, ekonomik güvenlik tartışmalarında resmî/kurumsal raporların sunduğu bulguların bütüncül bir perspektifle incelenmesi, hem akademik araştırmalar hem de politika yapımı için kaçınılmazdır.

Literatürde Boşluklar

Literatür Taramalarının Genel Özeti: Son yirmi yılda ekonomik güvenlik, karşılıklı bağımlılık, küresel değer zincirleri ve uluslararası ekonomik ilişkiler üzerine yapılan akademik çalışmalar, giderek daha fazla önem kazanmıştır. Küresel finans krizleri, enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar, ticaret savaşları ve pandemi gibi şoklar, akademisyenleri ve politika yapıcılarını ekonomik güvenliğin çok boyutlu doğasını yeniden düşünmeye yöneltmiştir (Farrell & Newman, 2019). Türkiye, Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Birleşik Krallık (İngiltere) gibi aktörler bu tartışmalarda hem ekonomik ağırlıkları hem de jeopolitik konumları nedeniyle sıkça incelenmiştir. Bununla birlikte, literatürde önemli ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, araştırmaların çeşitli boyutlarında belirgin boşluklar olduğu gözlemlenmektedir. Bu boşluklar, hem teorik düzeyde hem de ampirik düzeyde kendini göstermekte, ayrıca bölgesel ve ülke bazlı analizlerde de farklılıklar yaratmaktadır (Öniş & Yılmaz, 2020).

Mevcut Literatürde Güçlü Yönler

Literatürün güçlü yönlerinden biri, ekonomik güvenliği yalnızca makroekonomik istikrar üzerinden değil; aynı zamanda enerji, ticaret, finansal bağımlılık ve teknolojik dönüşüm bağlamında ele almasıdır. OECD, IMF, IEA ve WTO gibi kurumların raporlarıyla desteklenen akademik çalışmalar, ekonomik güvenliğin küresel ve bölgesel dinamiklerini kapsamlı biçimde açıklamaktadır (IMF, 2022; IEA, 2021).

Ayrıca araştırmalar, özellikle **karşılıklı bağımlılık teorisi, securitization (güvenikleştirme) yaklaşımı ve küresel yönetim teorileri** üzerinden kavramsal bir zenginlik sunmuştur (Buzan, Wæver & de Wilde, 1998; Keohane & Nye, 1977). Bu teorik yaklaşımlar, ülkeler arası ilişkilerin ekonomik güvenlik boyutlarını açıklamakta önemli katkılar sağlamıştır.

Boşluklar ve Sınırlılıklar

a) *Teorik Boşluklar:* Literatürde önemli bir boşluk, ekonomik güvenlik kavramının hala parçalı bir biçimde ele alınmasıdır. Çoğu çalışma, ekonomik güvenliği ulusal güvenlikten ayrı veya yalnızca ekonomik kırılganlıklarla sınırlı görmektedir (Baldwin, 1997). Ancak küreselleşme sonrası dönemde ekonomik güvenliğin enerji, gıda, dijitalleşme ve tedarik zincirleri gibi birçok boyutu birbiriyle iç içe geçmiştir. Ayrıca securitization kuramı sıklıkla politik söylemler üzerinden incelenmekte, ekonomik bağımlılığın güvenlikleştirilmesi olgusu yeterince ampirik veriye dayalı olarak analiz edilmemektedir (Buzan vd., 1998). Bu da teorik çerçevenin ampirik uygulamalarla daha fazla bütünleştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

b) *Ampirik Boşluklar:* Türkiye-Çin ilişkileri, AB'nin Çin'e bağımlılığı veya ABD-Çin ticaret savaşları gibi konularda artan literatür bulunmakla birlikte, bu çalışmaların önemli bir bölümü makro verilerle sınırlıdır. Özellikle mikro düzeyde –örneğin firmaların küresel değer zincirlerindeki stratejileri, işgücü piyasalarındaki etkiler veya bölgesel sanayilerin Çin'e bağımlılığı– daha az çalışılmıştır (Liu, 2020). Enerji güvenliği konusunda da IEA raporları geniş veriler sunsa da, Türkiye'nin enerji bağımlılığının toplumsal, siyasi ve bölgesel yansımaları üzerine kapsamlı ampirik araştırmalar sınırlıdır (Erşen & Kömürcü, 2020).

c) *Bölgesel ve Ülke Bazlı Boşluklar:* ABD-Çin rekabeti üzerine çok sayıda akademik çalışma bulunmasına rağmen, Türkiye-Çin ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar görece azdır. Türkiye literatürde genellikle “orta güç” veya “yükselen piyasa” kategorisinde incelenmekte, ancak Çin ile ikili ilişkilerdeki asimetrik bağımlılık detaylıca ele alınmamaktadır (Öniş & Kutlay, 2019). AB bağlamında, Almanya'nın Çin'e bağımlılığı üzerine çok sayıda çalışma vardır; ancak Doğu Avrupa ülkelerinin Çin yatırımlarına bağımlılığı üzerine literatür daha sınırlıdır. İngiltere özelinde ise Brexit sonrası dönemde Çin ile ilişkiler

üzerine artan bir literatür bulunsa da, bunun uzun vadeli ekonomik güvenlik etkileri yeterince analiz edilmemiştir (Brown & Taspınar, 2019).

d) *Konusal Boşluklar:* Ekonomik güvenlik literatüründe, özellikle **dijitalleşme ve siber güvenlik** boyutu yeterince ele alınmamaktadır. OECD ve IMF raporlarında bu konular vurgulansa da, akademik literatürde ekonomik bağımlılığın dijital ağlar üzerinden nasıl şekillendiğine dair ampirik analizler sınırlıdır (Farrell & Newman, 2019). Benzer şekilde, **kritik mineraller ve yeşil dönüşüm** konuları IEA raporlarında öne çıkmasına rağmen, akademik literatürde henüz geniş yer bulmamıştır. Türkiye'nin bor rezervleri, AB'nin nadir toprak elementleri stratejisi veya ABD'nin enerji dönüşüm politikaları bağlamında bu konulara daha fazla ihtiyaç vardır (IEA, 2022).

Çalışmanın Getireceği Katkı

Çalışma, literatürdeki boşlukları doldurmayı hedefleyerek birkaç önemli katkı sunacaktır:

a) *Teorik Katkılar:* Çalışma, ekonomik güvenliği yalnızca makroekonomik istikrar veya enerji bağımlılığı üzerinden değil, çok boyutlu bir kavram olarak ele alacaktır. Bu kapsamda, **karşılıklı bağımlılık teorisi** ile **securitization yaklaşımı** birleştirilecek ve ekonomik bağımlılığın güvenlikleştirilmesi olgusu ampirik verilerle desteklenecektir.

b) *Ampirik Katkılar:* Çalışma, Türkiye-Çin ilişkileri başta olmak üzere, AB, ABD ve İngiltere'nin Çin'e olan bağımlılıklarını hem makro veriler (ticaret, yatırım, enerji) hem de mikro düzey veriler (firma stratejileri, sektör bazlı analizler) üzerinden değerlendirecektir. Böylece literatürde eksik olan mikro düzey ampirik katkılar sağlanacaktır.

c) *Politika Yapıcılar İçin Katkılar:* Çalışmanın bulguları, yalnızca akademik tartışmalar için değil, aynı zamanda politika yapıcılar için de önemli katkılar sunacaktır. OECD, IMF, IEA ve WTO raporlarının bulguları ışığında, ekonomik güvenliğin sağlanması için hangi politika araçlarının uygulanması

gerektiği tartışılacaktır. Türkiye'nin enerji bağımlılığını azaltması, AB'nin yeşil dönüşüm stratejisini güçlendirmesi, ABD ve İngiltere'nin dijital bağımlılıklarını yönetmesi gibi öneriler geliştirilerek politika yapıcılarının kullanımına sunulacaktır.

Sonuç olarak, ekonomik güvenlik literatürü önemli ilerlemeler kaydetmiş olsa da, çok boyutlu analizlerin eksikliği, mikro düzey ampirik çalışmaların azlığı ve Türkiye gibi orta güçlere yönelik akademik ilginin sınırlı kalması, literatürde belirgin boşluklar oluşturmaktadır. Çalışma, söz konusu boşlukları doldurarak hem teorik hem ampirik hem de politika yapıcılar için katkılar sunacaktır. Böylece literatüre yalnızca yeni verilerle değil, aynı zamanda kavramsal bütünlük sağlayacak bir yaklaşımla katkı yapılacaktır.

Veri Kaynakları

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu): Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye'nin resmi istatistik otoritesi olarak, ekonomik, sosyal, demografik ve çevresel göstergeler dâhil olmak üzere çok geniş bir yelpazede veri üretmekte ve yayımlamaktadır. 5429 sayılı Türkiye İstatistik Kanunu ile faaliyetlerini yürüten TÜİK, ülkenin ulusal hesaplar sistemi, dış ticaret istatistikleri, sanayi üretim endeksleri, fiyat endeksleri, işgücü verileri, hanehalkı anketleri gibi temel makro ve mikro düzeydeki istatistiklerinin üretiminden sorumludur (TÜİK, 2023).

TÜİK'in sağladığı veriler, hem akademik çalışmalarda hem de politika yapım süreçlerinde yaygın biçimde kullanılmaktadır. Özellikle dış ticaret istatistikleri, Türkiye'nin ekonomik bağımlılık düzeyini ve uluslararası üretim-ticaret ağlarındaki konumunu analiz etmek için kritik öneme sahiptir. Bu kapsamda TÜİK'in yayımladığı "Genelleştirilmiş Dış Ticaret Sistemi" (GTS) ve "Özel Ticaret Sistemi" (ÖTS) verileri, farklı analitik ihtiyaçlara göre kullanılabilecek şekilde yapılandırılmıştır. GTS, serbest bölgeler dâhil Türkiye'nin tüm ekonomik alanını kapsarken; ÖTS yalnızca gümrük hattı içindeki bölgeye odaklanmaktadır. Bu farklılık, analizlerde ticaret hacminin

yorumlanmasında önemli bir metodolojik tercih alanı yaratmaktadır (TÜİK, 2022).

Dış ticaret istatistikleri, ülkelerin ikili ve sektörel ticaret bağımlılıklarını hesaplamak için temel veri kaynağıdır. TÜİK, Harmonize Sistem (HS) ve Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması (SITC) gibi uluslararası standart sınıflandırmaları kullanarak ürün bazında detaylı ihracat ve ithalat verileri sunmaktadır. Bu veriler, ekonomik bağımlılık endeksleri (örneğin RCA – revealed comparative advantage, CR4, HHI) ve sektörel yoğunlaşma analizleri gibi göstergelerin hesaplanmasında doğrudan girdi olarak kullanılmaktadır (Balassa, 1965; Finger & Kreinin, 1979).

TÜİK'in sağladığı mikro düzeyde veri setleri (örneğin firma bazlı dış ticaret verisi), akademik araştırmalarda ileri düzey ekonometrik analizlerin yapılmasına da olanak sağlamaktadır. Bu tür mikro veriler, özellikle Türkiye'nin küresel değer zincirlerindeki (GVC) konumunu, firmaların ihracat performansını, ithal girdi bağımlılığını ve bölgesel üretim-ticaret ilişkilerini incelemek için kullanılmaktadır (Altomonte vd., 2012; Demir & Javorcik, 2020).

TÜİK ayrıca, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) ile veri uyumu ve karşılaştırılabilirlik sağlamak amacıyla metodolojik harmonizasyon süreçlerini yürütmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin AB istatistik sistemine uyum süreci kapsamında TÜİK'in dış ticaret istatistikleri, uluslararası kalite standartları ve veri doğrulama prosedürleri açısından da önemli bir dönüşüm geçirmiştir (Eurostat, 2021).

TÜİK verilerinin bir diğer önemli boyutu da enerji ve doğal kaynak istatistikleridir. Enerji dengeleri, yakıt bazında üretim-tüketim verileri ve ithalat-ihracat rakamları, Türkiye'nin enerji güvenliği ve enerji bağımlılığı analizleri için kritik veriler sunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin enerji ithalat bağımlılığının hesaplanması ve Çin gibi ülkelerle enerji ticaret

ilişkilerinin analizi için TÜİK verileri birincil kaynaktır (IEA, 2022; TÜİK, 2023).

Veri erişimi açısından TÜİK, kamuya açık çevrimiçi veri tabanı (<https://data.tuik.gov.tr/>) üzerinden çok sayıda göstergeyi ücretsiz erişime sunmaktadır. Ayrıca, özel veri talepleri ve mikro veri erişimi için araştırmacılara özel prosedürler çerçevesinde izin verilmektedir. Bu yönüyle TÜİK, akademik araştırmalara açık, şeffaf ve düzenli veri sunan bir kurum olarak öne çıkmaktadır.

TÜİK verileri, bu kitapta Türkiye'nin ekonomik bağımlılık düzeylerinin ölçülmesi, Çin ile ticaret ilişkilerinin analizi, sektörel yoğunlaşma göstergelerinin hesaplanması ve enerji bağımlılığı gibi kritik alanlarda temel veri kaynağı olarak kullanılacaktır. TÜİK'in hem makro hem de mikro düzeyde sağladığı kapsamlı ve güvenilir veri setleri, çalışmanın ampirik analizlerinin sağlam bir istatistiksel temele dayanmasını mümkün kılmaktadır.

OECD TiVA (Trade in Value Added): OECD'nin "Trade in Value Added" (TiVA) veritabanı, ülkelerin küresel değer zincirlerindeki (Global Value Chains – GVC) konumlarını analiz etmek için geliştirilmiş en kapsamlı veri kaynaklarından biridir. Geleneksel dış ticaret istatistikleri, ithalat ve ihracatı brüt değerler üzerinden ölçerken; TiVA verileri, malların ve hizmetlerin üretim süreçlerinde yaratılan katma değer miktarını ve bu katma değer hangi ülkeler tarafından sağlandığını hesaplamaktadır (OECD, 2021a).

TiVA'nın en önemli katkısı, **çift sayımı** ortadan kaldırmasıdır. Örneğin, Çin'de üretilen bir elektronik cihazın parçalarının bir kısmı Almanya'dan ithal edilmişse, geleneksel istatistikler bu ürünü tamamen "Çin ihracatı" olarak gösterirken; TiVA, Almanya'nın da bu ihracatta "katma değer" payı olduğunu ortaya koyar. Böylece ülkelerin gerçek ekonomik katkıları daha şeffaf biçimde görülebilir (Koopman, Wang & Wei, 2014).

Türkiye açısından TiVA, özellikle **ithal girdi bağımlılığını** ve Çin ile olan ticarete asimetrik bağımlılık ilişkilerini analiz etmek için vazgeçilmezdir.

Türkiye'nin ihracatında kullanılan ithal girdi oranı OECD TiVA verilerinde yaklaşık %25–30 seviyesindedir; bu da ihracatın önemli ölçüde dış girdilere bağımlı olduğunu göstermektedir (OECD, 2021b).

TiVA verilerinin sınırlılıklarından biri, güncelleme sıklığının düşük olmasıdır. OECD genellikle TiVA tablolarını 3–4 yılda bir yayımlamakta, bu da özellikle hızlı değişim dönemlerinde analizlerde bir gecikme yaratmaktadır. Ancak metodolojik olarak sağladığı derinlik, bu sınırlılığı gölgede bırakmaktadır (Los vd., 2015).

WTO (Dünya Ticaret Örgütü Verileri): WTO, küresel ticaretin serbestleşmesini sağlamak ve ülkeler arasındaki ticari ilişkileri düzenlemek amacıyla kurulmuş olup, aynı zamanda kapsamlı bir **istatistik veritabanı** sunmaktadır. WTO istatistikleri, küresel mal ve hizmet ticareti, tarife verileri, ticaret politikası önlemleri ve ülkeler arası ihtilaflar hakkında ayrıntılı bilgiler içerir (WTO, 2022a).

Türkiye açısından WTO verileri, özellikle **ticaret dengelerinin ve partner bağımlılığının** ölçülmesi için önemlidir. Örneğin, Türkiye'nin Çin'e ihracatının düşük, ithalatının ise yüksek olması WTO verilerinde açıkça görülmektedir. Bu asimetrik yapı, ekonomik güvenlik analizlerinde temel bir bulgudur (WTO, 2022b).

WTO verilerinin bir diğer katkısı da **ticaret politikası** boyutudur. Tarife oranları, tarife dışı engeller ve anlaşmazlık çözüm mekanizmaları gibi unsurlar, ülkelerin ekonomik güvenlik stratejilerini doğrudan etkilemektedir (Hoekman, 2015). Ancak WTO'nun sınırlılığı, bazı gelişmekte olan ülkelere elde edilen verilerin eksik ya da geç güncellenmiş olmasıdır.

UN Comtrade (Birleşmiş Milletler Ticaret Veritabanı): UN Comtrade, küresel ticaret verilerinin en kapsamlı ve en çok kullanılan veri tabanıdır. 170'ten fazla ülkenin ayrıntılı ihracat ve ithalat verilerini, HS (Harmonized System) ve SITC (Standard International Trade Classification) sınıflandırmalarıyla sunmaktadır (UN, 2021).

Comtrade verileri, **ülkeler arası ikili ticaret ilişkilerini, ürün bazı bağımlılıkları ve zaman serisi analizlerini** mümkün kılar. Türkiye'nin Çin'e bağımlılığına dair yapılan birçok akademik çalışma, UN Comtrade verilerini kullanarak RCA (Revealed Comparative Advantage) ve ticaret yoğunlaşma indeksleri hesaplamaktadır (Hidalgo vd., 2007).

Verinin avantajı kapsamlılığı olsa da, bazı ülkelerin bildirimlerinin eksik veya gecikmeli olması sınırlılıklar yaratır. Buna rağmen, küresel karşılaştırmalar için en güvenilir veri tabanlarından biridir.

IEA (Uluslararası Enerji Ajansı): IEA, enerji güvenliği ve enerji piyasaları üzerine en otoritatif kurumsal kaynaklardan biridir. Özellikle **World Energy Outlook, Energy Balances** ve ülke incelemeleri, enerji bağımlılığı analizleri için temel referans kabul edilmektedir (IEA, 2021a).

Türkiye açısından IEA verileri, enerji ithalat bağımlılığını (yaklaşık %70) ortaya koymakta ve enerji güvenliği tartışmalarında birincil kaynak rolü oynamaktadır. Benzer şekilde AB'nin Rus gazına, İngiltere'nin ithal enerjiye ve ABD'nin kaya gazı devrimi sonrası enerji bağımsızlığına ilişkin analizler de IEA verileriyle yapılmaktadır (IEA, 2022).

IEA ayrıca **kritik mineraller** konusuna da eğilmiş, lityum, kobalt ve nadir toprak elementleri gibi hammaddelerin enerji dönüşümündeki rolünü incelemiştir. Bu yönüyle IEA verileri, yalnızca enerji arzı değil aynı zamanda yeni bağımlılık türlerini de ölçmeyi mümkün kılar (IEA, 2021b).

USGS (United States Geological Survey): USGS, doğal kaynaklar ve özellikle **kritik mineraller** üzerine dünya çapında en kapsamlı veri setlerinden birini sunmaktadır. Yıllık "Mineral Commodity Summaries" raporu, 80'den fazla mineral için üretim, rezerv ve ticaret verilerini içerir (USGS, 2022).

Küresel değer zincirlerinde kullanılan kritik minerallerin çoğu Çin tarafından işlenmekte ya da kontrol edilmektedir. USGS verileri, bu bağımlılığın büyüklüğünü göstermek açısından önemlidir. Türkiye açısından özellikle bor rezervleri öne çıkmakta, USGS raporlarında Türkiye'nin dünya

bor rezervlerinin %70'inden fazlasına sahip olduğu vurgulanmaktadır (USGS, 2021).

Bu nedenle USGS verileri, ekonomik güvenlik tartışmalarında stratejik kaynak bağımlılığı boyutunun analiz edilmesi için vazgeçilmezdir.

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası): TCMB, Türkiye'nin finansal istikrarı ve makroekonomik güvenliği açısından en kritik veri sağlayıcı kurumdur. Merkez Bankası, **döviz rezervleri, ödemeler dengesi, sermaye hareketleri, enflasyon, faiz oranları** ve finansal istikrar göstergeleri hakkında ayrıntılı veriler yayımlar (TCMB, 2022).

Türkiye'nin dış borç stoku, kısa vadeli borç yapısı ve rezerv yeterliliği gibi göstergeler, ekonomik güvenlik analizlerinde doğrudan kullanılmaktadır. IMF raporlarında da vurgulanan “Türkiye'nin kısa vadeli dış borca aşırı bağımlılığı” bulgusu, TCMB verilerine dayanmaktadır (IMF, 2021).

TCMB ayrıca “Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)” aracılığıyla araştırmacılara geniş bir veri tabanı sunmakta, bu yönüyle akademik çalışmalarda sıklıkla referans gösterilmektedir.

Karşılaştırmalı Değerlendirme

Bu kurumların her biri farklı boyutlarda ekonomik güvenlik analizleri için vazgeçilmezdir:

- **TÜİK:** Türkiye odaklı dış ticaret ve üretim verisi.
- **OECD TiVA:** Katma değer bazlı küresel değer zinciri analizi.
- **WTO:** Küresel ticaret dengeleri ve politika verisi.
- **UN Comtrade:** Ürün bazlı ikili ticaret ilişkileri.
- **IEA:** Enerji güvenliği ve kritik mineraller.
- **USGS:** Doğal kaynak ve mineral bağımlılığı.
- **TCMB:** Finansal bağımlılık ve makroekonomik istikrar.

Bu veriler birlikte kullanıldığında, ekonomik güvenliğin tüm boyutlarının –ticaret, finans, enerji ve stratejik kaynaklar– bütüncül bir biçimde analiz edilmesine olanak sağlar.

Değişkenler ve Tanımlar

Ekonomik Bağımlılığın Ölçümünde Sınıflandırma Sistemleri: Ekonomik bağımlılık çalışmalarında kullanılan veri kaynaklarının güvenilirliği kadar, bu verilerin sınıflandırma ve tanımlama biçimleri de büyük önem taşır. Uluslararası ticaretin ürün bazında ölçülmesinde **HS (Harmonized System)**, ürünlerin ekonomik işlevlerine göre sınıflandırılmasında **BEC (Broad Economic Categories)** ve katma değer bazlı ticaret analizlerinde **TiVA (Trade in Value Added)** göstergeleri öne çıkar. Bu üç temel sistem, ekonomik güvenlik ve bağımlılık ilişkilerinin anlaşılması açısından birbirini tamamlayan boyutlar sunar.

HS sistemi, ticarete ürünlerin ayrıntılı kodlarla tanımlanmasına imkân tanırken; BEC sistemi, bu ürünlerin tüketim, yatırım veya ara malı olarak kullanımlarını ayırt etmeyi sağlar. TiVA göstergeleri ise ticarete görünen bağımlılık ilişkilerinin ötesine geçerek, ihracatın gerçekten ne kadarının yerli katma değer içerdiğini ve hangi ülkelere bağımlılık oluşturduğunu ortaya çıkarır. Dolayısıyla ekonomik güvenlik çalışmalarında bu üç sistemin birlikte kullanılması, hem **sektörel bağımlılık** hem de **küresel değer zinciri (GVC)** düzeyinde bütüncül analiz yapmayı mümkün kılar (Koopman, Wang & Wei, 2014; Los, Timmer & de Vries, 2015).

Harmonized System (HS): **Harmonized Commodity Description and Coding System (HS)**, Dünya Gümrük Örgütü (WCO) tarafından 1988’de yürürlüğe konulmuş ve bugün dünya ticaretinin %98’inden fazlasını kapsayan ürün sınıflandırma sistemidir. HS, her ürünü 6 haneli kodlarla tanımlar. İlk iki hane bölümü, sonraki iki hane tarife pozisyonunu, son iki hane ise alt pozisyonu gösterir. Bu yapı sayesinde yaklaşık 5.000 ürün kategorisi detaylı biçimde kodlanabilmektedir (WCO, 2020).

HS sisteminin ortaya çıkışı, uluslararası ticaretin hızlı artışıyla birlikte ülkeler arası karşılaştırılabilirliğin sağlanması ihtiyacına dayanmaktadır. Öncesinde farklı ülkeler farklı sınıflandırma sistemleri kullanmakta ve bu da

karşılaştırmalı analizleri zorlaştırmaktaydı. HS'nin kabulüyle birlikte, hem uluslararası ticaret istatistiklerinde hem de gümrük tarifelerinde küresel uyum sağlanmıştır (Feenstra vd., 2013).

HS verileri, ekonomik bağımlılığın ölçülmesinde temel araçtır. Ürünlerin ayrıntılı biçimde kodlanması sayesinde:

- **RCA (Revealed Comparative Advantage)** göstergeleri hesaplanabilir (Balassa, 1965).
- **Yoğunlaşma endeksleri** (HHI, CR4) ürün veya sektör bazında çıkarılabilir.
- **Ticaret benzerliği indeksleri** ile ülkelerin ihracat profilleri karşılaştırılabilir (Finger & Kreinin, 1979).

Türkiye-Çin ticaret ilişkilerinde HS sistemi kullanılarak yapılan çalışmalar, Türkiye'nin Çin'e özellikle makine, elektronik ve ara mallarında yüksek ithalat bağımlılığı geliştirdiğini göstermektedir (Demir & Javorcik, 2020).

HS'nin bazı sınırlılıkları vardır:

- Kodlar her 5 yılda bir güncellenir; bu da uzun dönemli karşılaştırmalarda süreklilik sorunları yaratır.
- 6 haneli seviye uluslararası karşılaştırmalar için standardize edilmiş olsa da, ülkeler kendi ihtiyaçlarına göre 8, 10 veya 12 haneli detay kullanır. Bu durum karşılaştırılabilirliği azaltabilir.
- Yeni ürünlerin (örneğin dijital hizmetler, nadir mineraller) sınıflandırılmasında gecikmeler yaşanabilir (Gaulier & Zignago, 2010).

Broad Economic Categories (BEC): Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü tarafından geliştirilen bir sınıflandırma sistemidir. İlk kez 1971'de kabul edilen BEC, HS veya SITC kodlarını ekonomik kullanım kategorilerine dönüştürmeyi amaçlar. Bu sistemde ürünler üç ana kategoriye ayrılır (UN, 2018):

1. Tüketim malları

2. Yatırım malları (sermaye malları)

3. Ara mallar (intermediate goods)

BEC'in temel katkısı, ürünlerin yalnızca fiziksel değil ekonomik işlevleri üzerinden de analiz edilebilmesidir.

BEC, özellikle ekonomik bağımlılık analizlerinde önemlidir çünkü ülkeler arası bağımlılık çoğunlukla **ara mallar ticareti** üzerinden şekillenir. Küresel değer zincirleri bağlamında ülkelerin ithalatında ara malların payı ne kadar yüksekse, o ülke dış girdilere o ölçüde bağımlı demektir (Athukorala, 2011).

Türkiye'nin Çin'den ithalatının yaklaşık %70'inin BEC sınıflamasında **ara mallar** kategorisine girdiği, hem TÜİK hem de UN Comtrade verilerinde doğrulanmaktadır. Bu, Türkiye'nin sanayi üretiminin ve ihracatının önemli ölçüde Çin'den gelen girdilere bağlı olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2023; WTO, 2022).

BEC sınıflandırması ayrıca ülkeler arası **ticaret yapısının dönüşümünü** izlemek için kullanılır. Örneğin ABD'nin ithalatında uzun süre tüketim malları öne çıkarken, son yıllarda yüksek teknoloji ara mallarının payı artmıştır. AB'de ise özellikle otomotiv ve elektronik sektörlerinde ara mallar bağımlılığı dikkat çekmektedir (OECD, 2021).

BEC'in bazı sınırlılıkları vardır:

- Ürünlerin kullanım amacına göre sınıflandırılması bazen belirsizlik yaratır. Aynı ürün hem tüketim hem yatırım amacıyla kullanılabilir.
- Güncellemeler HS kadar sık yapılmaz, bu da yeni ürünlerin analizinde eksiklik doğurabilir.
- BEC genellikle 3 haneli toplulaştırılmış seviyede çalışır; bu nedenle ayrıntı düzeyi HS kadar yüksek değildir (UN, 2018).

TiVA Göstergeleri: Trade in Value Added (TiVA), OECD ve WTO iş birliğiyle geliştirilmiş bir veritabanıdır. 2013'te ilk kez yayımlanan TiVA,

ticareti brüt değerler yerine **katma değer** temelinde ölçer (OECD, 2021). Bu sayede ülkelerin küresel değer zincirlerindeki gerçek katkıları ortaya çıkar.

- **Foreign Value Added (FVA):** İhracattaki yabancı katma değer payı. Türkiye’de %25–30 aralığındadır.
- **Domestic Value Added (DVA):** İhracattaki yerli katma değer oranı.
- **Re-exported DVA:** Yerli katma değerın başka ülkelerin ihracatına yeniden entegre edilmesi.
- **Value Added in Final Demand:** Bir ülkenin diğer ülkelerin nihai tüketiminde ne kadar pay aldığı.
- **Backward linkages:** İhracatın ithal girdilere bağımlılığı.
- **Forward linkages:** İhracattaki katma değerın başka ülkelerin ihracatına girdi olarak katkısı.

Bu göstergeler, özellikle **gizli bağımlılık** ilişkilerini ortaya koyar. Örneğin, Türkiye’nin AB’ye ihracatı yüksek görünse de, bu ihracatın önemli bir kısmı Çin’den ithal edilen ara mallar içerir. Böylece Türkiye’nin AB’ye ihracatı aslında Çin’e de bağımlıdır (Koopman vd., 2014).

- **Türkiye:** TiVA verilerine göre ihracatta ithal girdi bağımlılığı yüksek.
- **AB:** Almanya gibi ülkeler güçlü DVA üreticisi, Doğu Avrupa ise yüksek FVA bağımlılığına sahip.
- **ABD:** Teknoloji ihracatında yüksek DVA, ancak bazı sektörlerde Çin kaynaklı FVA dikkat çekici.
- **İngiltere:** Brexit sonrası AB’ye bağlı FVA oranı düşerken, küresel tedarik ağlarında Asya bağımlılığı arttı (Los vd., 2015).

Sınırlılıklar

- Güncellemeler seyrek (3–4 yılda bir).
- Veri seti genellikle 64 ülke ve belirli sektörlerle sınırlı.
- Mikro düzey analizler için uygun değil, daha çok makro yapısal analizlere hizmet ediyor (OECD, 2021).

HS, BEC ve TiVA verileri, RCA, HHI ve CR4 gibi göstergelerle birlikte kullanıldığında bağımlılık analizleri daha da güçlenir:

- HS ürün detayını, BEC işlevsel ayrımı, TiVA ise katma değer boyutunu sağlar.
- RCA ile ülkelerin rekabet avantajları; HHI ve CR4 ile yoğunlaşma ve bağımlılık derecesi hesaplanabilir.
- Bu göstergeler birlikte kullanıldığında, ekonomik güvenlik analizleri hem mikro hem makro düzeyde kapsayıcı bir nitelik kazanır (Balassa, 1965; Hidalgo vd., 2007).

HS, BEC ve TiVA göstergeleri, ekonomik bağımlılığın ölçülmesi için uluslararası literatürde kullanılan en temel üç sistemdir. HS ürün bazında ayrıntı sunarken, BEC ekonomik işlevleri sınıflandırır; TiVA ise katma değer boyutunu açığa çıkarır. Türkiye, AB, ABD ve İngiltere örnekleri bu üç sistemin farklı bağlamlarda nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. Bu kitapta, ekonomik bağımlılık analizlerinde söz konusu üç temel sistem bütüncül biçimde kullanılacak, ayrıca RCA, HHI ve CR4 gibi tamamlayıcı endekslerle desteklenecektir.

Betimleyici İstatistik ve Görselleştirme Tasarımı

Ekonomik bağımlılık analizlerinde betimleyici istatistikler, verilerin ilk görünümünü ve dağılımlarını ortaya koyarak araştırmanın temel eğilimlerini görmeyi sağlar. Bu tür istatistikler, veri setlerinde öne çıkan yapısal özelliklerin –örneğin belirli ürün gruplarında yoğunlaşma, ithalatın ülke bazında dağılımı, enerji bağımlılığı oranlarının zaman içindeki seyri– anlaşılması için kritik öneme sahiptir (Gujarati & Porter, 2009).

Bu çalışmada kullanılacak temel betimleyici istatistikler şunlardır:

- **Merkezi eğilim ölçüleri:** Ortalama, medyan, mod.
- **Dağılım ölçüleri:** Standart sapma, varyans, değişim katsayısı.
- **Yoğunlaşma ölçüleri:** CR4, HHI.
- **Karşılaştırmalı göstergeler:** RCA, FVA/DVA oranları (TiVA).

Bu göstergeler, Türkiye, AB, ABD ve İngiltere'nin Çin'e bağımlılık düzeylerini hem sektörel hem ülkesel bazda betimlemek için kullanılacaktır.

HS verileri sayesinde ürün grupları bazında ithalat ve ihracat dağılımları hesaplanabilir. Bu veriler kullanılarak:

- Çin'den ithal edilen ilk 20 ürün grubu,
- Bu ürünlerin toplam ithalat içindeki payları,
- Zaman serisi boyunca bu paylardaki değişim,

hesaplanacaktır. Örneğin Türkiye'nin Çin'den ithalatında “elektrik-elektronik ara mallarının” payının 2000'lerde %10'un altında iken 2020'lerde %25'in üzerine çıktığı görülebilmektedir (TÜİK, 2023).

Bu tür istatistikler, bağımlılığın hangi ürün gruplarında yoğunlaştığını ve nasıl evrildiğini ortaya koyacaktır.

BEC sınıflaması kullanılarak, ithalatın tüketim malları, ara mallar ve yatırım malları içindeki dağılımı analiz edilecektir. Bu analiz, ülkeler arası bağımlılık ilişkilerinin niteliğini anlamak için önemlidir. Örneğin, Türkiye'nin Çin'e bağımlılığı ağırlıklı olarak **ara mallar** üzerinden gerçekleşirken, ABD'nin bağımlılığı daha çok **tüketim malları** düzeyinde kendini göstermektedir (UN, 2018; OECD, 2021).

Betimleyici istatistikler, bu farklılaşmayı netleştirir:

- Ara mallar payı: %65–70 (Türkiye–Çin)
- Yatırım malları payı: %15–20
- Tüketim malları payı: %10 civarı

Bu dağılım, bağımlılığın sanayi üretimi mi yoksa tüketim üzerinden mi şekillendiğini gösterir.

TiVA göstergeleri üzerinden yapılacak betimleyici analizlerde:

- Türkiye'nin ihracatındaki yabancı katma değer oranı,
- AB ülkelerinin Çin'e bağımlılığı,
- ABD ve İngiltere'nin ileri ve geri bağlantılarındaki farklılıklar,

hesaplanacaktır (Koopman vd., 2014; Los vd., 2015).

Örneğin Türkiye'nin ihracatında %30'a varan yabancı katma değer oranı, dış girdilere bağımlılığın yüksekliğini gösterirken; Almanya'da bu oran %20'nin altındadır. ABD'de ise yüksek teknoloji sektörlerinde DVA payı yüksek, fakat elektronik ve tekstil gibi sektörlerde Çin kaynaklı FVA dikkat çekmektedir.

Ekonomik bağımlılık analizlerinde görselleştirmeler, karmaşık verilerin daha anlaşılır biçimde sunulmasını sağlar. Bu çalışmada kullanılacak temel görselleştirme türleri şunlardır:

1. **Çizgi Grafikler:** İthalat/ihracat paylarının yıllar içindeki seyri.
2. **Çubuk Grafikler:** En büyük ithalat ürünleri ve tedarikçi ülkelerin karşılaştırılması.
3. **Yoğunlaşma Haritaları (Heatmaps):** HS kodları veya BEC kategorileri üzerinden bağımlılığın dağılımı.
4. **Sankey Diyagramları:** Küresel değer zincirlerinde katma değer akışlarının gösterimi.
5. **Network Diyagramları:** Ülkeler arası ticaret bağlantılarının görselleştirilmesi.

Örneğin Türkiye-Çin ticaretinde Sankey diyagramları kullanılarak, Türkiye'nin ithal ettiği ara malların AB'ye yaptığı ihracata nasıl entegre olduğu gösterilebilir. Böylece bağımlılığın yalnızca ikili değil çok taraflı bir yapı olduğu ortaya konur (Farrell & Newman, 2019).

Ülke Bazlı Karşılaştırmalı Tasarım

Betimleyici istatistikler ve görselleştirmeler, Türkiye'nin yanı sıra AB, ABD ve İngiltere ile karşılaştırmalı biçimde de sunulacaktır. Örneğin:

- **Türkiye:** Çin'e ara malı bağımlılığı yüksek.
- **AB:** Almanya düşük bağımlı, Doğu Avrupa yüksek bağımlı.
- **ABD:** Teknoloji sektöründe DVA yüksek ama bazı sektörlerde FVA yüksek.
- **İngiltere:** Brexit sonrası bağımlılık Asya'ya kayıyor.

Bu karşılaştırmalı yaklaşım, ekonomik güvenlik analizinin yalnızca Türkiye değil, tüm Batı ekonomileri için bağlamli hale gelmesini sağlayacaktır (Öniş & Kutlay, 2019).

Betimleyici istatistikler ve görselleştirme teknikleri, ekonomik bağımlılığın boyutlarını anlaşılır kılar. Bu çalışmada HS, BEC ve TiVA verileri üzerinden üretilecek istatistikler; çizgi grafikler, çubuk grafikler, heatmap'ler, Sankey ve network diyagramlarıyla görselleştirilecektir. Böylece ekonomik güvenlik tartışmalarında yalnızca sayısal değil, görsel olarak da güçlü bir analiz ortaya konacaktır.

Endeks/Ölçüm: Tedarikçi Yoğunlaşması ve Bağımlılık Metrikleri

Uluslararası ekonomi ve ticaret literatüründe, ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkilerinin ölçülmesi için geliştirilen endeksler ve metrikler, hem akademik araştırmalar hem de politika yapıcılar açısından büyük önem taşır. Tedarikçi yoğunlaşması ve bağımlılık göstergeleri, özellikle bir ülkenin ekonomik güvenlik düzeyinin belirlenmesinde kritik analitik araçlardır. Çünkü ekonomik bağımlılık yalnızca ticaret hacimlerine bakılarak ölçülemez; bağımlılığın derecesi, yoğunlaşmanın seviyesine ve alternatif kaynakların bulunabilirliğine bağlıdır (Farrell & Newman, 2019).

Yoğunlaşma ölçütleri, belirli bir ülkenin ithalatında veya ihracatında az sayıda tedarikçinin ne kadar baskın olduğunu gösterirken; bağımlılık metrikleri, bu ticaretin stratejik değerini, ithalatın vazgeçilmezliğini ve ikame edilme güçlüğünü yansıtır. Bu nedenle HHI, CR4, RCA ve diğer göstergeler birlikte kullanılarak çok boyutlu bir analiz yapılması gerekmektedir (Hirschman, 1945; Balassa, 1965).

Türkiye, AB, ABD ve İngiltere'nin Çin'e olan bağımlılığı bağlamında bu metrikler, özellikle kritik sektörlerde (enerji, elektronik, yarı iletkenler, nadir toprak elementleri, tekstil, kimya vb.) bağımlılığın seviyesini ortaya koyar. Bu göstergeler aynı zamanda ülkelerin stratejik kırılganlıklarını anlamak

için ekonomik güvenlik literatüründe sıkça kullanılmaktadır (Baldwin, 1985; Strange, 1994).

Tedarikçi Yoğunlaşması

Herfindahl-Hirschman Index (HHI): HHI, belirli bir pazardaki yoğunlaşma seviyesini ölçmek için kullanılan en yaygın endekslerden biridir. Formül olarak, ithalatçı bir ülkenin her tedarikçisinin ithalat içindeki payının karesinin toplamı alınır. Endeks 0 ile 1 arasında değer alır; 1'e yaklaştıkça yoğunlaşma artar (Rhoades, 1993).

Örneğin Türkiye'nin 2020 yılında Çin'den ithal ettiği elektronik ara mallarında HHI değerinin 0,35'in üzerinde çıkması, bu sektörde ithalatın büyük ölçüde birkaç tedarikçiye bağımlı olduğunu göstermektedir. AB'nin aynı sektördeki HHI değeri ise 0,15 civarındadır, bu da AB'nin daha çeşitli kaynaklardan tedarik sağladığını ortaya koyar (OECD, 2021).

HHI'nin avantajı, hem yoğunlaşma seviyesini hem de piyasanın rekabet derecesini ölçmesidir. Ancak eleştirilen yönlerinden biri, küçük tedarikçilerin etkisini yeterince yansıtmamasıdır (Hall & Tideman, 1967).

CR4 (Concentration Ratio of Top 4 Suppliers): CR4, belirli bir ürün veya sektörde ithalatın en büyük 4 tedarikçisinin toplam payını ölçer. Bu oran ne kadar yüksekse, pazar o kadar yoğunlaşmış ve kırılgan kabul edilir.

Türkiye'nin 2021 verilerine göre, Çin, Almanya, Rusya ve İtalya Türkiye ithalatının yaklaşık %45'ini oluşturmaktadır. Ancak belirli ürünlerde (örneğin nadir toprak elementleri, telekomünikasyon ekipmanları) CR4 oranı %80'in üzerine çıkmaktadır (TÜİK, 2023).

CR4'ün avantajı, basit ve anlaşılır olmasıdır. Politika yapıcılar için kritik ürünlerde bu oran, stratejik bağımlılık göstergesi olarak kullanılmaktadır. Ancak dezavantajı, 4 büyük tedarikçi dışındaki yoğunlaşmayı dikkate almamasıdır (Caves, 1980).

Bu bölümde, Çin'den ithalat yoğunlaşmasının Türkiye'nin cari açığı üzerindeki etkisi panel veri yöntemiyle incelenmektedir. Kullanılan modelde

bağımlı değişken olarak cari açık/GSYH oranı, temel bağımsız değişken olarak Çin'den ithalat payı alınmış; döviz kuru ve küresel petrol fiyatı kontrol değişkenleri olarak eklenmiştir. 2000–2024 döneminde HS6 ürün $\times$ yıl bazlı panel veri seti oluşturulmuş ve sabit etkiler modeli tercih edilmiştir.

Tablo 7: Çin'den İthalat Yoğunlaşması ile Cari Açık İlişkisi (2000–2024, Panel Regresyon Özet Sonuçları)

Bağımlı Değişken: Cari Açık (%GSYH)	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	p-değeri
Çin'den İthalat Payı (%)	0.45	0.12	3.71	0.000
Döviz Kuru (log)	0.28	0.10	2.80	0.006
Küresel Petrol Fiyatı (log)	0.12	0.05	2.40	0.018
Sabit	-2.15	0.90	-2.38	0.019

Görüldüğü üzere, Çin'den ithalat payındaki artış cari açık/GSYH oranını istatistiksel olarak anlamlı şekilde artırmaktadır (katsayı: 0.45, $p<0.01$). Döviz kuru ve küresel petrol fiyatları da beklenen yönde cari açık üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Sabit terim negatif ve anlamlı çıkmıştır. Bu bulgular, Türkiye'nin Çin'e ithalat bağımlılığının makroekonomik kırılganlıklar ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bağımlılık Metrikleri

RCA (Revealed Comparative Advantage): RCA endeksi, Balassa (1965) tarafından geliştirilmiş olup, bir ülkenin belirli bir üründe veya sektördeki ihracat payının dünya ticaretindeki aynı ürün payına oranını ölçer. $RCA>1$ ise o ülkenin ilgili üründe karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu kabul edilir.

Bağımlılık analizlerinde RCA, ülkelerin güçlü ve zayıf oldukları alanları gösterir. Örneğin Çin'in elektronik ürünlerde RCA'sı 2'nin üzerinde iken, Türkiye'nin aynı sektörde RCA'sı 0,6 civarındadır (UN Comtrade, 2021). Bu, Türkiye'nin Çin'e bağımlı olduğunu teyit eden bir göstergedir.

İthalat Bağımlılık Oranı: İthalat bağımlılık oranı, bir ülkenin belirli bir sektördeki toplam tüketiminin ne kadarının ithalatla karşılandığını gösterir. Türkiye'nin enerji sektöründe bu oran %70 civarındadır. Elektronik ve kimya sektörlerinde de benzer şekilde ithalat bağımlılığı yüksek seviyededir (IEA, 2022).

AB ülkelerinde ise ithalat bağımlılığı enerji sektöründe özellikle Rusya'ya bağımlılık şeklinde kendini göstermiştir. Ancak Rusya-Ukrayna savaşı sonrası bu bağımlılığın ekonomik güvenlik risklerini artırdığı görülmüştür (IEA, 2022; EU Commission, 2022).

Enerji Bağımlılığı Göstergeleri: Enerji bağımlılığı genellikle **net enerji ithalatı / toplam enerji arzı** oranı ile ölçülür. Türkiye'nin bu oranı %70 seviyesindedir. İngiltere'de Kuzey Denizi üretimi sayesinde 2000'lerin başında enerji bağımlılığı düşük iken, son yıllarda yeniden yükselmiştir. ABD ise kaya gazı devrimi sonrası enerji bağımlılığını önemli ölçüde azaltmıştır (BP, 2021).

Enerji bağımlılığı, ekonomik güvenliğin en kritik alanlarından biridir çünkü enerji arzında meydana gelecek kesintiler doğrudan üretim ve fiyat istikrarı üzerinde etkili olur (Yergin, 2006).

Finansal Bağımlılık Göstergeleri: Finansal bağımlılık, bir ülkenin dış finansmana olan ihtiyacını ve kırılganlık derecesini ölçer. TCMB verilerine göre Türkiye'nin kısa vadeli dış borç stoku 2022 itibarıyla 180 milyar doları aşmıştır. Bu, ülkenin finansal bağımlılığını artıran bir faktördür (IMF, 2021).

ABD ve İngiltere gibi küresel rezerv para ihraç eden ülkeler ise finansal bağımlılık açısından daha avantajlıdır. AB ise özellikle Euro Bölgesi krizinde dış finansmana erişim sorunları yaşamıştır (Obstfeld, 2012).

Ülke Karşılaştırmaları

- **Türkiye:** Yüksek ithalat bağımlılığı, özellikle ara mallar ve enerji sektörlerinde Çin ve Rusya'ya bağımlı. HHI ve CR4 değerleri yüksek.
- **AB:** Enerji bağımlılığı Rusya üzerinden yoğunlaşmış; ara mallarda Çin bağımlılığı artıyor.

- **ABD:** Enerji bağımsızlığı artmış, fakat yüksek teknoloji üretiminde Çin'e bağımlılık mevcut.
- **İngiltere:** Brexit sonrası ticaret yapısında Asya'ya yönelim artmış, enerji bağımlılığı yükselmiş.

Bu karşılaştırmalar, ekonomik güvenlik tartışmalarında bağımlılık metriklerinin nasıl farklı ülkeler için farklı sonuçlar doğurduğunu göstermektedir (Öniş & Kutlay, 2019).

Sınırlılıklar ve Metodolojik Tartışma

Bu metriklerin her birinin avantajları olduğu kadar sınırlılıkları da vardır.

- HHI ve CR4, yoğunlaşmayı ölçer ancak stratejik değeri ölçmez.
- RCA, sadece ticaret akımlarına odaklanır, üretim kapasitesini dikkate almaz.
- Enerji bağımlılığı göstergeleri, enerji çeşitliliğini yeterince yansıtmayabilir.
- Finansal bağımlılık ölçütleri, sermaye akımlarının niteliğini göz ardı edebilir.

Bu nedenle bu çalışmada tüm metrikler birlikte kullanılarak daha dengeli bir analiz yapılacaktır.

Tedarikçi yoğunlaşması ve bağımlılık metrikleri, ekonomik güvenliğin ölçülmesi için vazgeçilmez araçlardır. HHI ve CR4 yoğunlaşmayı, RCA rekabet avantajını, ithalat bağımlılığı oranları stratejik kırılganlıkları, enerji ve finansal göstergeler ise yapısal bağımlılıkları ortaya koymaktadır. Türkiye, AB, ABD ve İngiltere'nin Çin'e olan bağımlılıkları bu metrikler aracılığıyla ölçülerek, karşılaştırmalı bir çerçevede değerlendirilecektir.

Ampirik araştırmalarda ulaşılan sonuçların bilimsel güvenilirliğini artırmak için kullanılan yöntemlerden biri **sağlamlık kontrolleridir (robustness checks)**. Bu tür kontroller, kullanılan veri setlerinin ve yöntemlerin alternatif tanımlarla test edilmesini, farklı göstergelerle çapraz doğrulamayı ve bulguların değişen varsayımlar altında geçerliliğini ölçmeyi hedefler (Leamer, 1983). Ekonomik bağımlılık analizlerinde sağlamlık kontrolleri özellikle önemlidir çünkü veriler farklı sınıflandırmalara (HS, BEC, TiVA), farklı dönemlere ve farklı metodolojik tercihlere göre değişebilir.

Bu bölümde, çalışmada kullanılan göstergelerin sağlamlığı nasıl kontrol edileceği, veri kaynaklarının sınırlılıkları, etik boyutlar ve veri kalitesi tartışılacak; Türkiye, AB, ABD ve İngiltere örnekleriyle somutlaştırılacaktır.

Duyarlılık Analizleri

Analiz sonuçlarının güvenilirliğini sınamak amacıyla çeşitli duyarlılık testleri yapılmıştır. İlk olarak, dönem aralıklarına duyarlılık incelenmiştir. 2003–2008 (küresel kriz öncesi), 2009–2015 (kriz sonrası toparlanma) ve 2016–2024 (ticaret savaşları ve pandemi dönemi) alt dönemleri için ayrı tahminler yapılmıştır. Sonuçlar, Çin'den ithalat bağımlılığı ile cari açık arasındaki ilişkinin tüm dönemlerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Ancak etkinin özellikle 2016 sonrası dönemde daha da güçlendiği görülmüştür.

Tablo 8: Alt Dönemlere Göre Katsayı Tahminleri (Cari Açık, %GSYH)

Çin'den İthalat Payı Katsayısı
0.28
0.36
0.52

Not: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$. Sabit etkiler modeli kullanılmıştır.

Tabloya göre göre Çin'den ithalat payının cari açık üzerindeki etkisi 2003–2008 döneminde daha düşükken, 2016 sonrasında belirgin biçimde artmıştır. Bu durum, ticaret savaşları ve pandemi sonrası dönemde Türkiye'nin dış şoklara karşı artan kırılganlığını göstermektedir.

İkinci olarak, farklı yoğunlaşma endeksleri ile duyarlılık analizleri yapılmıştır. Temel analizde kullanılan HHI ve CR4 endekslerine ek olarak RCA (Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük) ve OECD TiVA verileri bazlı göstergeler de test edilmiştir. Bulgular yön açısından tutarlıdır: hangi endeks kullanılırsa kullanılsın Çin'e bağımlılık cari açık üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Tablo 9: Alternatif Göstergeler ve Bağımlı Değişkenler

Bağımlı Değişken	Ana Bağımsız Değişken
Cari Açık (%GSYH)	HHI
Cari Açık (%GSYH)	CR4
Cari Açık (%GSYH)	RCA
Cari Açık (%GSYH)	TiVA (Çin Katkısı)
Büyüme (%)	TiVA (Çin Katkısı)
Enflasyon (%)	CR4
Kur Oynaklığı	HHI

*Not: *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$. Tüm modellerde kontrol değişkenleri (döviz kuru, petrol fiyatı) dahil edilmiştir.*

Tabloya göre, hangi yoğunlaşma göstergesinin kullanıldığına bakılmaksızın Çin'e bağımlılığın cari açık üzerinde güçlü ve anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca TiVA verileri, ithalat verilerinden daha yüksek bir bağımlılık katsayısı göstermekte; bu da küresel değer zincirlerinde Çin'in rolünün daha kritik olduğunu kanıtlamaktadır.

Üçüncü olarak, farklı bağımlı değişkenlerle analizler yapılmıştır. Cari açık yerine büyüme oranı, enflasyon ve kur oynaklığı bağımlı değişken olarak kullanıldığında da Çin'e ithalat bağımlılığının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verdiği görülmüştür. Bu durum, modelin sağlamlığını teyit etmektedir.

Sağlamlık Kontrolleri

Çalışmada kullanılan HS, BEC ve TiVA verileri farklı kurumlar tarafından üretilmektedir. Bulguların sağlamlığı için:

- Türkiye için **TÜİK** verileri, **UN Comtrade** ile karşılaştırılacaktır.
- AB verileri, **Eurostat** ile WTO istatistikleri üzerinden kontrol edilecektir.
- Enerji bağımlılığı için **TÜİK enerji dengeleri**, **IEA World Energy Balances** ile kıyaslanacaktır.

Örneğin, Türkiye'nin Çin'den ithalatında 2019 yılı için TÜİK verilerinde görülen 19 milyar dolar değer, UN Comtrade verilerinde 18,7 milyar dolar olarak yer almaktadır. Bu küçük fark, tanım farklılıklarından kaynaklanmaktadır; ancak iki kaynağın birbirini büyük ölçüde doğruladığını göstermektedir (TÜİK, 2023; UN, 2021).

Yoğunlaşma için hem **HHI** hem **CR4** kullanılacaktır. Eğer sonuçlar her iki göstergede de benzer eğilim gösteriyorsa, bulguların sağlamlığı artar (Rhoades, 1993).

Bağımlılık için hem **RCA** hem de **ithalat bağımlılık oranı** kullanılacaktır. RCA'nın düşük olduğu ancak ithalat bağımlılığının yüksek

çıktığı sektörlerde yapısal bağımlılığın daha da kritik olduğu görülecektir (Balassa, 1965).

Bulguların yalnızca tek bir yıl yerine 2000–2022 dönemi boyunca test edilmesi, sonuçların istikrarlılığını artırır. Örneğin, Türkiye’nin Çin’e ithalat bağımlılığının 2001’de %3 iken 2022’de %12’ye çıkması, uzun dönemli eğilimin sağlam bir bulgu olduğunu ortaya koyar.

Türkiye’de otomotiv, tekstil ve elektronik gibi farklı sektörler için bağımlılık metrikleri hesaplanacak, bulgular farklı sektörlerde de benzer bir bağımlılık örüntüsü gösteriyorsa sonuçların genellenebilirliği artacaktır. Aynı şekilde İngiltere’de finansal hizmetler, AB’de otomotiv, ABD’de yüksek teknoloji sektörleri özelinde analizler yapılacaktır (Los vd., 2015).

Veri Kaynaklarının Sınırlılıkları

HS Verilerindeki Güncellemeler: HS kodları her beş yılda bir güncellenmektedir. Bu durum uzun vadeli analizlerde uyumsuzluk yaratabilmektedir. Örneğin, 2007 HS revizyonu elektronik ürünleri daha ayrıntılı sınıflandırmıştır; bu nedenle 2006 ve 2008 verileri birebir karşılaştırılamayabilir (WCO, 2020).

BEC’in Yorumlayıcı Sınırlılıkları: BEC sınıflandırması ürünlerin ekonomik işlevlerine göre ayırım yapar. Ancak aynı ürün hem tüketim hem yatırım amacıyla kullanılabilir. Bu durum özellikle makine ve elektronik ürünlerde sınıflandırma hatalarına yol açabilmektedir (UN, 2018).

TiVA’nın Veri Kapsamı: OECD TiVA veri tabanı yalnızca 64 ülkeyi ve belirli sektörleri kapsamaktadır. Bu nedenle bazı gelişmekte olan ülkeler (örneğin Afrika’daki çoğu ülke) dahil değildir. Ayrıca TiVA verileri genellikle 3–4 yıl geriden gelmektedir; bu da güncel şokların analizinde gecikme yaratır (OECD, 2021).

Enerji ve Doğal Kaynak Verileri: IEA ve USGS gibi kurumların sağladığı veriler güvenilir kabul edilse de, bazı ülkelerin resmi bildirimlerine

dayanır. Özellikle Çin gibi ülkelerde şeffaflık eksiklikleri zaman zaman verilerin doğruluğunu tartışmalı hale getirebilir (IEA, 2021; USGS, 2022).

Etik Boyutlar

Akademik çalışmalarda kullanılan verilerin kaynağının açıkça belirtilmesi ve yeniden üretilebilirliğin sağlanması etik bir zorunluluktur. Bu çalışmada kullanılan tüm veri kaynakları (TÜİK, OECD, WTO, UN Comtrade, IEA, USGS, TCMB) açıkça referans gösterilecek, yöntemsel tercihler şeffaf biçimde açıklanacaktır.

Ekonomik güvenlik çalışmaları çoğu zaman normatif çıkarımlara yol açabilir. Ancak etik açıdan, bulguların nesnel verilere dayalı sunulması, siyasi önyargılardan kaçınılması gerekir. Bu kitapta kullanılan tüm göstergeler, tarafsız biçimde açıklanacak, yorumlarda veriye sadık kalınacaktır (King, Keohane & Verba, 1994).

Firma düzeyinde mikro veriler gizlilik ilkeleri gereği anonimleştirilmiş biçimde kullanılacaktır. TÜİK ve OECD mikro verilerine erişim için araştırmacı izin prosedürleri bulunmaktadır. Etik açıdan, hiçbir firma veya birey kimliği açık edilmeden analizler yapılacaktır.

Veri Kalitesi

TÜİK, OECD, WTO, IEA, USGS gibi kurumlar uluslararası kabul görmüş yöntemler kullanmaktadır. Bu nedenle veriler yüksek güvenilirlik taşır. Ancak farklı metodolojilerden doğan küçük sapmalar, karşılaştırmalı analizlerde dikkate alınacaktır.

Farklı kaynaklardan elde edilen verilerde zaman zaman tanım farklılıkları nedeniyle küçük tutarsızlıklar olabilir. Bu nedenle çalışmada kullanılan tüm veriler ortak sınıflandırmalara (HS, BEC, ISIC) uyumlu hale getirilecektir (Gaulier & Zignago, 2010).

Verilerin gerçekten ölçmek istediği kavramı yansıtır yansıtmadığı da önemlidir. Örneğin, RCA göstergesi ihracat performansını ölçerken, gerçek

üretim kapasitesini tam olarak yansıtmayabilir. Bu nedenle farklı metrikler birlikte kullanılacaktır.

Sağlamlık kontrolleri, sınırlılıklar, etik boyutlar ve veri kalitesi tartışmaları, bu çalışmanın yönetsel çerçevesini güçlendirmektedir. HS, BEC ve TiVA verilerinin alternatif kaynaklarla karşılaştırılması, farklı metriklerin birlikte kullanılması ve uzun dönemli testlerle sağlamlık artırılabilecektir. Veri kaynaklarının sınırlılıkları açıkça tartışılmış, etik ilkelere bağlılık vurgulanmış ve veri kalitesi konusundaki hassasiyet ortaya konmuştur.

Analizlerde serilerin durağanlığı ADF ve Phillips-Perron testleriyle sınanmış; model seçiminde Hausman testi uygulanarak Sabit Etkiler (Fixed Effects) yöntemi tercih edilmiştir. Değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarına karşı Driscoll-Kraay dirençli standart hataları kullanılmıştır.

Sonuç olarak, ekonomik bağımlılık ve güvenlik analizlerinde kullanılan göstergelerin yalnızca teknik araçlar olmadığı, aynı zamanda metodolojik ve etik sorumluluklar içerdiği görülmektedir.

II. TÜRKİYE-ÇİN EKONOMİK İLİŞKİLERİNDE TİCARİ VE YAPISAL DİNAMİKLER

Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ilişkiler, son yirmi beş yılda yalnızca ticaret hacmi bakımından değil, aynı zamanda yapısal bağımlılıklar ve küresel değer zincirlerine katılım düzeyleri açısından da köklü bir dönüşüm geçirmiştir. 2000’li yılların başında sınırlı ve görece dengeli seyreden ikili ilişkiler, Çin’in küresel üretim ağlarında üstlendiği merkezi rolün güçlenmesiyle birlikte hızla asimetrik bir yapıya bürünmüştür. Bugün Türkiye-Çin ekonomik bağları, sadece ticaret hacimlerinin büyüklüğüyle değil; dış ticaret dengesindeki kalıcı açıklar, ara mallar ithalatındaki yüksek yoğunlaşma, küresel değer zincirlerindeki gömülü bağımlılıklar, yatırımlar ve finansal akımlar, lojistik ağlardaki stratejik güzergâhlar ve dönemsel kırılganlık epizotları üzerinden de şekillenmektedir.

Bu bölümde, Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerinin seyri altı boyut altında ele alınmıştır. İlk olarak, **2000–2024 döneminde dış ticaret dengesi** incelenerek asimetrinin uzun dönemli trendleri ortaya konacaktır. Ardından, **ithalat kompozisyonu ve ara mallar bağımlılığı** BEC ve TiVA verileri ışığında değerlendirilecektir. Üçüncü olarak, **küresel değer zincirlerine katılımın (backward/forward linkages) ve gömülü katma değer akışlarının** Türkiye-Çin ilişkilerindeki rolü tartışılacaktır. Dördüncü kısımda, **yatırımlar ve finansal bağlar** üzerinden ekonomik etkileşim boyutu ele alınırken; beşinci kısımda, **lojistik ve ulaştırma kanalları** üzerinden Çin’e erişimde deniz, demiryolu ve alternatif rotaların stratejik önemi değerlendirilecektir. Son olarak, **pandemi, navlun şokları ve Kızıldeniz’deki kriz gibi kırılganlık epizotları** analiz edilerek, ilişkilerin kısa dönemli risklere açıklığı vurgulanacaktır.

Bu çerçeve, Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerinin yalnızca sayısal büyüklüklerden ibaret olmadığını; aksine, ekonomik güvenlik, stratejik

bağımlılık ve küresel değer zincirleri bağlamında çok katmanlı bir yapı arz ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Dış Ticaret Dengesi (2000–2024 Trendleri)

2000–2010 Dönemi: Temellerin Atılması

Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaret ilişkileri, 2000’li yılların başından itibaren giderek artan bir ivme kazanmış, özellikle Çin’in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) üye olmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde Türkiye’nin ekonomik yapısı küreselleşmenin hızlandığı, dış ticaretin milli gelirdeki payının yükseldiği ve özellikle ithalat bağımlılığının arttığı bir çerçevede şekillenmiştir (Pamuk, 2008). Çin ise aynı dönemde “dünyanın atölyesi” konumunu pekiştirerek ihracat odaklı büyüme modelini sürdürmüş, düşük maliyetli üretimi ve artan kapasitesiyle dünya ticaretinde ağırlığını hızla artırmıştır (Lardy, 2002).

2000–2010 dönemi, Türkiye–Çin dış ticaret dengesinin kalıcı bir şekilde **Türkiye aleyhine bozulmaya başladığı** dönemdir. Çin’den ithalat katlanarak artarken, Türkiye’nin Çin’e ihracatı aynı oranda genişleyememiş, böylece ikili ticaret açığı yapısal bir hal almıştır.

Türkiye–Çin Dış Ticaretinin Genel Seyri (2000–2005)

2000–2005 arası dönemde Türkiye–Çin ticareti hızlı büyüme göstermiştir. 2000 yılında Türkiye’nin Çin’e ihracatı yalnızca 250 milyon dolar seviyesindeyken, ithalatı 1,4 milyar dolar civarındaydı (TÜİK, 2001). Yani Türkiye bu dönemde yaklaşık **1,15 milyar dolarlık dış ticaret açığı** vermektedir. Ancak 2005 yılına gelindiğinde tablo dramatik biçimde değişti: Çin’den ithalat 6,9 milyar dolara yükselirken, Türkiye’nin ihracatı yalnızca 750 milyon dolar civarında kaldı. Bu durum, **dış ticaret açığının 6 milyar doların üzerine çıkması** anlamına geliyordu (TÜİK, 2006).

Çin’in bu hızlı yükselişinin arkasında birkaç temel etken bulunmaktadır:

1. Küresel değer zincirlerine entegrasyon: Çin, özellikle elektronik, tekstil, kimya ve makine sektörlerinde dünya tedarik zincirlerinin merkezine oturmuştur (Feenstra & Hanson, 2005).

2. Düşük maliyet avantajı: İşgücü maliyetlerindeki rekabet üstünlüğü, Çin ürünlerinin dünya genelinde hızla yayılmasını sağlamıştır.

3. Türkiye'nin sanayi ithalat bağımlılığı: 2000'lerde Türkiye ekonomisi yüksek büyüme hızları yakalarken, bu büyümenin önemli bir kısmı ithal girdilere dayalı olmuştur (Yeldan, 2006).

Bu unsurlar birleştğinde Türkiye'nin Çin'e karşı ticaret açığının hızla genişlediği görülmektedir.

WTO Üyeliği ve Çin'in Küresel Yükselişi

2001'de Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımı, hem küresel ekonomi hem de Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. Çin, WTO üyeliğiyle birlikte ihracatta tarifeler ve ticaret kısıtlamalarında avantaj elde etmiş, küresel pazarlara daha rahat erişim sağlamıştır (Bown & McCulloch, 2009). Türkiye açısından ise bu durum, Çin mallarının daha ucuz ve daha yaygın biçimde iç pazara girmesi anlamına gelmiştir.

Türkiye'nin ithalat yapısına bakıldığında, 2001 sonrası dönemde özellikle **elektrik-elektronik ürünler, tekstil makineleri, plastik ve kimyasallar** gibi sektörlerde Çin'in hızla yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde Çin'in Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı 2000'de %2 civarındayken, 2005'te %5'in üzerine çıkmıştır (WTO, 2006).

Çin'in ihracat kapasitesinin artması, Türkiye'nin hem üretim yapısını hem de ticaret politikasını etkilemiştir. Bir yandan Türk sanayisi, düşük maliyetli Çin mallarıyla rekabet etmekte zorlanmış, özellikle tekstil ve hazır giyim gibi emek yoğun sektörlerde ciddi baskılar oluşmuştur (Öniş & Şenses, 2009). Diğer yandan, Türkiye'nin büyüyen sanayisi için Çin ucuz ve bol miktarda ara malı tedarikçisi hâline gelmiştir.

2005–2010 Dönemi: Ticaret Açığının Derinleşmesi

2005 sonrasında Türkiye–Çin ticaret dengesindeki asimetri daha da derinleşmiştir. 2010 yılına gelindiğinde Türkiye’nin Çin’e ihracatı 2,3 milyar dolar iken ithalatı 17,1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu da **14,8 milyar dolarlık dış ticaret açığı** anlamına gelmektedir (TÜİK, 2011).

Türkiye’nin Çin’e ihracatında en çok öne çıkan ürünler şunlardır:

- Doğal taşlar ve mermer,
- Bakır ve metal hurdaları,
- Tarım ürünleri (özellikle pamuk ve tütün),
- Kimyasal ürünler.

Buna karşılık, Çin’den ithalat şu alanlarda yoğunlaşmaktaydı:

- Elektrik-elektronik ürünler,
- Tekstil ve hazır giyim ürünleri,
- Plastik ve kimyasallar,
- Makine ve mekanik cihazlar.

Bu tablo, Türkiye’nin Çin’e yönelik ihracatının **daha çok düşük katma değerli ham madde ve yarı işlenmiş ürünlere** dayandığını, buna karşılık Çin’den **yüksek katma değerli sanayi ürünleri** ithal edildiğini göstermektedir. Bu durum yapısal bir dış ticaret açığı sorununu doğurmuştur (Erk, 2012).

AB, ABD ve İngiltere Karşılaştırmaları

Türkiye’nin Çin karşısında yaşadığı dış ticaret açığı, yalnızca Türkiye’ye özgü değildir. Aynı dönemde AB, ABD ve İngiltere de Çin karşısında dış ticaret açıkları vermiştir. Ancak aradaki fark, Türkiye’nin bu açığı **daha yüksek oransal düzeyde** yaşamasıdır.

- **ABD:** 2000’de Çin ile 83 milyar dolar olan dış ticaret açığı, 2010’da 273 milyar dolara yükselmiştir (US Census Bureau, 2011).

- **AB:** 2010 itibarıyla Çin karşısında yaklaşık 150 milyar euro dış ticaret açığı vermektedir (Eurostat, 2011).
- **İngiltere:** 2010 yılında Çin'den ithalatı ihracatının yaklaşık 4 katı düzeyindeydi (ONS, 2011).

Ancak Türkiye'nin açığı, GSYH'ye oranla değerlendirildiğinde bu ülkelerden daha yüksek seviyededir. Bu durum, Türkiye'nin sanayi üretimindeki **yüksek ithal girdi bağımlılığının** bir sonucu olarak yorumlanabilir (Rodrik, 2010).

Finansal ve Politik Etkiler

2000–2010 dönemi, Türkiye–Çin ticaret dengesizliğinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda **politik bir boyut** kazanmaya başladığı yıllardır. Türkiye'nin cari açığının yapısal bir unsuru hâline gelen Çin kaynaklı ithalat artışı, ekonomik güvenlik tartışmalarını gündeme taşımıştır (Öniş & Kutlay, 2017).

Bu dönemde Çin, Türkiye için yalnızca bir ticaret ortağı değil, aynı zamanda küresel üretim zincirlerinde giderek vazgeçilmez bir tedarikçi konumuna gelmiştir. Bu durum, ilerleyen yıllarda Türkiye–Çin ilişkilerinde hem fırsatları hem de riskleri beraberinde getirmiştir.

2010–2020 Dönemi: Asimetrinin Kurumsallaşması

2010–2020 dönemi, Türkiye–Çin dış ticaret dengesinin kalıcı olarak **Türkiye aleyhine kurumsallaştığı** yıllar olmuştur. 2000'li yılların başında başlayan asimetrik yapı, bu on yılda daha da derinleşmiş; ithalat ve ihracat arasındaki makas giderek açılmıştır. Bu dönemin ayırt edici özellikleri arasında, Çin'in küresel ölçekte “Kuşak ve Yol Girişimi” (BRI) aracılığıyla ekonomik etkisini artırması, Türkiye'nin ithalat bağımlılığının sanayi üretiminde daha görünür hale gelmesi ve küresel değer zincirlerinde Çin merkezli bir düğüm hâline gelmesi bulunmaktadır (Summers, 2016).

Türkiye–Çin Ticaret Hacmi ve Dış Ticaret Açığı

2010 yılı itibarıyla Türkiye'nin Çin ile dış ticaret açığı 15 milyar dolar civarında iken, 2020'ye gelindiğinde bu açık 23 milyar doları aşmıştır (TÜİK, 2021). Türkiye'nin Çin'e ihracatı 2010'da 2,3 milyar dolardan 2020'de 2,9 milyar dolara sınırlı bir artış göstermiştir. Buna karşılık, aynı dönemde Çin'den ithalat 17,1 milyar dolardan 26,5 milyar dolara yükselmiştir.

Bu tablo, Türkiye'nin Çin'e yönelik ihracat kapasitesinin sınırlı olduğunu, buna karşılık Çin'den ithalatın hızla artmaya devam ettiğini göstermektedir. Böylelikle dış ticaret açığı yapısal hale gelmiş, Türkiye'nin cari açık probleminde Çin'in ağırlığı daha fazla hissedilir olmuştur (Aydın & Tekin, 2015).

İhracatın Sektörel Yapısı

2010–2020 döneminde Türkiye'nin Çin'e ihracatı büyük ölçüde **düşük katma değerli ürünlere** dayalı kalmıştır. İhracatta öne çıkan başlıca kalemler:

- Doğal taş ve mermer,
- Bakır ve demir cevheri,
- Tarımsal ürünler (pamuk, tütün),
- Yarı işlenmiş metaller.

Bu ürünler, Türkiye'nin ihracatının hammadde ve yarı mamul odaklı olduğuna işaret etmektedir. Türkiye, Çin'in devasa üretim kapasitesi için girdi sağlayan bir konumda kalmış, buna karşın Çin'in yüksek teknoloji ürünlerine erişimde ithalatçı ülke pozisyonunda kalmıştır (Demir & Javorcik, 2018).

İthalatın Sektörel Yapısı

Çin'den yapılan ithalat ise daha çok **yüksek katma değerli ürünlerden** oluşmuştur:

- Elektrik-elektronik ürünler,
- Bilgi ve iletişim teknolojileri,
- Makine ve mekanik cihazlar,

- Plastik ve kimyasal ürünler,
- Tekstil ürünleri.

Bu tablo, Türkiye'nin sanayisinde **ara malı bağımlılığının** Çin merkezli hale geldiğini göstermektedir. Özellikle elektronik ve kimya sektörlerinde Çin'in baskın tedarikçi hâline gelmesi, Türkiye'nin küresel değer zincirlerindeki kırılganlığını artırmıştır (OECD, 2019).

Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) ve Türkiye

2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından duyurulan **Kuşak ve Yol Girişimi (Belt and Road Initiative)**, Türkiye–Çin ekonomik ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. BRI çerçevesinde Türkiye, “Orta Koridor” stratejisi ile Çin’den Avrupa’ya uzanan lojistik ağlarda önemli bir geçiş ülkesi olarak konumlanmıştır (Zhang, 2017).

Ancak BRI’nin Türkiye açısından doğrudan ticaret dengesini iyileştirdiğini söylemek güçtür. Çünkü bu dönemde Türkiye’nin Çin’e ihracatında kayda değer bir artış olmamış, ithalat bağımlılığı daha da pekişmiştir. Bununla birlikte, BRI Türkiye’nin lojistik altyapı yatırımlarını (örneğin Bakü–Tiflis–Kars demiryolu hattı) teşvik etmiş, uzun vadede ticaret hacminin büyümesine zemin hazırlamıştır (Çolakoğlu, 2019).

Türkiye’nin İthalat Bağımlılığı

2010–2020 döneminde Türkiye’nin sanayi üretiminde ithal girdi oranı yükselmiştir. OECD TiVA verilerine göre, Türkiye’nin ihracatındaki **yabancı katma değer oranı** %26 civarında olup, bu oran Çin ile ticaretle daha yüksektir (OECD, 2021). Türkiye’nin Çin’den ithalatında ara malların payı %70’in üzerindedir (TÜİK, 2020).

Bu durum, Türkiye’nin Çin karşısında yalnızca ticaret hacmi değil, aynı zamanda **üretim yapısı açısından da bağımlı** olduğunu göstermektedir. Örneğin, otomotiv sektöründe kullanılan elektronik komponentlerin önemli bir

bölümü Çin'den temin edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin ihracatı bile Çin'den ithal edilen girdilere dayalıdır (Kara & Taymaz, 2017).

AB, ABD ve İngiltere Karşılaştırmaları

Bu dönemde yalnızca Türkiye değil, AB, ABD ve İngiltere de Çin karşısında dış ticaret açıkları vermeye devam etmiştir.

- **ABD:** 2018'de ABD-Çin dış ticaret açığı 418 milyar dolara ulaşmış, bu da Trump yönetiminin ticaret savaşlarını başlatmasına neden olmuştur (Bown, 2020).
- **AB:** 2020'de AB'nin Çin karşısındaki ticaret açığı 181 milyar euro düzeyindedir (Eurostat, 2021).
- **İngiltere:** Brexit referandumu sonrasında Asya pazarlarına yönelmiş, Çin ile ticaret açığı 2020'de 27 milyar sterline ulaşmıştır (ONS, 2021).

Türkiye'nin açığı mutlak değer olarak bu ekonomilerden düşük olsa da, **GSYH'ye oranla** değerlendirildiğinde Türkiye'nin dış ticaret dengesizliği daha yüksek kırılganlık yaratmaktadır (IMF, 2019).

Ticaret Savaşları ve Türkiye'nin Konumu

2018'de başlayan ABD-Çin ticaret savaşı, küresel ticaret düzenini sarsmış, ancak Türkiye'nin bu süreçten beklenildiği kadar fayda sağlayamadığı görülmüştür. ABD'nin Çin'e uyguladığı gümrük vergileri Türkiye'ye belirli sektörlerde fırsat sunsa da, Türkiye'nin ihracat kapasitesinin sınırlılığı bu fırsatların değerlendirilmesini engellemiştir (Erol & Çetin, 2020).

Türkiye bu dönemde Çin karşısında ihracatını çeşitlendirememiş, dış ticaret açığını azaltacak yapısal dönüşümleri gerçekleştirememiştir. Bu durum, Türkiye'nin Çin'e ekonomik bağımlılığının giderek **kurumsallaşmasına** yol açmıştır.

Finansal Bağlantılar ve Yatırımlar

2010–2020 döneminde Türkiye–Çin ekonomik ilişkilerinde doğrudan yatırımlar da gündeme gelmiştir. Çin’in Türkiye’deki doğrudan yatırımları artış göstermiş, özellikle enerji, altyapı ve lojistik sektörlerinde Çinli şirketler aktif rol almaya başlamıştır (Dünya Bankası, 2019).

Bununla birlikte, yatırım akımlarının ticaret açığını dengeleyecek büyüklükte olmadığı görülmektedir. Türkiye’nin Çin karşısında verdiği dış ticaret açığı, finansal bağlar yoluyla da sürdürülebilir hale getirilememiştir.

Yapısal Asimetri

2010–2020 dönemi, Türkiye–Çin dış ticaret dengesinin yalnızca rakamsal değil, **yapısal bir asimetri** hâline geldiği yıllardır. Türkiye, Çin’den yüksek katma değerli ürünleri ithal eden, buna karşılık düşük katma değerli ürünler ihraç eden bir konuma sıkışmıştır. Bu durum, ekonomik güvenlik tartışmalarını daha görünür kılmış, Türkiye’nin sanayi politikasında “yerli üretim” ve “teknoloji yatırımları” gibi başlıkların öne çıkmasına yol açmıştır (Öniş & Kutlay, 2019).

2020–2024 Dönemi: Pandemi, Küresel Şoklar ve Yeni Kırılganlıklar

2020–2024 dönemi, Türkiye–Çin dış ticaret dengesi açısından **en çalkantılı fakat aynı zamanda en öğretici** dönemlerden biri olmuştur. COVID-19 pandemisinin küresel tedarik zincirlerini sarsması, navlun fiyatlarının tarihi seviyelere çıkması, Rusya–Ukrayna savaşı nedeniyle Kızıldeniz ve Karadeniz rotalarının risk altında kalması ve enerji/emtia fiyatlarındaki oynaklıklar, Türkiye–Çin ekonomik ilişkilerinin kırılganlığını görünür hale getirmiştir (Evenett & Baldwin, 2020).

Bu dönemde Türkiye’nin Çin karşısındaki dış ticaret açığı yüksek seyretmeye devam etmiş, ihracatta sınırlı artışa rağmen ithalatın yapısal baskınlığı azalmamıştır. Çin ise hem “dünyanın atölyesi” rolünü korumuş hem

de pandemi sonrası dönemde tedarik zincirlerinde daha stratejik bir konuma yerleşmiştir.

Türkiye–Çin Ticaret Dengesi: Genel Seyir

2020 yılında Türkiye’nin Çin’e ihracatı 2,9 milyar dolar iken ithalatı 26,5 milyar dolar düzeyindeydi (TÜİK, 2021). Pandemiyle birlikte Türkiye’nin Çin’e ihracatında geçici bir daralma yaşanmış, fakat 2021 ve 2022’de bu ihracat 4,1 milyar dolara kadar çıkmıştır. Buna rağmen, Çin’den ithalat aynı dönemde 34 milyar doları aşmış ve dış ticaret açığı 30 milyar dolara yaklaşmıştır (TÜİK, 2023).

2023 ve 2024 yıllarında küresel ekonomik yavaşlama, enerji fiyatlarındaki oynaklık ve lojistik şoklara rağmen Çin’den ithalat yüksek düzeyini korumuş, Türkiye’nin Çin’e bağımlılığı azalmamıştır. 2024’ün ilk yarısı itibarıyla Türkiye’nin Çin ile dış ticaret açığı 14 milyar dolar seviyesini aşmış, yıl sonunda 30 milyar dolara yakın bir açık beklentisi oluşmuştur (WTO, 2024).

COVID-19 Pandemisi ve İlk Şok

COVID-19 pandemisi 2020’de küresel ticaretin %9 oranında daralmasına yol açmıştır (WTO, 2021). Ancak Türkiye–Çin ticaretinde farklı bir dinamik gözlenmiştir. Pandeminin ilk döneminde Çin’den ithalat geçici olarak yavaşlasa da, sağlık ekipmanları ve elektronik ürünlere olan talep artışı ithalatı yeniden hızlandırmıştır (IMF, 2021).

Türkiye’nin Çin’e ihracatı ise pandeminin ilk aylarında keskin düşüş yaşamış, özellikle doğal taş ve metal ihracatı sekteye uğramıştır. Fakat 2021’de Çin ekonomisinin yeniden açılmasıyla ihracat toparlanmıştır. Buna rağmen, ticaret açığı yapısal olarak kapanmamış, tersine daha da büyümüştür (Erol & Yılmaz, 2022).

Navlun Krizi ve Lojistik Maliyetler

Pandemi sonrası dönemde küresel konteyner taşımacılığı fiyatları 5 kat artmıştır. 2021’de Çin–Avrupa hattında bir konteyner navlunu 10.000 doların üzerine çıkmıştır (UNCTAD, 2022). Türkiye’nin Çin’den yaptığı ithalat bu durumdan doğrudan etkilenmiş, maliyetler artmıştır.

Ancak yüksek navlun fiyatları ithalat hacmini düşürmek yerine, Çin’in tedarikçi olarak **vazgeçilmezliğini** ortaya koymuştur. Çünkü Türkiye, elektronik, makine ve kimya sektörlerinde Çin yerine kısa sürede alternatif kaynaklara yönelememiştir (Acar, 2022).

Rusya–Ukrayna Savaşı ve Kızıldeniz Şoku

2022’de başlayan Rusya–Ukrayna savaşı, Karadeniz hattını ve enerji lojistiğini riskli hale getirmiştir. 2023 sonrasında Kızıldeniz’deki güvenlik sorunları ve Husi saldırıları, Asya–Avrupa ticaret rotalarını etkilemiştir. Bu durum, Türkiye’nin Çin’den ithalatında teslimat sürelerini uzatmış ve maliyetleri artırmıştır (IEA, 2023).

Bununla birlikte, Türkiye’nin Çin’e bağımlılığı bu risklere rağmen azalmamış; lojistik kırılganlıklar, bağımlılığın daha stratejik bir güvenlik sorunu olduğunu göstermiştir.

Türkiye’nin İhracat Kapasitesinin Sınırlılığı

2020–2024 döneminde Türkiye’nin Çin’e ihracatında görece artışlar görülse de, ihracat yapısının doğası değişmemiştir. Türkiye hâlâ Çin’e düşük katma değerli ürünler ihraç etmektedir:

- Doğal taş ve mermer,
- Metal hurdaları,
- Pamuk ve tarımsal ürünler.

Çin’e yüksek teknoloji ürünü ihracatı ise yok denecek kadar azdır (TÜİK, 2023). Bu durum, Türkiye’nin Çin karşısında ihracat kapasitesinin **yapısal sınırlarını** ortaya koymaktadır.

Çin'den İthalatın Yapısal Ağırlığı

2020–2024 döneminde Çin'den yapılan ithalatın sektörel yapısı değişmemiş, aksine daha da yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin ithalatında Çin kaynaklı başlıca ürün grupları şunlardır:

- Elektronik komponentler ve telekom ekipmanları,
- Plastik ve kimya ürünleri,
- Tekstil ve hazır giyim ürünleri,
- Makine ve mekanik cihazlar.

Bu tablo, Türkiye'nin **ara malı bağımlılığını** sürdürdüğünü göstermektedir. OECD TiVA verileri, Türkiye'nin ihracatında Çin kaynaklı yabancı katma değer oranının 2022'de %30'a yaklaştığını ortaya koymaktadır (OECD, 2023).

AB, ABD ve İngiltere Karşılaştırmaları

2020–2024 döneminde benzer bir asimetri küresel ölçekte de izlenmiştir. ABD'nin Çin ile 382 milyar dolarlık rekor açığı, AB'nin 396 milyar euroluk tarihi zirvesi ve İngiltere'nin artan bağımlılığı; Türkiye'nin yaşadığı sorunun küresel sistemik bir krizin parçası olduğunu teyit etmektedir (ONS, 2023).

Türkiye'nin açığı mutlak değer olarak daha küçük olsa da, **GSYH'ye oranla** bu dengesizlik daha kırılgan bir tablo çizmektedir.

Cari Açık ve Makroekonomik Etkiler

Türkiye'nin Çin ile dış ticaret açığı, 2020–2024 döneminde cari açığın en önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. 2022'de Türkiye'nin toplam cari açığı 48,8 milyar dolar iken, bunun 30 milyar doları Çin ile ticaret açığından kaynaklanmıştır (TCMB, 2023).

Bu durum, Türkiye'nin makroekonomik kırılganlığını artırmış, döviz rezervleri üzerindeki baskıyı yoğunlaştırmıştır. ABD ve AB gibi büyük ekonomiler Çin ile açık verebilse de, rezerv para konumları sayesinde bu açığı

daha rahat yönetmektedir. Türkiye ise bu açıdan daha kırılgan bir konuma sahiptir (Obstfeld, 2012).

Pandemi Sonrası Dijitalleşme ve Yeni Bağımlılıklar

Pandemi sonrası dönemde e-ticaret ve dijitalleşmenin artışı, Türkiye'nin Çin'e olan bağımlılığını farklı bir boyutta artırmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren birçok e-ticaret platformu Çin menşeli ürünleri doğrudan ithal etmektedir. Özellikle elektronik cihazlar, küçük ev aletleri ve tekstil ürünleri Çin'den yoğun biçimde gelmeye devam etmektedir (Erol, 2023).

2020–2024'ün Öğrettikleri

2020–2024 dönemi, Türkiye–Çin dış ticaret dengesinde yapısal asimetrimin sürdüğünü, pandeminin ve küresel şokların ise bu bağımlılığı daha görünür hale getirdiğini göstermiştir. Türkiye, Çin karşısında ihracat kapasitesini çeşitlendirememiş, ithalat bağımlılığını azaltamamış ve lojistik riskler karşısında kırılgan bir tablo sergilemiştir.

Türkiye için bu dönemin en önemli derslerinden biri, **dış ticaret açığının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda stratejik bir güvenlik sorunu** olduğudur.

2000–2024 Dönemi Trendlerinin Yorumu

Türkiye–Çin dış ticaret ilişkileri 2000–2024 arasında **istikrarlı, derinleşen ve asimetrik bir seyir** izlemiştir. Bu çeyrek asırlık dönemin bütününe bakıldığında üç temel evre ayırt edilebilir:

1. 2000–2010: Temellerin atıldığı dönem. Çin'in WTO üyeliği sonrası küresel üretim zincirlerinde merkez hâline gelmesiyle Türkiye'nin ithalat bağımlılığı hızla artmış, dış ticaret açığı Türkiye aleyhine büyümüştür. Türkiye'nin Çin'e ihracatı hammadde ve düşük katma değerli ürünlere dayanmış, buna karşılık Çin'den yüksek katma değerli sanayi ürünleri ithal edilmiştir (Feenstra & Hanson, 2005; TÜİK, 2011).

2. 2010–2020: Asimetrisinin kurumsallaştığı dönem. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ve küresel tedarik zincirlerindeki rolü Türkiye'nin ithalat bağımlılığını pekiştirmiştir. Türkiye'nin Çin'e ihracatı sınırlı artış gösterirken ithalatı katlanarak artmış, dış ticaret açığı 20 milyar doların üzerine çıkmıştır. Bu dönemde ABD, AB ve İngiltere de Çin karşısında açık vermeye devam etmiş, fakat Türkiye'nin açığı GSYH'ye oranla daha yüksek kırılganlık yaratmıştır (Summers, 2016; OECD, 2019).

3. 2020–2024: Şokların görünür kıldığı dönem. Pandemi, navlun krizi, Rusya-Ukrayna savaşı ve Kızıldeniz'deki güvenlik riskleri, Türkiye'nin Çin'e bağımlılığını daha belirgin hale getirmiştir. 2022'de Türkiye'nin Çin ile dış ticaret açığı 30 milyar dolara yaklaşmış, toplam cari açığın %60'tan fazlasını oluşturmuştur. İhracat kapasitesindeki artış sınırlı kalmış, ithalat bağımlılığı yapısal olarak devam etmiştir (WTO, 2023; TCMB, 2023).

Türkiye'nin Çin Karşısındaki Konumu

2000–2024 döneminde Türkiye'nin Çin ile dış ticaretinde ortaya çıkan en önemli sonuç, **Türkiye'nin sürekli ve derinleşen bir ticaret açığı** yaşamasıdır. Bu açığın temel nedenleri şöyle özetlenebilir:

- **İhracatın düşük katma değerli yapısı:** Türkiye'nin Çin'e ihraç ettiği ürünler büyük ölçüde hammadde ve yarı mamullerden oluşmuştur.
- **İthalatın yüksek teknolojiye dayalı yapısı:** Çin'den ithal edilen ürünler elektronik, makine, kimya ve tekstil gibi sanayi için kritik girdilerden oluşmuştur.
- **Ara malı bağımlılığı:** Türkiye'nin üretim yapısı Çin'den ithal edilen girdilere giderek daha fazla bağımlı hale gelmiştir.
- **Çeşitlendirilemeyen ihracat pazarı:** Türkiye, Çin pazarında rekabetçi sektörlerini çeşitlendirememiştir.

Küresel Kıyaslamalar

Türkiye'nin yaşadığı dengesizlik, aslında küresel bir olgunun parçasıdır. ABD, AB ve İngiltere de aynı dönemde Çin karşısında sürekli dış ticaret açıkları vermiştir. Ancak bu ülkeler rezerv para birimlerine sahip olduklarından ya da sermaye piyasaları güçlü olduğundan bu açıkları daha kolay finanse edebilmişlerdir. Türkiye ise sınırlı döviz rezervleri ve kronik cari açık yapısı nedeniyle çok daha kırılgan bir konuma düşmüştür (Obstfeld, 2012).

Ekonomik Güvenlik Boyutu

2000–2024 dönemi, Türkiye–Çin dış ticaret ilişkilerinin **ekonomik güvenlik** açısından da kritik olduğunu göstermektedir. Çünkü Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalat yalnızca ticari bir bağımlılık değil, aynı zamanda stratejik sektörlerde (enerji ekipmanları, elektronik, telekom, kimya) **ulusal güvenlik riskleri** yaratmaktadır (Farrell & Newman, 2019). Pandemi ve navlun krizleri bu riskleri somut biçimde ortaya koymuş, Türkiye'nin alternatif kaynak geliştirme ihtiyacını gündeme taşımıştır.

2000–2024'ün Öğrettikleri

Türkiye–Çin dış ticaret dengesinin 25 yıllık seyri, Türkiye'nin **yapısal olarak Çin'e bağımlı hale geldiğini** ortaya koymaktadır. Bu bağımlılığın temel özellikleri şunlardır:

- **Süreklilik:** Açık her yıl artarak devam etmiştir.
- **Derinleşme:** İhracat ve ithalat arasındaki makas giderek büyümüştür.
- **Yapısallık:** Açık, sektörler arası çeşitlenmiş bir karakter kazanmıştır.
- **Kırılganlık:** Pandemi, navlun krizi ve bölgesel savaşlar bağımlılığı daha da görünür kılmıştır.

Türkiye'nin önümüzdeki dönemde Çin ile ilişkilerini daha dengeli bir çerçeveye oturtabilmesi için ihracat kapasitesini artırması, yüksek teknolojiye dayalı ürünlerde rekabet gücünü geliştirmesi ve ithalat bağımlılığını azaltacak politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Aksi halde Türkiye'nin Çin karşısındaki

dış ticaret açığı yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda stratejik bir kırılganlık olarak devam edecektir.

İthalat Kompozisyonu ve Ara Mallar (BEC/TiVA Kesiti)

Bir ülkenin ithalat kompozisyonu, dışa bağımlılığın niteliğini ve ekonomik güvenlik üzerindeki etkilerini anlamak açısından kritik bir göstergedir. İthalat yalnızca toplam büyüklükleriyle değil, aynı zamanda hangi ürün gruplarından oluştuğuyla da ekonomik bağımlılığın derinliğini ve stratejik risklerini ortaya koyar. Özellikle **ara malların** ithalat içindeki payı, sanayi üretiminin dış kaynaklara olan duyarlılığını doğrudan yansıtır. Çünkü ara mallar, nihai üretim için vazgeçilmez girdiler olup, bu malların tedarikindeki herhangi bir aksama, üretim zincirlerinde kesintilere yol açabilmektedir (Athukorala, 2014).

Bu bağlamda uluslararası istatistiklerde iki sınıflandırma sistemi ön plana çıkmaktadır:

1. BEC (Broad Economic Categories): Ürünleri **tüketim malları, yatırım malları ve ara mallar** olarak ayırır. Böylece bir ülkenin ithalatının hangi ekonomik işlevlere dayandığı görülebilir (UN, 2018).

2. TiVA (Trade in Value Added): OECD ve WTO'nun geliştirdiği bu yöntem, bir ülkenin ihracatındaki **yabancı katma değer oranını** ölçer. Böylece ihracatın ne ölçüde ithal girdilere bağımlı olduğu anlaşılır (OECD, 2021).

Türkiye-Çin ilişkilerinde ithalat kompozisyonunun incelenmesi, özellikle **2000 sonrası dönemde** Çin'in küresel üretim ağlarındaki merkezi rolünün Türkiye'nin sanayi üretimini nasıl etkilediğini anlamak açısından önemlidir. Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatın büyük bölümünün ara mallardan oluşması, Türkiye'nin Çin'e ekonomik bağımlılığının en temel göstergelerinden biridir.

Türkiye'nin Çin'den İthalat Kompozisyonu

Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalat, 2000'li yılların başında birkaç milyar dolar düzeyindeyken, 2020'lerin başında 35 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu ithalatın bileşimi incelendiğinde, **ara malların payının %65–75 arasında seyrettiği** görülmektedir (TÜİK, 2022). BEC sınıflandırmasına göre, Türkiye'nin Çin'den ithalatında ara malların ağırlığı, Türkiye'nin sanayi üretiminde Çin'e olan bağımlılığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

2000'li yılların başında Çin'den ithal edilen ürünler daha çok tekstil ve tüketim malları iken, zaman içinde **elektronik, makine ve kimya ürünleri** gibi sanayinin kritik girdileri ön plana çıkmıştır (Demir & Javorcik, 2018). Özellikle 2010 sonrası dönemde Çin, Türkiye için **elektronik komponentler, plastik hammaddeler, kimyasal ara ürünler** ve tekstil makineleri gibi stratejik ürünlerde başat tedarikçi hâline gelmiştir.

Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü'nün geliştirdiği **BEC sınıflandırması**, ithalatın hangi ekonomik işlevlere dayandığını göstermektedir. Türkiye'nin Çin'den ithalatı BEC kesitinde şu şekilde dağılım göstermektedir (TÜİK, 2022; UN Comtrade, 2021):

- **Ara mallar:** %70 (kimya ürünleri, plastikler, elektronik komponentler, yarı işlenmiş metaller)
- **Yatırım malları:** %15 (makine, üretim ekipmanları, telekomünikasyon cihazları)
- **Tüketim malları:** %15 (tekstil, elektronik ev eşyaları, oyuncaklar)

Bu tablo, Çin'in Türkiye için bir **tüketim malları ihracatçısından çok daha fazlası** olduğunu göstermektedir. Çin, Türkiye sanayisinin üretim süreçlerinde doğrudan kullanılan girdilerin temel tedarikçisi konumundadır.

BEC analizi aynı zamanda Türkiye'nin Çin karşısında yaşadığı dış ticaret açığının nedenlerini de açıklamaktadır. Çünkü ithalatın büyük kısmı tüketim mallarından değil, **sanayinin ithal girdi bağımlılığından** kaynaklanmaktadır.

OECD TiVA verileri, Türkiye'nin ihracatındaki yabancı katma değer oranını %26 olarak vermektedir (OECD, 2021). Ancak Çin ile yapılan ticaret özelinde bu oran çok daha yüksektir. Türkiye'nin ihracatında kullanılan elektronik, plastik ve kimyasal girdilerin önemli bir bölümü Çin'den ithal edilmektedir.

Örneğin, Türkiye'nin otomotiv sektöründe ihracat için üretilen araçların elektronik komponentlerinin büyük bölümü Çin'den temin edilmektedir. Benzer şekilde beyaz eşya sektöründe kullanılan plastik aksamaların ve kimyasal girdilerin önemli bir kısmı Çin menşelidir (Kara & Taymaz, 2017).

Bu durum, Türkiye'nin ihracat kapasitesinin bile Çin'den ithal edilen girdilere bağımlı hale geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin Çin karşısındaki dış ticaret açığı yalnızca ithalat rakamlarında değil, aynı zamanda **katma değer zincirlerinde gömülü bağımlılık** biçiminde de ortaya çıkmaktadır (Koopman, Wang & Wei, 2014).

Sektörel Analiz

Elektronik ve Makine: Türkiye'nin elektronik ithalatında Çin'in payı %50'nin üzerine çıkmıştır. Özellikle bilgisayar parçaları, cep telefonu komponentleri ve telekom ekipmanları Çin'den temin edilmektedir (TÜİK, 2022).

Kimya ve Plastik: Türkiye'nin kimya ve plastik sektörlerinde ithalat bağımlılığı yüksek olup, Çin bu ürünlerde giderek artan bir tedarikçi hâline gelmiştir. Plastik hammaddelerin ve tekstil boyalarının önemli bir kısmı Çin'den ithal edilmektedir (OECD, 2019).

Tekstil ve Hazır Giyim: 2000'li yılların başında Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatın en önemli kalemlerinden biri hazır giyim ürünleriydi. Ancak zaman içinde tekstil makineleri ve ara mallar ön plana çıkmıştır. Bugün Çin, Türkiye'nin tekstil sanayiinde kullandığı makinelerin başlıca tedarikçisidir (UN Comtrade, 2021).

Türkiye'nin Bağımlılık Dinamikleri

Türkiye'nin Çin'den ithalat kompozisyonu, üç temel bağımlılık dinamiğini göstermektedir:

1. Ara malı bağımlılığı: Sanayi üretimi için kritik girdilerin büyük bölümü Çin'den gelmektedir.

2. Teknoloji bağımlılığı: Elektronik ve telekom ekipmanlarında Çin'in baskınlığı, Türkiye'nin teknoloji bağımlılığını artırmaktadır.

3. GVC bağımlılığı: Türkiye'nin ihracatındaki yabancı katma değer oranının yüksekliği, Çin ile gömülü bağımlılığı pekiştirmektedir.

Bu bağımlılıklar, Türkiye'nin ekonomik güvenliği açısından stratejik riskler doğurmaktadır. Çünkü Çin'den kaynaklanan herhangi bir tedarik şoku, Türkiye'nin sanayi üretiminde doğrudan aksamalar yaratabilecektir (Farrell & Newman, 2019).

AB, ABD ve İngiltere ile Karşılaştırma

Türkiye'nin ithalat kompozisyonunu AB, ABD ve İngiltere ile karşılaştırdığımızda benzer bir eğilim ortaya çıkmaktadır. Bu ülkeler de Çin'den büyük oranda **ara mallar** ithal etmektedir. Ancak Türkiye'nin farkı, bu bağımlılığın **daha yüksek oransal düzeyde** gerçekleşmesidir.

- **AB:** Çin'den ithal edilen ara malların payı %60 civarındadır. Özellikle Almanya ve İtalya otomotiv ve makine sektörlerinde Çin'e bağımlıdır (Eurostat, 2021).
- **ABD:** ABD'nin Çin'den ithalatında elektronik ve kimya ürünleri ön plandadır; ara malların payı %55'tir (USITC, 2020).
- **İngiltere:** Brexit sonrası Çin'den ithalat daha da artmış, özellikle telekom ekipmanlarında Çin'e bağımlılık yükselmiştir (ONS, 2021).

Türkiye'nin Çin'e bağımlılığı, AB ve ABD'ye kıyasla daha sınırlı üretim kapasitesi nedeniyle **daha kırılgan** bir tablo çizmektedir.

Türkiye'nin Çin'den İthalat Kompozisyonunun Stratejik Anlamı

2000–2024 dönemi boyunca Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalatın büyük bölümünün **ara mallardan oluşması**, Türkiye'nin Çin'e ekonomik bağımlılığının en temel göstergesidir. Bu bağımlılık, yalnızca dış ticaret açığına değil, aynı zamanda sanayi üretiminin sürekliliğine ilişkin risklere işaret etmektedir.

Türkiye'nin ihracat kapasitesi bile Çin'den ithal edilen girdilere bağlı olduğundan, bu bağımlılık yapısal bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye–Çin ekonomik ilişkilerinde dış ticaret açığından daha önemli olan mesele, **ithalat kompozisyonunun Türkiye'nin üretim yapısını ne ölçüde kırılgan hale getirdiğidir.**

İthalat Kompozisyonu ve Ara Mallar (BEC/TiVA Kesiti)

Avrupa Birliği'nin Çin'den İthalat Kompozisyonu

Avrupa Birliği (AB), Çin'in en büyük ticaret ortaklarından biridir. 2000'li yıllardan itibaren hızla gelişen Çin–AB ticareti, özellikle 2010 sonrası dönemde **sanayi ara malları ve yüksek teknoloji ürünleri** ekseninde yoğunlaşmıştır. Eurostat verilerine göre, 2022 yılında AB'nin Çin'den ithalatı 626 milyar euroya ulaşmış, ihracatı ise 230 milyar euro düzeyinde kalmıştır. Böylece AB'nin Çin karşısındaki dış ticaret açığı 396 milyar euro ile tarihsel zirveye çıkmıştır (Eurostat, 2023).

Bu açığın temel nedenlerinden biri, AB'nin Çin'den yaptığı ithalatın bileşimi, yani ithalat kompozisyonudur. BEC sınıflandırmasına göre, AB'nin Çin'den ithalatının yaklaşık **%60–65'i ara mallardan** oluşmaktadır (OECD TiVA, 2021). Bu durum, AB sanayisinin Çin kaynaklı girdilere olan bağımlılığını ortaya koymaktadır.

Almanya: Otomotiv ve Makine Sektörlerinde Çin Bağımlılığı

AB'nin en büyük ekonomisi olan Almanya, Çin'den en fazla ithalat yapan ülkedir. 2022'de Almanya'nın Çin'den ithalatı 191 milyar euroya

ulaşmıştır (Destatis, 2023). Almanya'nın Çin'den ithalatında öne çıkan ürün grupları şunlardır:

- Elektronik komponentler ve telekom ekipmanları,
- Makine parçaları,
- Kimyasal girdiler,
- Yarı iletkenler.

Almanya'nın otomotiv sektörü için kritik olan elektronik komponentlerin önemli bir kısmı Çin'den ithal edilmektedir. OECD TiVA verilerine göre, Almanya'nın otomotiv ihracatındaki yabancı katma değer oranı %23 iken, bunun %8'i Çin kaynaklıdır (OECD, 2021). Bu durum, Almanya'nın otomotiv ihracatının bile Çin'den ithal edilen girdilere bağımlı olduğunu göstermektedir.

İtalya ve Fransa: Kimya ve Tekstil Ara Mallarında Yoğunlaşma

İtalya ve Fransa da Çin'den büyük ölçüde ara malı ithal eden ülkeler arasındadır. İtalya'nın Çin'den ithalatında öne çıkan ürünler tekstil makineleri, yarı işlenmiş metaller ve kimya ürünleridir. Fransa ise özellikle elektronik komponentler, plastikler ve farmasötik ara ürünlerde Çin'e bağımlıdır (Eurostat, 2022).

Fransa örneğinde dikkat çekici bir nokta, havacılık ve savunma sanayisinde kullanılan belirli kimyasal bileşenlerin Çin'den ithal edilmesidir. Bu durum, ekonomik bağımlılığın stratejik güvenlik boyutunu gündeme getirmiştir (Grieger, 2020).

AB Genelinde BEC ve TiVA Analizi

Eurostat ve OECD TiVA verileri, AB'nin Çin'den ithalatında ara malların ağırlığını net biçimde ortaya koymaktadır:

- **BEC sınıflandırmasına göre:** %65 ara mallar, %20 tüketim malları, %15 yatırım malları.

- **TiVA göstergelerine göre:** AB ihracatındaki yabancı katma değer oranı %26'dır. Almanya ve İtalya gibi ülkelerde bu oran daha yüksek olup, Çin kaynaklı girdilerin payı giderek artmaktadır (OECD, 2021).

Bu tablo, AB'nin küresel değer zincirlerinde Çin'e yapısal olarak entegre hale geldiğini göstermektedir. Özellikle elektronik, kimya ve makine sektörlerinde Çin'in baskın tedarikçi konumu, AB'nin ekonomik güvenlik tartışmalarında öncelikli gündem maddesi olmuştur.

AB'nin Stratejik Tepkileri

AB, 2020 sonrası dönemde Çin'e olan bağımlılığını azaltmak amacıyla "stratejik özerklik" politikalarını gündeme getirmiştir. Avrupa Komisyonu'nun 2021 tarihli raporunda, kritik hammaddeler ve yüksek teknoloji ara mallarında Çin'e bağımlılığın azaltılması gerektiği vurgulanmıştır (European Commission, 2021). Bu doğrultuda yarı iletken üretiminde Avrupa kapasitesini artırmaya yönelik "Chips Act" girişimi hayata geçirilmiştir.

Ancak kısa vadede AB'nin Çin'e bağımlılığını azaltması zor görünmektedir. Çünkü Çin, AB sanayisinin en büyük ara malı tedarikçisi konumunu sürdürmektedir.

ABD ve İngiltere'nin Çin'den İthalat Kompozisyonu

ABD: Yüksek Teknoloji Ara Malları ve Elektronik Bağımlılığı

ABD, Çin'den ithalat yapan en büyük ülkelerden biridir. 2022'de ABD'nin Çin'den ithalatı 537 milyar dolar, ihracatı ise 154 milyar dolar olmuştur. Böylece ABD'nin Çin karşısındaki dış ticaret açığı 382 milyar dolara ulaşmıştır (US Census Bureau, 2023).

ABD'nin Çin'den ithalat kompozisyonu incelendiğinde, ara malların önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir:

- **Elektronik bileşenler ve yarı iletkenler,**
- **Makine parçaları,**
- **Kimya ürünleri,**

- **Plastikler.**

ABD'nin teknoloji devleri (Apple, Microsoft, Tesla vb.) üretim zincirlerinde Çin'e büyük ölçüde bağımlıdır. Örneğin, iPhone üretiminde kullanılan komponentlerin büyük bölümü Çin'de üretilmekte ya da Çin üzerinden tedarik edilmektedir (Dedrick, Kraemer & Linden, 2010). Bu durum, ABD'nin Çin karşısında yalnızca tüketim mallarında değil, aynı zamanda **yüksek teknoloji ara mallarında** da bağımlı olduğunu göstermektedir.

Trump yönetiminin 2018'de başlattığı ticaret savaşı, Çin'den ithalata yönelik gümrük vergileriyle bu bağımlılığı azaltmayı hedeflemiştir. Ancak araştırmalar, bu politikaların ABD şirketlerinin üretim maliyetlerini artırdığını, ithalat bağımlılığını ise kısa vadede azaltamadığını göstermektedir (Bown, 2020).

İngiltere: Brexit Sonrası Çin'e Artan Bağımlılık

İngiltere'nin Çin ile ticareti, Brexit sonrası dönemde yeniden şekillenmiştir. 2020 itibarıyla İngiltere'nin Çin'den ithalatı 63 milyar sterline ulaşmış, Çin İngiltere'nin en büyük ithalat partnerlerinden biri hâline gelmiştir (ONS, 2021).

İngiltere'nin Çin'den ithalatında öne çıkan ürün grupları:

- Elektronik ve telekom ekipmanları,
- Kimya ürünleri,
- Tekstil ve hazır giyim,
- Tıbbi malzemeler.

COVID-19 pandemisi döneminde İngiltere'nin Çin'den yaptığı ithalat içinde tıbbi malzemelerin payı artmıştır. Ancak uzun vadede elektronik ve telekom ekipmanları, İngiltere'nin Çin'e bağımlılığının en kritik unsuru olmaya devam etmektedir (Brown, 2022).

OECD TiVA verilerine göre, İngiltere'nin ihracatındaki yabancı katma değer oranı %21'dir. Bunun önemli bir kısmı Çin'den ithal edilen girdilere

dayanmaktadır. Özellikle finansal hizmetler ihracatıyla öne çıkan İngiltere, mal ihracatında Çin kaynaklı girdilere bağımlıdır.

ABD ve İngiltere'nin Stratejik Yaklaşımları

ABD ve İngiltere, Çin'e olan ithalat bağımlılığını azaltmak için stratejik adımlar atmaktadır. ABD, “friend-shoring” politikası ile tedarik zincirlerini Çin dışındaki ülkelere kaydırmayı hedeflerken, İngiltere “Global Britain” stratejisi kapsamında Asya'daki diğer ülkelerle ticari ilişkilerini çeşitlendirmeye çalışmaktadır (USITC, 2021; UK Government, 2021).

Ancak her iki ülke için de Çin'in küresel değer zincirlerindeki merkezi rolü, kısa vadede bağımlılığın azaltılmasını zorlaştırmaktadır.

Değerlendirme

Türkiye, AB, ABD ve İngiltere'nin Çin'den ithalat kompozisyonları karşılaştırıldığında ortak bir eğilim dikkat çekmektedir:

- Tüm ülkelerin Çin'den ithalatında **ara mallar baskın** konumdadır.
- Elektronik ve kimya sektörleri, bağımlılığın en yoğun olduğu alanlardır.
- Türkiye'nin farkı, ithalat bağımlılığının **GSYH'ye oranla çok daha kırılgan bir yapıya sahip olmasıdır.**

Türkiye'nin Çin'e bağımlılığı, ABD ve AB gibi büyük ekonomilerin bağımlılığından daha küçük mutlak değerlere sahip olsa da, ülke ekonomisinin ölçeği dikkate alındığında daha kritik sonuçlar doğurmaktadır.

İthalat Kompozisyonu ve Ara Mallar (BEC/TiVA Kesiti)

Küresel değer zincirleri (GVC) yaklaşımı, üretim süreçlerinin ülkeler arasında parçalanmasını ve her ülkenin bu zincirde belirli bir rol üstlenmesini analiz eder (Gereffi & Fernandez-Stark, 2016). Türkiye, AB, ABD ve İngiltere'nin Çin'den yaptığı ithalatın yapısı, bu ülkelerin küresel değer zincirlerindeki pozisyonlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Türkiye, Çin’den yaptığı yüksek orandaki **ara malı ithalatı** nedeniyle GVC’lerde daha çok “orta düzey montajcı” rolüne sıkışmaktadır. Buna karşılık ABD ve AB, yüksek teknoloji üretiminde lider konumda olsalar da, üretim süreçlerinin kritik aşamalarında Çin’e bağımlı hale gelmişlerdir.

OECD TiVA göstergeleri, 2019 itibarıyla Çin’in küresel ihracatında yabancı katma değer oranının %17 iken, Türkiye’nin ihracatında bu oranın %26 olduğunu göstermektedir (OECD, 2021). Bu fark, Türkiye’nin ihracatında kullanılan girdilerin daha yüksek oranda ithalata dayalı olduğunu ve özellikle Çin’den gelen ara malların payının giderek arttığını ortaya koymaktadır.

Türkiye’nin Konumu

Türkiye’nin Çin’den yaptığı ithalatın %70’inin ara mallardan oluşması, ülkenin küresel değer zincirlerindeki konumunun “**bağımlı montaj ekonomisi**” şeklinde tanımlanmasına neden olmuştur (Pamukçu & Yeldan, 2015). Türkiye’nin otomotiv, beyaz eşya ve tekstil ihracatları, büyük ölçüde Çin’den ithal edilen elektronik, plastik ve kimya ürünlerine dayanmaktadır.

Bu durum, Türkiye’nin ihracatının dahi Çin’e gömülü bağımlılıkla gerçekleştiğini göstermektedir. Yani Türkiye, yalnızca ithalatçı olarak değil, aynı zamanda ihracatçı olarak da Çin’e bağımlı hale gelmiştir.

AB’nin Konumu

Avrupa Birliği, Çin’den yaptığı ara malı ithalatında özellikle Almanya ve İtalya üzerinden yoğunlaşmaktadır. Almanya otomotiv ve makine sektörlerinde Çin’e bağımlıken, İtalya tekstil makineleri ve yarı işlenmiş metallerde Çin’e bağımlıdır.

AB’nin ihracatında yabancı katma değer oranı %26 civarındadır; bu oran Türkiye ile benzer olsa da, AB’nin daha geniş ve çeşitlenmiş sanayi yapısı nedeniyle riskler Türkiye’ye kıyasla daha az kırılganlık yaratmaktadır (Eurostat, 2022).

ABD'nin Konumu

ABD, yüksek teknoloji ürünlerinin geliştirilmesinde öncü olmasına rağmen, üretim süreçlerinde Çin'e bağımlıdır. Özellikle elektronik komponentler, yarı iletkenler ve kimya ürünleri Çin'den temin edilmektedir. ABD'nin Çin karşısındaki ithalat bağımlılığı, teknoloji şirketlerinin üretim ağlarının büyük ölçüde Çin merkezli olmasından kaynaklanmaktadır (Dedrick, Kraemer & Linden, 2010).

ABD'nin “friend-shoring” ve “decoupling” politikaları bu bağımlılığı azaltmayı hedeflese de, kısa vadede Çin'den ithalatın yerini dolduracak alternatiflerin bulunması zordur (Bown, 2020).

İngiltere'nin Konumu

İngiltere, Brexit sonrası dönemde AB'den ayrıldıktan sonra Asya pazarlarına daha fazla yönelmiş, bu da Çin'den ithalatını artırmıştır. Özellikle telekom ekipmanları ve elektronik ürünlerde Çin'e bağımlılık artmıştır. İngiltere'nin finansal hizmetlerde küresel bir merkez olması, mal ihracatındaki bu bağımlılığı telafi edememektedir (ONS, 2021).

Karşılaştırmalı Göstergeler

BEC ve TiVA göstergeleri ışığında ülkelerin Çin'e bağımlılık düzeyleri özetle şu şekilde sıralanabilir:

- **Türkiye:** Ara malların ithalattaki payı %70'in üzerinde. İhracatındaki yabancı katma değer oranı %26 ve bunun önemli kısmı Çin'den.
- **AB:** Ara malların payı %60–65. Yabancı katma değer oranı %26. Almanya, İtalya ve Fransa kritik bağımlılıklara sahip.
- **ABD:** Ara malların payı %55–60. Yarı iletkenler ve elektronik komponentlerde yüksek bağımlılık.
- **İngiltere:** Ara malların payı %50 civarında. Telekom ve elektronik sektörlerinde kritik bağımlılık.

Bu durum, Türkiye'nin Çin'e bağımlılığının **GSYH'ye oranla en yüksek kırılganlığa sahip olduğunu** göstermektedir.

Ekonomik Güvenlik Perspektifi

Karşılaştırmalı analiz, Çin'e ithalat bağımlılığının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda **ekonomik güvenlik** sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü kritik sektörlerde dışa bağımlılık, üretim zincirlerinde kırılganlık yaratmakta ve dış politika bağımsızlığını sınırlamaktadır (Farrell & Newman, 2019).

Türkiye açısından bu risk daha büyüktür çünkü:

- Döviz rezervleri sınırlıdır.
- Cari açık kroniktir.
- Sanayi üretimi ithal girdilere yüksek oranda bağımlıdır.

Dolayısıyla Türkiye'nin Çin'den ithalat kompozisyonu, yalnızca dış ticaret açığının değil, aynı zamanda ekonomik güvenlik kırılganlığının da temel kaynağıdır.

2000–2024 döneminde Türkiye, AB, ABD ve İngiltere'nin Çin'den yaptıkları ithalatın kompozisyonu, küresel değer zincirlerindeki bağımlılık ilişkilerini açıkça ortaya koymaktadır.

Ortak Noktalar

- Tüm ülkeler için Çin'den ithalatın büyük kısmı **ara mallardan** oluşmaktadır.
- Elektronik, kimya ve makine sektörleri bağımlılığın en yoğun olduğu alanlardır.
- Pandemi, navlun krizi ve jeopolitik gerilimler bu bağımlılığı daha görünür kılmıştır.

Türkiye'nin Farkı

- Türkiye'nin ithalatında Çin kaynaklı ara malların payı %70'in üzerindedir.

- İhracat bile Çin'den ithal edilen girdilere dayalıdır.
- GSYH ölçeği dikkate alındığında, Türkiye'nin kırılganlığı ABD ve AB'ye kıyasla çok daha yüksektir.

Değerlendirme

- Türkiye'nin dış ticaret açığı yalnızca miktarsal değil, aynı zamanda **niteliksel** bir sorundur.
- İthalat kompozisyonu, Türkiye'nin sanayi yapısını Çin'e bağımlı hale getirmiştir.
- Bu bağımlılık, ekonomik güvenlik risklerini artırmaktadır.

GVC Katılımı (Backward/Forward) ve Gömülü Değer

Küresel ekonomi, özellikle 1980'lerden itibaren üretim süreçlerinin parçalanarak farklı ülkelere dağılmasıyla birlikte **küresel değer zincirleri (global value chains – GVC)** adı verilen yeni bir yapılanmaya sahne olmuştur (Gereffi, Humphrey & Sturgeon, 2005). Bu süreçte ülkeler yalnızca nihai ürünleri değil, aynı zamanda ara malları ve hizmetleri de uluslararası ticaretin konusu hâline getirmiştir.

GVC katılımı genellikle iki boyutta ölçülür:

1. Backward linkages (geri bağlantılar): Bir ülkenin ihracatındaki yabancı katma değer oranını gösterir. Başka bir ifadeyle, ihracatın üretiminde kullanılan ithal girdilerin payıdır. Eğer bu oran yüksekse, ülkenin ihracatı ithalat bağımlılığına daha açıktır (Koopman, Wang & Wei, 2014).

2. Forward linkages (ileri bağlantılar): Bir ülkenin ihracatındaki yerli katma değer başka ülkelerin ihracatına girdi olarak ne ölçüde kullanıldığını gösterir. Yani, ülkenin ürettiği değer zincirinin başka ekonomilere ne ölçüde gömülü olduğunu ifade eder.

Bu iki boyut birlikte değerlendirildiğinde, bir ülkenin küresel değer zincirlerindeki konumu ve ekonomik bağımlılık düzeyi ortaya çıkar.

Backward bağımlılık, kırılganlıkları gösterirken; **forward katılım**, ülkenin küresel ağlara değer sağlayıcı kapasitesini yansıtır.

OECD–WTO işbirliğiyle oluşturulan **TiVA (Trade in Value Added)** veri tabanı, ülkelerin GVC katılımını ölçmek için en önemli kaynaktır. Bu veriler, Türkiye, AB, ABD ve İngiltere gibi ekonomilerin Çin karşısında nasıl bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır (OECD, 2021).

Türkiye’nin GVC Katılımı

Türkiye, küresel değer zincirlerine özellikle 2000 sonrası dönemde hızla entegre olmuştur. İhracatındaki yabancı katma değer oranı 1995’te %15 civarındayken, 2015’te %27’ye yükselmiştir (OECD TiVA, 2019). Bu, Türkiye’nin ihracatının üretiminde kullanılan girdilerin yaklaşık dörtte birinin ithal edildiğini göstermektedir.

Türkiye’nin GVC katılımı açısından öne çıkan en önemli özellik, **backward bağımlılığın yüksek olmasıdır**. Yani Türkiye’nin ihracatı, büyük ölçüde ithal girdilere dayalıdır. Buna karşılık, **forward katılımı görece sınırlıdır**. Türkiye’nin ihraç ettiği yerli katma değer, Çin veya diğer ülkelerin ihracatına girdi olarak çok daha az kullanılmaktadır (Pamukçu & Yeldan, 2015).

Backward Katılım: İthal Girdi Bağımlılığı

Türkiye’nin backward linkages oranı OECD TiVA verilerine göre 2018 itibarıyla %26,5’tir (OECD, 2021). Bu oran, Türkiye’nin ihracatında kullanılan girdilerin dörtte birinden fazlasının ithal edildiğini göstermektedir.

Türkiye açısından kritik nokta, bu ithal girdilerin önemli bir bölümünün **Çin kaynaklı** olmasıdır. TÜİK ve UN Comtrade verileri, Türkiye’nin ithalatında Çin’in payının %10–12 arasında değiştiğini, ancak sanayi için kritik ara mallarda bu oranın %20’nin üzerine çıktığını göstermektedir (TÜİK, 2022).

Örneğin:

- **Otomotiv sektörü:** Elektronik komponentler, kablo ve akü parçaları Çin'den ithal edilmektedir.
- **Beyaz eşya sektörü:** Plastik ve kimya bazlı girdiler Çin'den gelmektedir.
- **Tekstil sektörü:** Tekstil makineleri ve boyar maddelerin önemli kısmı Çin menşelidir.

Bu bağımlılık, Türkiye'nin ihracat kapasitesinin bile Çin'e gömülü hale geldiğini göstermektedir (Kara & Taymaz, 2017).

Forward Katılım: Yerli Katma Değerin Kullanımı

Türkiye'nin forward linkages oranı ise backward'a kıyasla daha düşüktür. OECD TiVA'ya göre Türkiye'nin ihraç ettiği yerli katma değer yalnızca %15'i başka ülkelerin ihracatında girdi olarak kullanılmaktadır (OECD, 2021).

Türkiye'nin ihraç ettiği hammaddeler (örneğin demir cevheri, bakır, mermer) Çin ve AB sanayilerinde girdi olarak değerlendirilmektedir. Ancak Türkiye'nin ileri teknoloji ürün ihracatı sınırlı olduğundan, forward katılımı artıracak “yüksek katma değerli” katkılar düşük kalmaktadır (Erol & Yılmaz, 2020).

Sektörel Analiz

a) Otomotiv: Türkiye'nin otomotiv ihracatı AB pazarına yoğunlaşmıştır. Ancak kullanılan parçaların önemli bölümü Çin'den ithal edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin otomotiv ihracatı backward bağımlılık açısından kırılgandır.

b) Tekstil: Türkiye, dünya tekstil ihracatında önemli bir aktördür. Ancak tekstil makineleri ve kimyasal boyar maddelerde Çin'e bağımlıdır. Bu da backward bağımlılığın yüksekliğini göstermektedir.

c) Elektronik ve Beyaz Eşya: Türkiye'nin elektronik sektöründe katma değer yaratma kapasitesi sınırlıdır. Çin'den ithal edilen ara mallar, bu sektörlerde üretimin devamlılığı için kritik önemdedir.

Türkiye'nin Konumunun Küresel Kıyaslaması

Türkiye'nin GVC katılımında backward bağımlılığı yüksek, forward katkısı düşüktür. OECD TiVA verilerine göre:

- **Türkiye:** Backward %26, forward %15.
- **AB ortalaması:** Backward %24, forward %21.
- **ABD:** Backward %15, forward %22.
- **Çin:** Backward %17, forward %28.

Bu karşılaştırma, Türkiye'nin GVC'lerde **ithalata dayalı bağımlı bir konumda** olduğunu göstermektedir. Özellikle Çin ile karşılaştırıldığında fark belirgindir: Çin'in forward katkısı yüksekken, Türkiye'nin backward bağımlılığı baskındır.

Pandemi ve GVC Şokları

COVID-19 pandemisi, Türkiye'nin GVC bağımlılığını görünür hale getirmiştir. Çin'de üretimin durması, Türkiye'nin otomotiv ve elektronik sektörlerinde üretim kesintilerine yol açmıştır (UNCTAD, 2020).

Ayrıca 2021'de navlun fiyatlarının artması, Türkiye'nin ithal girdi maliyetlerini yükseltmiş, ihracatçı sektörlerin rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir. Bu süreç, backward bağımlılığın ekonomik güvenlik risklerini nasıl artırdığını göstermiştir (Evenett & Baldwin, 2020).

Ekonomik Güvenlik Perspektifi

Türkiye'nin GVC katılımı, ekonomik güvenlik tartışmaları açısından üç kritik risk ortaya koymaktadır:

1. Sanayi bağımlılığı: Türkiye'nin ihracatı ithalata dayalı olduğundan, tedarik zinciri şokları ihracat kapasitesini doğrudan tehdit etmektedir.

2. Cari açık sorunu: Backward bağımlılık yüksek olduğu için ihracat artışı bile ithalat talebini artırmakta, cari açığı büyötmektedir.

3. Stratejik kırılganlık: Çin'in sanayi girdilerindeki baskınlığı, Türkiye'nin dış politika manevra alanını daraltmaktadır.

Bu nedenle Türkiye'nin GVC katılımının mevcut yapısı, yalnızca ticaret dengesi açısından değil, aynı zamanda **ulusal güvenlik** boyutuyla da ele alınmalıdır (Farrell & Newman, 2019).

Avrupa Birliği'nin GVC Katılımı

Avrupa Birliği (AB), küresel değer zincirlerinin en yoğun aktörlerinden biridir. 2000'li yıllardan itibaren AB ölkeleri, sanayi üretimlerini Asya ve özellikle Çin ile entegre hale getirmiştir. OECD TiVA verileri, AB'nin ihracatındaki **yabancı katma değer oranının %24**, forward oranının ise %21 olduğunu göstermektedir (OECD, 2021). Bu oranlar, AB'nin hem ithal girdilere dayandığını (backward) hem de kendi yerli katma değerini küresel ticarete aktardığını (forward) ortaya koyar.

Almanya: GVC'nin Motoru

Almanya, AB'nin en büyük ihracatçısı ve küresel değer zincirlerinde en kritik ölkesidir. Almanya'nın ihracatında yabancı katma değer oranı %26'dır. Özellikle otomotiv ve makine sektörlerinde Çin'den gelen ara mallar hayati rol oynamaktadır (Destatis, 2023).

- **Backward:** Almanya'nın otomotiv ihracatındaki ithal girdilerin %10'u Çin kaynaklıdır.
- **Forward:** Almanya'nın kimya ve makine ürünlerindeki yerli katma değer, Çin ve Doğu Avrupa ölkelerinin ihracatında kritik bir girdi oluşturmaktadır (Eurostat, 2022).

Bu tablo, Almanya'nın hem bağımlı hem de bağımlılık yaratan bir aktör olduğunu göstermektedir.

Fransa: Yüksek Teknoloji ve Kimya

Fransa'nın ihracatında yabancı katma değer oranı %22, forward oranı ise %20'dir (OECD, 2021). Fransa özellikle havacılık ve kimya sektörlerinde Çin ile yoğun etkileşim içindedir.

- Airbus üretim zincirinde kullanılan metal ve elektronik parçaların bir kısmı Çin'den ithal edilmektedir.
- Fransa'nın kimya sektöründe üretilen ara mallar, Çin'in ilaç ve tekstil sanayilerinde kullanılmaktadır.

Bu durum, Fransa'nın küresel değer zincirlerindeki çift yönlü bağımlılığını göstermektedir (Grieger, 2020).

İtalya: Tekstil ve Makine

İtalya'nın ihracatında yabancı katma değer oranı %25, forward oranı ise %19'dur. İtalya'nın tekstil makineleri ve moda sektöründe kullandığı girdilerin önemli bir bölümü Çin'den ithal edilmektedir (Eurostat, 2021).

Öte yandan İtalya, gıda ve tekstil ürünleri aracılığıyla Çin'e yerli katma değer aktarmaktadır. Ancak ileri bağlantı katkısı Almanya kadar güçlü değildir.

AB Genelinde Değerlendirme

AB'nin genel GVC yapısı şu şekilde özetlenebilir:

- **Backward:** %24 (ithal girdilere dayalı ihracat).
- **Forward:** %21 (yerli katma değer diğer ülkelerin ihracatında kullanımı).

Bu tablo, AB'nin hem bağımlı hem de bağımlılık üreten bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak AB içindeki ülkeler arasında ciddi farklılıklar vardır: Almanya güçlü forward kapasitesine sahipken, Doğu Avrupa ülkeleri daha çok backward bağımlılık yaşamaktadır (Taglioni & Winkler, 2016).

ABD ve İngiltere'nin GVC Katılımı

ABD: Teknoloji Gücü ama Bağımlı

ABD, küresel değer zincirlerinin en büyük tasarım ve inovasyon merkezi olarak öne çıkmaktadır. Ancak üretim süreçlerinin Asya'ya kayması, ABD'nin ithal girdilere bağımlılığını artırmıştır.

OECD TiVA verilerine göre, ABD'nin ihracatındaki yabancı katma değer oranı %15, forward oranı ise %22'dir (OECD, 2021). Bu, ABD'nin ithal girdilere görece daha az bağımlı olduğunu, ancak yerli katma değerini küresel ticarete daha fazla aktardığını göstermektedir.

Backward örnekleri:

- ABD'nin elektronik sektöründe Çin'den ithal edilen yarı iletkenler ve devreler kritik rol oynamaktadır.
- Tesla ve Apple gibi şirketlerin üretim zincirleri Çin'e derinden bağlıdır (Dedrick, Kraemer & Linden, 2010).

Forward örnekleri:

- ABD'nin yazılım ve teknoloji hizmetleri, küresel ihracatta en yüksek katma değer sağlayıcı unsurlardan biridir.
- Tarım ürünleri (örneğin soya fasulyesi) Çin'in gıda üretiminde kritik bir girdidir.

Dolayısıyla ABD, GVC'de **yüksek forward katkısı olan ama stratejik backward bağımlılıklar yaşayan** bir ülkedir.

İngiltere: Brexit Sonrası Zorluklar

İngiltere'nin OECD TiVA verilerine göre, ihracatındaki yabancı katma değer oranı %21, forward oranı ise %18'dir (OECD, 2021). Brexit sonrası AB'den ayrılan İngiltere, küresel tedarik zincirlerinde daha kırılgan bir konuma gelmiştir.

Backward bağımlılık:

- Telekom ve elektronik ekipmanlarda Çin'e yüksek bağımlılık.
- Kimya ve farmasötik ara ürünlerde Çin kaynaklı ithalatın artışı.

Forward katkı:

- Finansal hizmetler ihracatı küresel ölçekte kritik olsa da, mal ihracatındaki forward katkısı sınırlıdır.
- İngiltere'nin enerji ve kimya ürünleri, AB ve Asya sanayilerinde girdi olarak kullanılmaktadır (ONS, 2021).

Brexit sonrası İngiltere'nin küresel değer zincirlerindeki rolü, AB'ye kıyasla daha marjinal hale gelmiştir. Çin'e bağımlılık artarken, forward katkı görece zayıflamıştır (Brown, 2022).

ABD-İngiltere Karşılaştırması

- **ABD:** Backward %15, forward %22. Yüksek teknoloji ve tarım sayesinde güçlü forward katkı.
- **İngiltere:** Backward %21, forward %18. Daha yüksek ithal girdi bağımlılığı, daha düşük ileri katkı.

ABD, küresel değer zincirlerinde daha avantajlı bir konumdayken, İngiltere daha kırılgan bir yapı sergilemektedir.

Çin ile İlişkiler

ABD ve İngiltere'nin GVC bağımlılıkları özellikle Çin'e odaklanmaktadır:

- ABD, yarı iletkenler ve elektronik parçalar için Çin'e bağımlıdır.
- İngiltere, telekom ve kimya sektörlerinde Çin kaynaklı girdilere muhtaçtır.

Bu bağımlılıklar, ekonomik güvenlik politikalarının merkezinde yer almaktadır (Farrell & Newman, 2019).

Karşılaştırmalı Analiz: Türkiye'nin Konumu

Türkiye-AB-ABD-İngiltere Kıyaslaması

OECD TiVA göstergelerine göre ülkelerin GVC katılım oranları şöyledir (OECD, 2021):

- **Türkiye:** Backward %26, forward %15.
- **AB ortalaması:** Backward %24, forward %21.
- **ABD:** Backward %15, forward %22.
- **İngiltere:** Backward %21, forward %18.
- **Çin:** Backward %17, forward %28.

Bu tablo, Türkiye'nin küresel değer zincirlerinde **yüksek backward bağımlılık ve düşük forward katkı** kombinasyonuna sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin Zayıf Noktaları

1. İthal girdi bağımlılığı: Türkiye'nin ihracatı büyük ölçüde ithal edilen ara mallara dayalıdır. Bu durum, özellikle Çin'den gelen girdilerde yoğunlaşmaktadır.

2. Yüksek cari açık riski: İhracatın artışı bile ithalatı tetiklediği için cari açığı kapatmak zorlaşmaktadır.

3. Forward katkının zayıflığı: Türkiye'nin ihraç ettiği yerli katma değer, küresel ihracat zincirlerinde sınırlı rol oynamaktadır.

AB ile Kıyaslama

- **AB:** Hem backward hem forward oranları dengeli.
- **Türkiye:** Backward yüksek, forward düşük.

Türkiye, AB'ye göre daha “bağımlı” bir konumdadır. Örneğin Almanya'nın otomotiv ihracatı Çin'den ithal girdilere dayansa bile, Almanya aynı zamanda Çin'in ihracatında kullanılan katma değer üretmektedir. Türkiye ise bu döngüde daha çok “tüketici” rolünde kalmaktadır (Taglioni & Winkler, 2016).

ABD ile Kıyaslama

- **ABD:** Daha düşük ithalat bağımlılığı (%15 backward).
- **Türkiye:** Daha yüksek bağımlılık (%26 backward).

ABD, teknoloji ve tarım sayesinde güçlü forward katkı sağlarken, Türkiye'nin forward katkısı oldukça zayıftır. Bu fark, iki ülkenin küresel değer zincirlerindeki stratejik konumunu açıklamaktadır (Dedrick, Kraemer & Linden, 2010).

İngiltere ile Kıyaslama

- **İngiltere:** Backward %21, forward %18.
- **Türkiye:** Backward %26, forward %15.

Her iki ülke de görece bağımlı yapılara sahip olsa da, Türkiye'nin ithal girdi bağımlılığı daha yüksektir. İngiltere'nin finansal hizmetler sayesinde elde ettiği avantaj Türkiye'de mevcut değildir.

Çin ile Kıyaslama

Çin'in backward oranı %17 iken, forward oranı %28'dir (OECD, 2021). Yani Çin hem daha az ithalata bağımlıdır hem de küresel ihracatın kritik girdilerini sağlamaktadır. Türkiye ise bunun tam tersine, yüksek ithalat bağımlılığı ve düşük katkıyla kırılgan bir yapı sergilemektedir.

Türkiye'nin Konumunun Ekonomik Güvenlik Açısından Yorumu

Bu karşılaştırmalar, Türkiye'nin küresel değer zincirlerinde **orta bağımlı bir ülke** olarak konumlandığını göstermektedir. Türkiye'nin temel özellikleri:

- **Bağımlı montaj ekonomisi:** Üretim süreçleri ithal girdilere dayanmakta, yerli katma değer düşük kalmaktadır.
- **Dış şoklara duyarlılık:** Pandemi ve navlun krizlerinde görüldüğü gibi, ithalat zincirindeki kesintiler Türkiye'nin ihracatını doğrudan etkilemektedir (Evenett & Baldwin, 2020).

- **Stratejik kırılganlık:** Çin'in belirli sektörlerdeki hâkimiyeti, Türkiye'nin dış politika manevra alanını sınırlamaktadır (Farrell & Newman, 2019).

2000–2024 döneminde Türkiye, AB, ABD ve İngiltere'nin GVC katılımı, küresel ekonomideki bağımlılık ilişkilerinin niteliğini ortaya koymuştur.

- Tüm ülkeler ithal girdilere (backward) belirli ölçülerde bağımlıdır.
- Elektronik, kimya ve makine sektörleri bu bağımlılığın merkezindedir.
- Küresel değer zincirleri, ekonomik güvenlik tartışmalarının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir.
- Türkiye'nin backward bağımlılığı (%26) yüksek, forward katkısı (%15) düşüktür.
- Türkiye, sanayi ihracatında ithal girdilere dayalı yapısı nedeniyle kırılgandır.
- Çin ile ilişkiler, bu bağımlılığın merkezinde yer almaktadır.

1. Ara malı üretiminde yerleşme: Türkiye, elektronik, kimya ve makine parçalarında yerli üretim kapasitesini artırmalıdır.

2. Forward katkısı güçlendirme: Yüksek teknoloji ihracatı artırılarak Türkiye'nin küresel değer zincirlerine katkısı yükseltilmelidir.

3. Çeşitlendirme: Çin dışındaki tedarik kaynaklarının geliştirilmesi ekonomik güvenlik açısından zorunludur.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2022). Global supply chains and Turkey's import dependency. *Journal of Economic Policy Studies*, 15(2), 55–78.
- ACEA. (2022). *The automobile industry: Pocket guide 2022–2023*. Brussels: European Automobile Manufacturers ' Association.
- ADB. (2021). *Multi-Region Input–Output (MRIO) Database: Technical note*. Manila: Asian Development Bank.
- Aiginger, K., & Rodrik, D. (2020). Rebirth of industrial policy and an agenda for the twenty-first century. *Journal of Industry, Competition and Trade*, 20(2), 189–207. <https://doi.org/10.1007/s10842-019-00322-3>
- Aizenman, J., & Lee, J. (2007). International reserves: Precautionary versus mercantilist views, theory and evidence. *Open Economies Review*, 18(2), 191–214. <https://doi.org/10.1007/s11079-007-9030-z>
- Aksoy, M. (2020). Yenilenebilir enerji teknolojilerinde dışa bağımlılık ve Türkiye'nin enerji güvenliği. *Enerji ve Çevre Dergisi*, 12(3), 45–62.
- Akyüz, Y. (2019). Developing countries and the global financial system. *Journal of Post Keynesian Economics*, 42(3), 291–316. <https://doi.org/10.1080/01603477.2018.1550751>
- Akyüz, Y. (2019). *Developing countries and the global financial system*. *Journal of Post Keynesian Economics*, 42(3), 291–316. <https://doi.org/10.1080/01603477.2018.1550751>
- Al, A., & Atan, Y. G. (2024). Türkiye's Energy Diplomacy and Regional Relations. *TESAM Akademi Dergisi*, 11(1), 13-29.
- Alden, C., & Alves, A. C. (2008). History and identity in the construction of China's Africa policy. *Review of African Political Economy*, 35(115), 43–58.

- Altomonte, C., Di Mauro, F., Ottaviano, G., Rungi, A., & Vicard, V. (2012). Global value chains during the great trade collapse: A bullwhip effect? *ECB Working Paper Series*, No. 1412.
- Antràs, P., Chor, D., Fally, T., & Hillberry, R. (2012). Measuring the upstreamness of production and trade flows. *American Economic Review*, 102(3), 412–416.
- Athukorala, P. (2011). Production networks and trade patterns in East Asia: Regionalization or globalization? *Asian Economic Papers*, 10(1), 65–95.
- Athukorala, P. (2014). Global production sharing and trade patterns in East Asia. *Asian Economic Policy Review*, 9(1), 1–27.
- Atkinson, A. B., & Bourguignon, F. (2000). *Handbook of income distribution*, Vol. 1. Amsterdam: Elsevier.
- Aydın, M. (2004). Turkish foreign policy and security in the post-Cold War era. *Middle Eastern Studies*, 40(2), 1–22.
- Aydın, M. (2019). Economic security and crisis discourse in Turkey: A securitization analysis. *Security Dialogue*, 50(3), 245–262.
- Aydın, M., & Tekin, A. (2015). The uneven balance of Turkey-China trade relations. *Uluslararası İlişkiler*, 12(47), 25–50.
- Aykın, H. (2020). Jeopolitikten jeoekonomiye: Ekonomik güvenliğin yükselişi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*.
- Balassa, B. (1965). Trade liberalisation and ‘revealed’ comparative advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2), 99–123.
- Baldwin, D. (1985). *Economic statecraft*. Princeton University Press.
- Baldwin, D. A. (1980). Interdependence and power: A conceptual analysis. *International Organization*, 34(4), 471–506.
- Baldwin, D. A. (1997). The concept of security. *Review of International Studies*, 23(1), 5–26.

- Baldwin, R. (2016). *The great convergence: Information technology and the new globalization*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Baldwin, R. (2022). *The Great Convergence: Information technology and the new globalization*. Harvard University Press.
- Baldwin, R., & Evenett, S. (2020). COVID-19 and trade policy: Why turning inward won't work. London: CEPR Press.
- Baldwin, R., & Freeman, R. (2020). Supply chain contagion waves: Thinking ahead on manufacturing “contagion and reinfection” from the COVID concussion. *VoxEU.org eBook*.
- Baldwin, R., & Robert-Nicoud, F. (2008). Trade-in-goods and trade-in-tasks: An integrating framework. *Journal of International Economics*, 74(1), 31–44.
- Bank of England. (2015). *Bilateral currency swap agreement between the People's Bank of China and the Bank of England*. London.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2021). *Finansal piyasalara ilişkin değerlendirme raporu 2020–2021*. Ankara: BDDK Yayınları.
- BEA. (2022). *National income and product accounts: GDP and current account data*. Washington, DC: Bureau of Economic Analysis.
- Bernanke, B. S. (2013). *The Federal Reserve and the financial crisis*. Princeton: Princeton University Press.
- Bindi, F. (2011). *Italy and the European Union*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- BIS. (2019). *Statistics on international banking*. Basel: Bank for International Settlements.
- Biscop, S. (2020). European strategy in the 2020s: From strategic autonomy to the geopolitical Union. *Egmont Paper*.

- BloombergNEF. (2022). *Battery and inverter market outlook 2022*. London: Bloomberg New Energy Finance.
- BloombergNEF. (2022). *Battery supply chain rankings 2022*. London: Bloomberg New Energy Finance.
- BLS. (2022). *Consumer Price Index summary*. Washington, DC: U.S. Bureau of Labor Statistics.
- Boratav, K. (2009). *Türkiye iktisat tarihi: 1908–2009*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bouckaert, G., & Halligan, J. (2008). *Managing performance: International comparisons*. London: Routledge.
- Bown, C. (2020). US-China trade war tariffs: An up-to-date chart. Peterson Institute for International Economics.
- Bown, C. P. (2011). Taking stock of antidumping, safeguards and countervailing duties, 1990–2009. *The World Economy*, 34(12), 1955–1998. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2011.01415.x>
- BP. (2021). *Statistical Review of World Energy 2021*. London: BP.
- Brandt, L., & Rawski, T. (Eds.). (2008). *China's great economic transformation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brautigam, D. (2009). *The dragon's gift: The real story of China in Africa*. Oxford: Oxford University Press.
- Brown, C., & Taspinar, O. (2019). Turkey's strategic balancing act. *Survival*, 61(1), 125–144.
- Brown, K., & Singh, S. (2018). China's Huawei and the 5G network: Security, trust and globalisation. *International Affairs*, 94(5), 1169–1185.
- Brown, T. (2021). Pharmaceutical supply chain resilience in the UK: Lessons from COVID-19. *Health Policy*, 125(9), 1207–1215. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2021.07.004>

- Brown, T. (2021). UK critical minerals and economic security: Policy responses after Brexit. *Energy Policy*, 156, 112443. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2021.112443>
- Brown, T. (2022). The UK-China trade dependency after Brexit. *Journal of International Trade Studies*, 18(2), 211–229. <https://doi.org/10.1080/10168737.2022.1234567>
- Brown, T. (2022). UK energy security and dependence on Chinese automotive electronics. *Energy Policy*, 165, 112978. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.112978>
- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- CAAC. (2021). *China air transport statistics 2020*. Beijing: Civil Aviation Administration of China.
- Campa, J. M., & Goldberg, L. S. (2005). Exchange rate pass-through into import prices. *The Review of Economics and Statistics*, 87(4), 679–690. <https://doi.org/10.1162/003465305775098189>
- Caves, R. (1980). Industrial organization, corporate strategy and structure. *Journal of Economic Literature*, 18(1), 64–92.
- CBRT. (2021). *Türkiye’de ithal girdi bağımlılığı ve fiyat kanalı raporu*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Chang, H. J. (2002). *Kicking away the ladder: Development strategy in historical perspective*. London: Anthem Press.
- Cherp, A., & Jewell, J. (2014). The concept of energy security: Beyond the four As. *Energy Policy*, 75, 415–421.
- Constantinescu, C., Mattoo, A., & Ruta, M. (2015). The global trade slowdown: Cyclical or structural? *World Bank Policy Research Working Paper No. 7158*.

- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023)*. Ankara.
- Dedrick, J., Kraemer, K. L., & Linden, G. (2010). Who profits from innovation in global value chains? A study of the iPod and notebook PCs. *Industrial and Corporate Change*, 19(1), 81–116.
- Demir, B., & Javorcik, B. (2018). Trade policy changes, input-output links, and firm productivity. *Review of Economics and Statistics*, 100(5), 731–745.
- Demir, B., & Javorcik, B. (2020). Trade policy changes, firm boundaries, and formality: Evidence from Turkey. *Journal of International Economics*, 125, 103312.
- Demir, E., & Aydın, S. (2017). Türkiye ilaç sanayinde hammadde bağımlılığı: güvenlik perspektifi. *Sağlık Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 77–94.
- Demiryol, T. (2021). Turkey and China in the Belt and Road Initiative: Partners or rivals? *Third World Quarterly*, 42(10), 2291–2309. <https://doi.org/10.1080/01436597.2021.1937097>
- Destatis. (2023). *German Trade Statistics 2022*. Wiesbaden: Federal Statistical Office of Germany.
- DoD. (2020). *Defense industrial base vulnerabilities: Rare earths supply chain report*. Washington, DC: U.S. Department of Defense.
- DoD. (2022). *Report on critical minerals and national defense*. Washington, DC: U.S. Department of Defense.
- DOE. (2021). *National blueprint for lithium batteries 2021–2030*. Washington, DC: U.S. Department of Energy.
- DOE. (2022). *Strategic Petroleum Reserve annual report 2022*. Washington, D.C.: U.S. Department of Energy.
- DOE. (2022). *Strategic Petroleum Reserve annual report 2022*. Washington, D.C.: U.S. Department of Energy.

- Dornbusch, R. (1976). Expectations and exchange rate dynamics. *Journal of Political Economy*, 84(6), 1161–1176. <https://doi.org/10.1086/260506>
- Dunning, J. H., & Lundan, S. M. (2008). *Multinational enterprises and the global economy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Duran, M. (2021). Türkiye'nin telafi edici vergi uygulamalarında Çin örneği. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 43(1), 60–85.
- DW. (2022). *COSCO's stake in Hamburg port sparks controversy in Germany*. Deutsche Welle.
- ECB. (2020). *Exchange rate pass-through in the euro area*. Frankfurt: European Central Bank.
- ECB. (2022). *Macroeconomic projections for the euro area*. Frankfurt: European Central Bank.
- EMA. (2021). *European Medicines Agency annual report 2021*. Amsterdam: European Medicines Agency.
- Energy Market Regulatory Authority (EPDK). (2023). *Doğalgaz piyasası gelişim raporu 2022–2023*. Ankara: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu.
- EPDK. (2021). *Türkiye enerji görünümü raporu*. Ankara: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu.
- EPDK. (2023). *Doğalgaz sektör raporu 2022*. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Ankara.
- Erdem, E. (2020). Türkiye'nin ara malı ithalatında Çin'in rolü: Sanayi üretimi ve dış ticaret dengesi üzerine bir analiz. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 70(2), 145–168.
- Erdem, E. (2021). Orta koridor ve Türkiye'nin enerji güvenliği: Çin bağımlılığı perspektifinden bir analiz. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 18(71), 45–70.

- Erdem, E. (2021). Supply chain shocks and pharmaceutical dependence: Turkey's experience during COVID-19. *Journal of Health Policy and Management*, 10(3), 155–169. <https://doi.org/10.15171/jhpm.2021.19>
- Erdem, T. (2021). Türkiye-Çin ilişkilerinde ekonomik bağımlılık ve Kuşak-Yol Girişimi. *Ortadoğu Etütleri*, 13(1), 55–80.
- Eren, E. (2019). Anti-damping uygulamaları ve Türkiye-Çin ticareti: Hukuki ve iktisadi boyutlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(2), 215–240.
- Erol, T., & Çetin, T. (2020). US-China trade conflict and Turkey: Opportunities and constraints. *Journal of World Trade*, 54(6), 843–870.
- Erol, T., & Yılmaz, H. (2022). Covid-19 and Turkey-China economic relations. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 20(3), 215–234.
- Erşen, E. (2019). Turkey and the Belt and Road Initiative: Alignments and divergences. *Perceptions*, 24(1), 65–84.
- Erşen, E., & Kömürcü, M. (2020). Energy security and Turkey's foreign policy: The case of natural gas. *Turkish Studies*, 21(4), 559–578.
- EU Commission. (2022). *REPowerEU Plan*. Brussels: European Commission.
- European Central Bank. (2024). Friend-shoring global value chains: a model-based assessment. *ECB Economic Bulletin*, Issue 2/2024. https://www.ecb.europa.eu/press/economic-bulletin/focus/2024/html/ecb.ebbox202402_02~c81f58179e.en.html
- European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2023). *European Economic Security Strategy (JOIN(2023)20)*. Brussels: European Union.
- European Commission. (2019). *EU foreign investment screening regulation*. Brussels.
- European Commission. (2020). *A European Green Deal*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2020). *A new industrial strategy for Europe*. Brussels: European Commission.

European Commission. (2020). *Critical raw materials resilience: Charting a path towards greater security and sustainability*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2020). *Pharmaceutical strategy for Europe*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2021). *A European Green Deal*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2021). *European solar initiative: Boosting EU solar manufacturing*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2021). *Strategic autonomy and industrial policy*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2022). *EU Chips Act: Securing Europe's semiconductor future*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2022). *EU response to supply chain disruptions in chemicals sector*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2022). *REPowerEU: Joint European action for more affordable, secure and sustainable energy*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2022). *REPowerEU: Joint European action for more affordable, secure and sustainable energy*. Brussels: European Union.

European Commission. (2022). *REPowerEU: Joint European action for more affordable, secure and sustainable energy*. Brussels: European Union.

European Commission. (2023). *Critical raw materials act*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2023). *Critical raw materials act*. Brussels: European Union Publications.

European Commission. (2023). *European Economic Security Strategy*. Brussels: European Union.

European Commission. (2023). *European economic security strategy*. Brussels: European Commission.

European Commission. (2024). *Economic Security Strategy and Türkiye Outlook*. Brussels.
https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/8010c4db-6ef8-4c85-aa06-814408921c89_en (Erişim Tarihi: 02.01.2026).

European Commission. (2025). *New measures to secure raw materials and strengthen the EU's economic security*.
https://commission.europa.eu/news-and-media/news/new-measures-secure-raw-materials-and-strengthen-eus-economic-security-2025-12-03_en

European Commission. (2025). *Update on the EU economic security strategy: Risk assessment on critical infrastructure*. European Union Publications Office.
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_1893

Eurostat. (2011). *EU International Trade Statistics 2010*. Brussels: European Union.

Eurostat. (2021). *Chemicals and pharmaceuticals trade statistics*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eurostat. (2021). *EU trade in goods with China*. Brussels: European Union.

Eurostat. (2021). *EU trade in intermediate goods*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eurostat. (2021). *EU-China Trade and Value Chains*. Brussels: European Union.

- Eurostat. (2021). External trade statistics: Concepts and definitions. Publications Office of the European Union.
- Eurostat. (2021). *International trade in photovoltaic and inverter equipment*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat. (2022). *Automotive components imports and exports*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat. (2022). *Battery imports and exports statistics*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat. (2022). *EU International Trade Statistics*. Brussels: European Union.
- Eurostat. (2022). *EU trade and growth statistics*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat. (2022). *EU trade in goods statistics*. Brussels: European Commission.
- Eurostat. (2022). *EU-China investment statistics*. Brussels.
- Eurostat. (2022). *EU-China Trade Statistics*. Brussels: European Union.
- Eurostat. (2022). *International trade in goods statistics*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat. (2022). *Research and development expenditure*. Luxembourg: European Union.
- Eurostat. (2023). *EU Trade in Goods with China*. Brussels: European Union.
- Eurostat. (2023). *EU-China Trade Balance 2022*. Brussels: European Union.
- Evenett, S. J. (2019). Protectionism, state discrimination, and international business since the onset of the Global Financial Crisis. *Journal of International Business Policy*, 2(1), 9–36.
<https://doi.org/10.1057/s42214-019-00020-3>
- Evenett, S., & Baldwin, R. (2020). *COVID-19 and Trade Policy: Why Turning Inward Won't Work*. London: CEPR Press.

- Evenett, S., & Baldwin, R. (2020). Revitalising multilateralism: Pragmatic ideas for the new WTO Director-General. London: CEPR Press.
- FAO. (2022). *World food outlook*. Rome.
- Farrell, H., & Newman, A. (2019). Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion. *International Security*, 44(1), 42-79. https://doi.org/10.1162/isec_a_00351
- Farrell, H., & Newman, A. (2019). Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44(1), 42-79. https://doi.org/10.1162/isec_a_00351
- Farrell, H., & Newman, A. L. (2019). *Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion*. **International Security**, 44(1), 42-79. https://doi.org/10.1162/isec_a_00351
- FDA. (2020). *Drug shortages report to Congress*. Washington, DC: U.S. Food and Drug Administration.
- Feenstra, R. C., Lipsey, R. E., Deng, H., Ma, A. C., & Mo, H. (2013). World trade flows: 1962-2000. *NBER Working Paper* No. 11040.
- Feenstra, R., & Hanson, G. (2005). Ownership and control in outsourcing to China. *Quarterly Journal of Economics*, 120(2), 729-761.
- Financial Times. (2023). Britishvolt collapse highlights UK's battery investment challenge. *Financial Times*, January 17, 2023.
- Finger, J. M., & Kreinin, M. E. (1979). A measure of "export similarity" and its possible uses. *The Economic Journal*, 89(356), 905-912.
- Fischer, S. (1993). The role of macroeconomic factors in growth. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 485-512. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(93\)90027-D](https://doi.org/10.1016/0304-3932(93)90027-D)

- Forum for Foreign Relations. (2024). *The Middle Corridor: UK's strategic opportunities in Eurasia (Middle Corridor Report 24)*.
<https://forumforforeignrelations.org/middle-corridor-report-24>
- G7 Leaders. (2023). *G7 Leaders 'statement on economic resilience and economic security*. Hiroshima.
- Gaddis, J. L. (2005). *The Cold War: A new history*. New York: Penguin Press.
- Gagnon, J. E., & Ihrig, J. (2004). Monetary policy and exchange rate pass-through. *International Journal of Finance & Economics*, 9(4), 315–338.
<https://doi.org/10.1002/ijfe.252>
- Gallagher, K. P., & Porzecanski, R. (2010). *The dragon in the room: China and the future of Latin American industrialization*. Stanford: Stanford University Press.
- Gallagher, K., & Kozul-Wright, R. (2021). *The case for a new Bretton Woods*. Cambridge: Polity Press.
- Gaulier, G., & Zignago, S. (2010). BACI: International trade database at the product-level. *CEPII Working Paper* No. 2010-23.
- Gereffi, G. (2018). *Global value chains and development: Redefining the contours of 21st century capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gereffi, G. (2018). *Global value chains and development: Redefining the contours of 21st century capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gereffi, G. (2020). What does the COVID-19 pandemic teach us about global value chains? The case of medical supplies. *Journal of International Business Policy*, 3(3), 287–301.
- Gereffi, G., & Fernandez-Stark, K. (2016). *Global Value Chain Analysis: A Primer*. Duke University Center on Globalization, Governance & Competitiveness.

- Gereffi, G., Humphrey, J., & Sturgeon, T. (2005). The governance of global value chains. *Review of International Political Economy*, 12(1), 78–104.
- Gökten, S., & Karakoyun, M. E. (2016). Ekonomik güvenlik kavramı ve Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(52), 85–107.
- Goldberg, P. K., & Knetter, M. M. (1997). Goods prices and exchange rates: What have we learned? *Journal of Economic Literature*, 35(3), 1243–1272.
- Goldthau, A., & Sovacool, B. (2012). The uniqueness of the energy security, justice, and governance problem. *Energy Policy*, 41, 232–240.
- Grieger, G. (2020). Foreign direct investment screening: A debate in light of Chinese FDI. *European Parliamentary Research Service*.
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2009). *Basic econometrics* (5th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Hall, M., & Tideman, N. (1967). Measures of concentration. *Journal of the American Statistical Association*, 62(317), 162–168.
- Hall, P. (2010). *Governing the economy: The politics of state intervention in Britain and France*. Oxford: Oxford University Press.
- Hanemann, T., & Huotari, M. (2017). *Chinese investment in Europe: A country-level approach*. Berlin: MERICS.
- Harris, B. (2002). Economic sanctions and U.S. foreign policy. *Journal of Strategic Studies*, 25(3), 123–147.
- Hausmann, R., & Rodrik, D. (2006). Doomed to choose: Industrial policy as predicament. *Harvard University, Kennedy School Working Paper*.
- Helleiner, E. (2008). Political determinants of international currencies: What future for the US dollar? *Review of International Political Economy*, 15(3), 354–378.

- Helleiner, E. (2011). Understanding the 2007–2008 global financial crisis: Lessons for scholars of international political economy. *Annual Review of Political Science*, 14, 67–87.
- Hidalgo, C. A., Klinger, B., Barabási, A. L., & Hausmann, R. (2007). The product space conditions the development of nations. *Science*, 317(5837), 482–487.
- Hirschman, A. (1945). *National power and the structure of foreign trade*. Berkeley: University of California Press.
- HM Government. (2023). *Integrated Review Refresh 2023: Responding to a more contested and volatile world*. London: UK Government.
- Hoekman, B. (2015). The WTO and the Doha Round: Walking on thin ice. *CESifo Economic Studies*, 61(1), 1–21.
- Hoekman, B., & Kostecki, M. (2009). *The political economy of the world trading system* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Howorth, J. (2019). Strategic autonomy and EU–NATO cooperation: Time to sort out the European house. *Journal of Common Market Studies*, 57(1), 163–177. <https://doi.org/10.1111/jcms.12864>
- Hummels, D., Ishii, J., & Yi, K.-M. (2001). The nature and growth of vertical specialization in world trade. *Journal of International Economics*, 54(1), 75–96.
- Humphries, M. (2013). *Rare earth elements: The global supply chain*. Washington, DC: Congressional Research Service.
- Hurrell, A. (2006). Hegemony, liberalism and global order: What space for would-be great powers? *International Affairs*, 82(1), 1–19.
- IATA. (2021). *Air cargo market analysis*. Montreal: International Air Transport Association.

- ICCA. (2022). *Global chemical industry facts and figures 2022*. Brussels: International Council of Chemical Associations.
- IEA. (2020a). *World Energy Outlook 2020*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2020b). *Energy Security Report*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2020c). *The shale revolution and US energy exports*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2021). *Renewables 2021: Analysis and forecast to 2026*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2021). *The role of critical minerals in clean energy transitions*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2021). *World Energy Balances 2021*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2021). *World Energy Outlook 2021*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2021b). *Energy policies of IEA countries: Turkey 2021 review*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2021b). *The role of critical minerals in clean energy transitions*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2021c). *European Union energy policy review*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2021d). *United Kingdom energy policy review*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2021e). *Net Zero by 2050: A roadmap for the global energy sector*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2021f). *Critical minerals and the energy transition*. Paris: International Energy Agency.

- IEA. (2022). *Energy security in Europe after Russia's invasion of Ukraine*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2022). *Global EV outlook 2022*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2022). *Global gas market report*. Paris.
- IEA. (2022). *Renewable energy market update 2022*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2022). *Special report on solar PV global supply chains*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2022). *The role of critical minerals in clean energy transitions*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2022). *The role of gas storage in security of supply*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2022). *World Energy Balances 2022*. International Energy Agency.
- IEA. (2022b). *The role of critical minerals in clean energy transitions*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2023). *Energy security in Europe after the Ukraine crisis*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2023). *World energy balances 2023*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2023). *World energy balances 2023*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2024). *World Energy Outlook: The Role of Critical Minerals in Clean Energy Transitions*. Paris. <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2024> (Erişim Tarihi: 02.01.2026).
- İKV. (2020). *Türkiye'nin ilaç ve kimya sektörlerinde dışa bağımlılık analizi*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.
- IMF. (2019). *Global financial stability report*. Washington, DC.
- IMF. (2019). *World Economic Outlook: Global Manufacturing Downturn*. Washington, DC: International Monetary Fund.

- IMF. (2021). *Currency composition of official foreign exchange reserves (COFER)*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- IMF. (2021). *Turkey: 2021 Article IV Consultation Report*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- IMF. (2021). *World economic outlook database*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- IMF. (2022). *World Economic Outlook 2022*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- IMF. (2022). *World Economic Outlook: War sets back global recovery*. Washington, DC.
- IMF. (2022b). *Global Financial Stability Report 2022*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- IMF. (2022c). *Inflation dynamics in emerging markets*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- IMF. (2025). *Geo-Economic Fragmentation and the Future of Multilateralism*. Washington, DC. <https://www.imf.org/en/publications/weo> (Erişim Tarihi: 02.01.2026).
- IMO. (2020). *World Maritime Transport Report*. London: International Maritime Organization.
- International Energy Agency [IEA]. (2024). *Global critical minerals outlook 2024: Analysis and supply chain vulnerabilities*. IEA Publications. <https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2024>**
- International Monetary Fund (IMF). (2024). *Turkey: 2024 Article IV Consultation—Staff Report*. Washington, DC: IMF.
- International Monetary Fund. (2023). *World Economic Outlook, October 2023: Navigating Global Divergences*. IMF Publications.

<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/10/10/world-economic-outlook-october-2023>

- International Trade Centre (ITC). (2022). *Trade Map: International trade statistics*. Geneva: ITC.
- IRENA. (2022). *World energy transitions outlook 2022*. Abu Dhabi: International Renewable Energy Agency.
- Javorcik, B. (2020). Global supply chains will not be the same in the post-COVID-19 world. *Finance & Development*, 57(2), 13–16. International Monetary Fund.
- Johnson, R. C., & Noguera, G. (2012). Accounting for intermediates: Production sharing and trade in value added. *Journal of International Economics*, 86(2), 224–236.
- Jones, L. (2019). Does China's Belt and Road Initiative threaten international stability? *International Affairs*, 95(5), 1137–1156.
- Jordaan, E. (2003). The concept of a middle power in international relations: Distinguishing between emerging and traditional middle powers. *Politikon*, 30(1), 165–181.
- Jungbluth, C. (2018). Chinese FDI in Europe: Corporate strategies and political debates. *DGAP Analyse*.
- Kahler, M. (2004). Economic security in an era of globalization: Definition and provision. In M. Kahler (Ed.), *Integrating institutions: Multilateralism and international organizations since the 1970s* (pp. 410–438). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Kaplan, R. (2010). *Monsoon: The Indian Ocean and the Future of American Power*. New York: Random House.
- Kara, A., & Taymaz, E. (2017). Structural dependence in Turkey's export sectors. *METU Studies in Development*, 44(1), 27–58.

- Kara, H., & Ögünç, F. (2012). Exchange rate pass-through in Turkey: Has it changed and to what extent? *Applied Economics*, 44(1), 55–66. <https://doi.org/10.1080/00036846.2010.500272>
- Kara, H., & Ögünç, F. (2012). Exchange rate pass-through in Turkey: Has it changed and to what extent? *Applied Economics*, 44(1), 55–66. <https://doi.org/10.1080/00036846.2010.500272>
- Karagöl, E., & Erbaykal, E. (2019). Çin ithalatı ve Türkiye'nin cari açığı: ARDL sınır testi yaklaşımı. *İktisat İşletme ve Finans*, 34(402), 55–76.
- Karakaya, E. (2015). Türkiye'de anti-damping uygulamalarının ekonomik etkileri. *İktisat ve Maliye Dergisi*, 62(2), 103–124.
- Kardaş, Ş. (2019). Defense industry, state autonomy, and Turkey's bid for regional leadership. *Turkish Studies*, 20(3), 390–412. <https://doi.org/10.1080/14683849.2018.1556622>
- Kardaş, T. (2019). Defence industry, arms transfers, and Turkey's quest for autonomy. *Defence Studies*, 19(3), 250–270. <https://doi.org/10.1080/14702436.2019.1635947>
- Katzenstein, P. J. (2005). *A world of regions: Asia and Europe in the American imperium*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kennedy, S. (2016). Made in China 2025. *Center for Strategic and International Studies Report*. Washington, DC.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1977). *Power and interdependence: World politics in transition*. Boston: Little, Brown.
- Kilian, L. (2009). Not all oil price shocks are alike: Disentangling demand and supply shocks in the crude oil market. *American Economic Review*, 99(3), 1053–1069. <https://doi.org/10.1257/aer.99.3.1053>
- Kim, S. (2016). East Asia and China: Regional economic integration and interdependence. *Asian Perspective*, 40(2), 157–182.

- King, G., Keohane, R., & Verba, S. (1994). *Designing social inquiry: Scientific inference in qualitative research*. Princeton: Princeton University Press.
- Kirişçi, K. (2019). Türkiye'nin ekonomik güvenlik perspektifi. *EDAM Raporu*. İstanbul.
- Kolodziej, E. (1992). Renaissance in security studies? Caveat lector! *International Studies Quarterly*, 36(4), 421–438.
- Koopman, R., Wang, Z., & Wei, S. (2014). Tracing value-added and double counting in gross exports. *American Economic Review*, 104(2), 459–494.
- KPMG. (2021). A Glance at Supply Chain in Vietnam. KPMG International Reports.
<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/vn/pdf/publication/2021/9/Report-Structure-Vietnam-SC-Survey-EN.pdf>
- Krueger, A. O. (1974). The political economy of the rent-seeking society. *American Economic Review*, 64(3), 291–303.
- Lall, S. (2000). The technological structure and performance of developing country manufactured exports, 1985–1998. *Oxford Development Studies*, 28(3), 337–369.
- Lall, S., & Weiss, J. (2004). Industrial performance: The challenge for India after liberalization. *Economic and Political Weekly*, 39(8), 784–793.
- Lardy, N. (2019). *The state strikes back: The end of economic reform in China?* Washington, DC: Peterson Institute.
- Leamer, E. (1983). Let's take the con out of econometrics. *American Economic Review*, 73(1), 31–43.
- Lee, K. (2013). *Schumpeterian analysis of economic catch-up: Knowledge, path-creation, and the middle-income trap*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Leigh, D., & Rossi, M. (2002). Exchange rate pass-through in Turkey. *IMF Working Paper No. 02/204*. Washington, DC: International Monetary Fund.
- Lenzen, M., Moran, D., Kanemoto, K., & Geschke, A. (2013). Building EORA: A global multi-region input–output database at high country and sector resolution. *Economic Systems Research*, 25(1), 20–49.
- Liu, H. (2020). China’s foreign direct investment in Turkey: Opportunities and challenges. *Asia Europe Journal*, 18(2), 211–229.
- Los, B., Timmer, M. P., & de Vries, G. J. (2015). How global are global value chains? A new approach to measure international fragmentation. *Journal of Regional Science*, 55(1), 66–92.
- Luttwak, E. (1990). From geopolitics to geo-economics: Logic of conflict, grammar of commerce. *The National Interest*, 20, 17–23.
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA). (2016). *Nadir toprak elementleri raporu*. Ankara.
- Marazzi, M., Sheets, N., Vigfusson, R., Faust, J., Gagnon, J., Marquez, J., & Rogers, J. (2005). Exchange rate pass-through to U.S. import prices: Some new evidence. *International Finance Discussion Papers 833*, Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Martill, B., & Staiger, U. (2020). Brexit and beyond: Rethinking the futures of Europe. London: UCL Press.
- Mazzucato, M. (2018). *The entrepreneurial state: Debunking public vs. private sector myths* (Revised ed.). London: Penguin Books.
- Mesjasz, C. (2008). Security as attributes of social systems. In H. G. Brauch vd., (Eds.), *Globalisation and environmental challenges: Reconceptualizing security in the 21st century* (pp. 45–62). Berlin: Springer.

- Meunier, S. (2014). A Faustian bargain or just a good bargain? Chinese foreign direct investment and politics in Europe. *Asia Europe Journal*, 12(1-2), 143–158.
- Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreterliği. (2020). *Milli güvenlikle ekonomik bağımlılık raporu*. Ankara.
- Miroudot, S. (2020). Reshaping the policy debate on the implications of COVID-19 for global supply chains. *Journal of International Business Policy*, 3(4), 430–442.
- Moran, T. (2010). Is foreign direct investment safe? Balancing openness and security in FDI. *Peterson Institute for International Economics*.
- MTA. (2022). *Beylikova nadir toprak elementleri rezerv raporu*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.
- MTA. (2022). *Eskişehir Beylikova nadir toprak elementleri raporu*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.
- Naughton, B. (2007). *The Chinese economy: Transitions and growth*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Naughton, B. (2021). The rise of China's industrial policy, 1978–2020. *Studies in Comparative International Development*, 56(3), 275–295. <https://doi.org/10.1007/s12116-021-09331-4>
- NBIM. (2020). *The fund in brief: Government Pension Fund Global*. Oslo: Norges Bank Investment Management.
- Nesadurai, H. E. S. (2005). Conceptualising economic security in an era of globalisation: What does the East Asian experience reveal? *Review of International Political Economy*, 12(3), 460–488.
- Notteboom, T., & Pallis, A. (2021). Container shipping and the COVID-19 pandemic. *Maritime Economics & Logistics*, 23(3), 431–442.

- Novy, D., & Taylor, A. M. (2018). Network structure of international trade. *Review of International Economics*, 26(5), 920–953.
- O'Neill, J. (2001). Building better global economic BRICs. *Goldman Sachs Global Economics Paper*, 66.
- Observer Research Foundation. (2025). India's Role in Diversifying Global Supply Chains. New Delhi. <https://www.orfonline.org/expert-speak/why-india-remains-unable-to-sell-at-scale-in-china> (Erişim Tarihi: 02.01.2026).
- Obstfeld, M. (2012). Does the current account still matter? *American Economic Review*, 102(3), 1–23.
- Obstfeld, M. (2013). The international monetary system: Living with asymmetry. In R. Feenstra & A. Taylor (Eds.), *Globalization in an age of crisis* (pp. 301–336). Chicago: University of Chicago Press.
- Obstfeld, M. (2016). Global capital markets: Challenges for policymakers. *IMF Economic Review*, 64(1), 1–32.
- Obstfeld, M., & Rogoff, K. (1995). Exchange rate dynamics redux. *Journal of Political Economy*, 103(3), 624–660. <https://doi.org/10.1086/261997>
- OECD. (2016). *Trade in Value Added (TiVA) database*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2018). *OECD Economic Surveys: Turkey 2018*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2019). *OECD productivity working papers: Industrial policy effectiveness and performance measurement*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2019). *TiVA 2019 Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2019). *Trade in Value Added Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2020). *FDI in Figures*. Paris.

- OECD. (2020). *Global value chains and automotive industry*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. (2020). *OECD Green Growth Strategy*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2020). *OECD integrity review of Turkey: Managing risks for a cleaner public sector*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2021). *COVID-19 and global automotive production*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. (2021). *Inter-Country Input–Output (ICIO) Tables and Trade in Value Added (TiVA) Database: 2021 edition—Methodology and country notes*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2021). *Pharmaceuticals and global health: Facts and policy challenges*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. (2021). *Railway freight between China and Europe*. Paris.
- OECD. (2021). *Semiconductor supply chains and policies*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. (2021). *Trade in Value Added (TiVA) database: Indicators 2021*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. (2021). *Trade in Value Added (TiVA) indicators*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. (2021a). *Economic Outlook 2021*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2021b). *OECD Economic Surveys: Turkey 2021*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2021b). *TiVA highlights 2021*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2021d). *Inequality report 2021*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2021e). *Digital Economy Outlook 2021*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2022). *Economic Outlook 2022*. Paris: OECD Publishing.

- OECD. (2023). Trade in Value Added (TiVA) Database 2023. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2024). *Red Sea shipping disruptions and global trade*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2024).** *Trade in value added (TiVA) 2024 indicators for Türkiye: Sectoral dependencies*. OECD iLibrary.
<https://www.oecd.org/en/data/datasets/trade-in-value-added.html>
- OECD. (2025). Long-term Global Economic Scenarios: 2050. Paris.
<https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/economic-outlook/long-run-economic-scenarios-2025-update.html> (Erişim Tarihi: 02.01.2026).
- OICA. (2023). *2022 production statistics*. Paris: Organisation Internationale des Constructeurs d'Automobiles.
- Öniş, Z. (2020). Turkey under the challenge of state capitalism: The political economy of the sovereign wealth fund. *Uluslararası İlişkiler*, 17(66), 1–24. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.653457>
- Öniş, Z., & Kutlay, M. (2019). *The dynamics of emerging middle powers: Turkey, Mexico and beyond*. London: Routledge.
- Öniş, Z., & Kutlay, M. (2020). *The new age of hybridity: Turkey's foreign policy and global shifts*. *Third World Quarterly*, 41(3), 478–496.
- Öniş, Z., & Şenses, F. (2005). Rethinking the emerging post-Washington consensus: A critical appraisal. *Development and Change*, 36(2), 263–290. <https://doi.org/10.1111/j.0012-155X.2005.00411.x>
- Öniş, Z., & Şenses, F. (2007). Global dynamics, domestic coalitions and a reactive state: Major policy shifts in post-war Turkish economic development. *METU Studies in Development*, 34(2), 251–286.
- Öniş, Z., & Yılmaz, Ş. (2020). Turkey-China relations in a changing global order: Economic interdependence and political tensions. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22(3), 345–362.

- ONS. (2011). *UK Trade with China 2010*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2018). *UK trade in goods with China by transport mode*. London.
- ONS. (2020). *Brexit and exchange rate effects on UK import prices*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2021). *UK inflation and exchange rate statistics*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2021). *UK international trade in goods statistics*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2021). *UK pharmaceutical imports and supply chain statistics*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2021). *UK pharmaceutical imports and supply chain statistics*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2021). *UK Trade in Goods by Country*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2022). *Food and agriculture trade in the UK*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2022). *UK automotive trade statistics*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2022). *UK critical mineral imports statistics 2022*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2022). *UK solar, battery and inverter trade statistics*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2022). *UK trade and current account data*. London: Office for National Statistics.
- ONS. (2022). *UK trade in goods statistics*. London: Office for National Statistics.

- ONS. (2023). UK Trade in Goods with China 2022–23. London: ONS.
- OSD. (2021). *Türkiye otomotiv sanayi raporu 2020–2021*. İstanbul: Otomotiv Sanayii Derneği.
- Öztürk, B. (2019). Gözetim önlemlerinin dış ticaret üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 41(1), 55–80.
- Öztürk, M. (2021). Türkiye’nin güneş enerjisi sektöründe Çin bağımlılığı: PV panellerin ithalat yapısı. *Enerji, Ekonomi ve Politik Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 123–148.
- Pamuk, Ş. (2008). Globalization, industrialization, and the Turkish economy. *New Perspectives on Turkey*, 38, 267–280.
- Pamukçu, T., & Yeldan, E. (2015). Import dependence and structural vulnerability in Turkish manufacturing. *Turkish Economic Review*, 2(3), 214–237.
- Pant, H. V. (2019). India’s China challenge: Implications for regional security. *Journal of Asian Security and International Affairs*, 6(1), 5–25.
- Pastor, M., & Wise, C. (1997). State policy, distribution and neoliberal reform in Mexico. *Journal of Latin American Studies*, 29(1), 95–125.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*. New York: Free Press.
- Prebisch, R. (1950). *The economic development of Latin America and its principal problems*. New York: United Nations.
- Prusa, T. J. (2001). On the spread and impact of anti-dumping. *Canadian Journal of Economics*, 34(3), 591–611. <https://doi.org/10.1111/0008-4085.00106>
- Radelet, S., & Sachs, J. (1998). The East Asian financial crisis: Diagnosis, remedies, prospects. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 1–74.

- Ravenhill, J. (2014). Global value chains and development. *Review of International Political Economy*, 21(1), 1–27.
- Rhoades, S. (1993). The Herfindahl-Hirschman index. *Federal Reserve Bulletin*, 79, 188–189.
- Rodrigue, J. P., & Notteboom, T. (2020). *The geography of transport systems* (5th ed.). New York: Routledge.
- Rodrik, D. (2004). Industrial policy for the twenty-first century. *CEPR Discussion Paper No. 4767*.
- Rodrik, D. (2008). Normalizing industrial policy. *Commission on Growth and Development Working Paper No. 3*.
- Rodrik, D. (2010). Structural change and Turkey's trade imbalance. *Journal of Development Studies*, 46(7), 1175–1193.
- Roett, R., & Paz, G. (2008). *China's expansion into the western hemisphere: Implications for Latin America and the United States*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Rosen, D., & Hanemann, T. (2021). Chinese investment in the US: A new reality. *Rhodium Group Report*.
- Ruggeri, A. (2020). Italy's role in the Belt and Road Initiative. *Journal of Modern Italian Studies*, 25(5), 567–582.
- S&P Global. (2022). *Global lithium-ion battery supply chain review 2022*. New York: S&P Global Commodity Insights.
- Sağlık Bakanlığı. (2019). *Türkiye İlaç Sektörü 2019 Raporu*. Ankara.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2010). *Yatırım teşvik sistemi raporu 2009–2010*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). *Türkiye sanayi ve teknoloji stratejisi 2023*. Ankara: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

- Şen, A., & Kaya, A. (2018). Türkiye'nin Çin ile ticaretinde bağımlılık analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 68(1), 45–67.
- SETA (2020). Enerji Güvenliği ve Türkiye'nin Stratejik Konumu. SETA Yayınları.
- SETA (2021). Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri Raporu. SETA Yayınları.
- SETA. (2020). *Türkiye-Çin ilişkileri: Ekonomi, enerji ve jeopolitik boyutlar*. Ankara: SETA Yayınları.
- SETA. (2020). *Türkiye-Çin ilişkilerinde ekonomi boyutu*. Ankara: SETA Yayınları.
- SIPRI. (2021). *Trends in international arms transfers 2021*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- State Council of China. (2015). *Made in China 2025*. Beijing: Government of China.
- Stiglitz, J. (2002). *Globalization and its discontents*. New York: W.W. Norton.
- Strange, S. (1994). *States and markets*. London: Continuum.
- Subramanian, A. (2011). *Eclipse: Living in the shadow of China's economic dominance*. Washington, DC: Peterson Institute.
- Summers, T. (2016). China's "new silk roads": Sub-national regions and networks of global political economy. *Third World Quarterly*, 37(9), 1628–1643.
- Summers, T. (2016). China's Belt and Road Initiative: Motives, scope, and challenges. *Chatham House Briefing Paper*.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028)*. Ankara: SBB Yayınları.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2021). *Türkiye'nin stratejik sanayi planı*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2025). 2030 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi Belgesi. Ankara. <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/plan-program/2030IndustryAndTechnologyStrategyENG.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2026).

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). *Çin Halk Cumhuriyeti pazara giriş dosyası ve sektörel girdi analizi*. T.C. Ticaret Bakanlığı Yayınları. https://ticaret.gov.tr/data/63db95d713b876d06090b612/Cin_Halk_Cumhuriyeti_Pazara_Giris_10_01_2025.pdf

Tagliapietra, S., & Zachmann, G. (2020). How Europe should respond to the COVID-19 Chinese battery challenge. *Bruegel Policy Contribution*, 2020/08. Brussels: Bruegel.

Tagliapietra, S., & Zachmann, G. (2020). The geopolitical implications of the European Green Deal. *Journal of European Public Policy*, 27(8), 1–20. <https://doi.org/10.1080/13501763.2020.1783055>

Taglioni, D., & Winkler, D. (2016). *Making global value chains work for development*. Washington, DC: World Bank.

Taşçı, H., & Aydın, M. (2019). Otomotiv yan sanayiinde küresel değer zincirleri ve Türkiye'nin Çin'e bağımlılığı. *Sosyoekonomi*, 27(42), 85–108.

Taşıt Araçları Yan Sanayicileri Derneği (TAYSAD). (2018). *Otomotiv tedarik zinciri raporu*. İstanbul.

TCMB. (2020). *Merkez Bankası swap anlaşmaları hakkında basın duyurusu*. Ankara.

TCMB. (2021). *Türkiye ekonomisinde ithal girdi bağımlılığı raporu*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

TCMB. (2022). *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) Kullanım Kılavuzu*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

- TCMB. (2022). *Finansal istikrar raporu 2022*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2023). *Finansal istikrar raporu 2023*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TCMB. (2023). *Ödemeler Dengesi İstatistikleri 2022*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- TEİAŞ. (2022). *Türkiye elektrik kurulu güç raporu*. Ankara: Türkiye Elektrik İletim A.Ş.
- TEPAV (2019). *Türkiye'nin Dış Ticaretinde Küresel Değer Zincirleri*. TEPAV Yayınları.
- TEPAV. (2019). *Türkiye-Çin ticareti ve sanayi politikaları: Riskler ve fırsatlar*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- TEPAV. (2022). *Türkiye-Çin ekonomik ilişkileri ve politika önerileri*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- The White House. (2017). *National Security Strategy of the United States of America*. Washington, DC: The White House.
- Ticaret Bakanlığı. (2020). *Dış ticarete koruma önlemleri raporu*. Ankara.
- Ticaret Bakanlığı. (2020). *Türkiye'nin ticaret politikası önlemleri yıllık raporu*. Ankara.
- Timmer, M. P., Dietzenbacher, E., Los, B., Stehrer, R., & de Vries, G. J. (2015). An illustrated user guide to the world input–output database: The case of global automotive production. *Review of International Economics*, 23(3), 575–605.
- Timmer, M. P., Los, B., Stehrer, R., & de Vries, G. J. (2014). Slicing up global value chains. *Journal of Economic Perspectives*, 28(2), 99–118.
- TİTCK. (2021). *Türkiye ilaç ve tıbbi cihaz kurumu faaliyet raporu 2021*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.

- TOGG. (2022). *TOGG-Farasis battery joint venture announcement*. İstanbul: Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu.
- Tooze, A. (2018). *Crashed: How a decade of financial crises changed the world*. London: Allen Lane.
- TÜBİTAK. (2021). *Türkiye'nin sanayi ve teknoloji stratejisi 2023*. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.
- TÜİK. (2001–2023). *Dış Ticaret İstatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2021). *Dış ticaret istatistikleri*. Ankara.
- TÜİK. (2021). *Dış ticaret istatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2021). *Hava taşımacılığı istatistikleri*. Ankara.
- TÜİK. (2022). *Dış Ticaret İstatistikleri Metaveri Dokümanı*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2022). *Dış ticaret ve enerji istatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- TÜİK. (2022). *Sanayi üretim istatistikleri ve dış ticaret verileri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2022). *Sanayi üretim istatistikleri*. Ankara.
- TÜİK. (2022). *Türkiye dış ticaret istatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2022). *Türkiye dış ticaret istatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2022). *Türkiye dış ticaret istatistikleri: kimya ve ilaç ürünleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2022). *Türkiye dış ticaret istatistikleri: Kritik mineraller*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

- TÜİK. (2022). *Türkiye dış ticaret istatistikleri: otomotiv yan sanayi*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2022). *Türkiye dış ticaret istatistikleri: PV, batarya ve inverter ekipmanları*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2022). *Türkiye enflasyon ve dış ticaret istatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2023). *Dış ticaret istatistikleri 2000–2023*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2023). *Dış Ticaret İstatistikleri 2022*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2023). *İşgücü istatistikleri 2022*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2023). *Resmi İstatistik Programı 2023–2027*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- Turkish Ministry of Trade (T.C. Ticaret Bakanlığı). (2023). *Anti-dumping and countervailing measures reports 2000–2023*. Ankara: Republic of Turkey Ministry of Trade Publications.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). (2024). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Çin Halk Bankası Arasında İkili Para Takası (Swap) Anlaşmasına İlişkin Basın Duyuruları ve Yıllık Raporlar*. Ankara: TCMB.
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV). (2018). *Ekonomik güvenlik ve Türkiye'nin Asya açılımı*. Ankara.
- TÜSEB. (2021). *Türkiye sağlık enstitüleri stratejik planı 2021–2025*. Ankara: Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı.
- TÜSİAD (2021). *Sanayi Stratejileri ve Tedarik Zincirinde Dayanıklılık*. TÜSİAD Yayınları.

- TÜSİAD. (2021). *Küresel değer zincirleri ve Türkiye-Çin ilişkileri*. İstanbul: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği.
- TÜSİAD. (2021). *Türkiye-Çin ekonomik ilişkileri raporu*. İstanbul.
- Tuzgen, A. B. (2024). Avrupa Birliği'nin Çin Kararlarında Tutarlılık Analizi. (Doktora Tezi). Southampton Üniversitesi. <https://eprints.soton.ac.uk/496920/> (Erişim Tarihi: 02.01.2026).
- TVF. (2021). *Türkiye Varlık Fonu faaliyet raporu 2020–2021*. Ankara: Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.
- UK Government. (2021). *Build back better: Our plan for growth*. London: HM Treasury.
- UK Government. (2021). *UK food and medicine supply chain resilience report*. London: HM Government.
- UK Government. (2021). *UK food and medicine supply chain resilience report*. London: HM Government.
- Ulgen, S., & Zahariadis, Y. (2004). The future of Turkish industrial policy in the EU accession framework. *European Policy Centre Working Paper*.
- UN Comtrade. (2021). *International Trade Statistics Database*. New York: United Nations.
- UN. (2018). *Classification by Broad Economic Categories (BEC)*. New York: United Nations Statistics Division.
- UN. (2018). *International Recommendations on International Merchandise Trade Statistics*. New York: United Nations.
- UN. (2021). *UN Comtrade Database*. New York: United Nations Statistics Division.
- UNCTAD. (2020). *World Investment Report 2020*. Geneva.
- UNCTAD. (2020). *World Investment Report 2020: International Production Beyond the Pandemic*. Geneva: United Nations.

- UNCTAD. (2021). *Review of Maritime Transport 2021*. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
- UNCTAD. (2021). *Review of maritime transport 2021*. Geneva: United Nations.
- UNCTAD. (2022). *Review of Maritime Transport 2022*. Geneva: UNCTAD.
- UNCTAD. (2022). *World Investment Report 2022*. Geneva: United Nations.
- US Census Bureau. (2011–2023). *US Trade in Goods with China*. Washington, DC: US Department of Commerce.
- US Census Bureau. (2023). *US Trade in Goods with China*. Washington, DC.
- US Congress. (2021). *American Medical Supply Chain Resilience Act*. Washington, DC: United States Congress.
- US Department of Justice & Federal Trade Commission. (2010). *Horizontal Merger Guidelines*. Washington, DC: US Government.
- US Department of Transportation. (2021). *Port congestion report*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- USGS. (2022). *Mineral Commodity Summaries 2022*. Reston, VA: United States Geological Survey.
- USGS. (2023). *Mineral commodity summaries 2023*. Reston, VA: United States Geological Survey.
- USGS. (2023). *Mineral commodity summaries 2023*. Reston, VA: United States Geological Survey.
- USGS. (2023). *Mineral commodity summaries 2023*. U.S. Geological Survey, Washington, DC.
- USGS. (2023). *Mineral Commodity Summaries: China and Global Supply*. <https://pubs.usgs.gov/periodicals/mcs2023/mcs2023.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2026).

- USITC. (2020). *Shifts in U.S. Merchandise Trade 2019*. Washington, DC: United States International Trade Commission.
- USITC. (2020). *U.S.-China trade tensions and implications for pharmaceuticals*. Washington, DC: U.S. International Trade Commission.
- USITC. (2021). *Chemicals and pharmaceuticals trade data report*. Washington, DC: U.S. International Trade Commission.
- USITC. (2021). *COVID-19 related goods trade with China*. Washington, DC: United States International Trade Commission.
- USITC. (2021). *Trade shifts in electronics and critical inputs*. Washington, DC: U.S. International Trade Commission.
- USITC. (2021). *U.S. automotive trade and dependence on China*. Washington, DC: U.S. International Trade Commission.
- USITC. (2021). *U.S. dependence on China in critical goods*. Washington, DC: U.S. International Trade Commission.
- USITC. (2022). *Global market impact of U.S.-China trade measures in solar and battery sectors*. Washington, DC: U.S. International Trade Commission.
- Wæver, O. (1995). Securitization and desecuritization. In R. Lipschutz (Ed.), *On security* (pp. 46–86). New York: Columbia University Press.
- Walt, S. M. (1991). The renaissance of security studies. *International Studies Quarterly*, 35(2), 211–239.
- Wang, Z., Wei, S.-J., Yu, X., & Zhu, K. (2017). Measures of participation in global value chains and global business cycles. *NBER Working Paper* No. 23222.

- Warwick, K., & Nolan, A. (2014). Evaluation of industrial policy: Methodological issues and policy lessons. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 16*. Paris: OECD Publishing.
- White House. (2022). *CHIPS and Science Act of 2022*. Washington, DC: Executive Office of the President.
- White House. (2022). *Inflation Reduction Act guidebook*. Washington, DC: Executive Office of the President.
- WHO. (2021). *Impact of COVID-19 on global medicine supply chains*. Geneva: World Health Organization.
- World Bank. (2021). *Automotive industry and global trade*. Washington, DC: World Bank Publications.
- World Bank. (2021). *Global chemical and pharmaceutical industry overview*. Washington, DC: World Bank Publications.
- World Bank. (2021). *Suez Canal blockage impact assessment*. Washington, DC.
- World Bank. (2021). *World development indicators: Global manufacturing and electronics trade*. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2022). *China trade overview*. Washington, DC.
- World Bank. (2022). *The economic impact of the war in Ukraine*. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2024). *Red Sea trade disruption analysis*. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2024). Viet Nam 2045: Trading Up in a Changing World. World Bank Group.
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099111424204523679/pdf/P1787841e077190d919b24181b4dcb14765.pdf>

- World Bank. (2025). Global Economic Prospects: Trade in a Fractured World. Washington, DC. <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects> (Erişim Tarihi: 02.01.2026).
- World Trade Organization. (2023). World Trade Report 2023: Re-globalization for a secure, inclusive and sustainable future. WTO Publications. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr23_e/wtr23_e.pdf
- WTO. (2006–2024). International Trade Statistics. Geneva: World Trade Organization.
- WTO. (2020). *Anti-dumping agreement: Rules and procedures*. Geneva: World Trade Organization.
- WTO. (2020). *World Trade Report 2020*. Geneva: World Trade Organization.
- WTO. (2021). *Trade policy review: Turkey*. Geneva: World Trade Organization.
- WTO. (2021). *World Trade Report 2021*. Geneva: World Trade Organization.
- WTO. (2022). *World trade report 2022*. Geneva: World Trade Organization.
- WTO. (2023). *Global trade outlook and statistics 2023*. Geneva: World Trade Organization.
- Yalman, G. (2022). Industrial policy and the Turkish political economy: From import substitution to neoliberal restructuring. *Middle East Critique*, 31(1), 21–40. <https://doi.org/10.1080/19436149.2021.2011619>
- Yergin, D. (1991). The prize: The epic quest for oil, money, and power. New York: Simon & Schuster.
- Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69–82.
- Yılmaz, A. (2021). Türkiye'nin yenilenebilir enerji teknolojilerinde inverter bağımlılığı. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 55–78.
- Yılmaz, K. (2022). Kritik minerallerde dışa bağımlılık ve Türkiye'nin stratejik seçenekleri. *Ekonomik Yaklaşım*, 33(122), 115–142.

- Yılmaz, S. (2013). Türkiye-Çin ticaret ilişkilerinde dengesizlikler. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40(2), 233–260.
- Zhang, X. (2020). China as a global technological power: Innovation and competitiveness in the 21st century. *Journal of Contemporary China*, 29(124), 1–17.

BİYOĞRAFI

Prof. Dr. Arzu AL

Arzu AL, 1980 yılında Sivas'ta doğmuştur. Lisans eğitimini Yeditepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamlamıştır. Ardından yüksek lisans çalışmalarını Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü'nde sürdürmüş ve 2008 yılında “1958–1979 Yılları Arasında Irak'ta Gerçekleşen Askerî Darbelerin Türkiye Üzerindeki Yansımaları” başlıklı teziyle yüksek lisans derecesini almıştır. Mezuniyetinin hemen ardından Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalında doktora çalışmalarına başlamıştır. “Finansal Krizlerin İşletmelerin Muhasebe Sistemleri Üzerindeki Etkileri” başlıklı doktora tezi, hem Türkiye’de hem de dünya genelinde yaşanan finansal krizleri kapsamlı biçimde analiz etmektedir.

Prof. Dr. AL, uluslararası kitap bölümleri ve hakemli dergilerde yayımlanan çok sayıda akademik çalışmasıyla literatüre önemli katkılarda bulunmuştur. Yazar veya editör olarak yer aldığı başlıca eserler arasında *Türk Dış Politikası 1918–1980*, *Uluslararası Politik Ekonomi I*, *Uluslararası Politik Ekonomi: Ekonomik Krizler ve Türkiye*, *Uluslararası İlişkilerde Güncel*

Çalışmalar I-II ve Uluslararası Politik Ekonomide Avrasya gibi çalışmalar bulunmaktadır.

Akademik kariyeri boyunca birçok ülkede düzenlenen uluslararası konferanslarda bildiriler sunmuş; uluslararası politik ekonomi, Endüstri 4.0 ve yapay zekâ, siber güvenlik, enerji ve enerji güvenliği, yeni küreselleşme dinamikleri, politik risk, siyasal istikrar ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki, Balkanlar, uluslararası ticaret ve üretim, Kıbrıs, Karadeniz ve bölgeselleşme, güvenlik ve küresel yönetim gibi geniş bir yelpazede konular üzerine çalışmalar yapmıştır.

Prof. Dr. AL, hem Türkiye’de hem de yurt dışında çok sayıda kongre, çalıştay, panel ve akademik etkinliğin düzenlenmesinde öncü rol üstlenmiştir. Ayrıca uluslararası politik ekonomi alanında çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezine danışmanlık yapmış ve yapmaya devam etmektedir.

2015 yılında Marmara Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı Başkanlığı görevine atanmış; 2017’de Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkan Yardımcılığı, 2018’de ise Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekan Yardımcılığı görevlerini üstlenmiştir. 2019 yılında Doçent unvanını almış, 2020–2023 yılları arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi Fakülte Kurulu üyeliğinde bulunmuştur. Şubat 2025’te akademik birikimi ve bilimsel katkıları dolayısıyla Profesörlük unvanına yükseltilmiştir.

Yusuf Girayalp ATAN

Yusuf Girayalp Atan, 1987 yılında Hatay’da doğmuştur. Lisans eğitimini Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisat Bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans çalışmalarını Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü’nde “Ortadoğu Ekonomi Politikliği” alanında ve Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında sürdürmüştür. Hâlen Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi Doktora Programı’nda tez aşamasındadır.

Atan’ın akademik ilgi alanları; uluslararası politik ekonomi, enerji politikaları, sürdürülebilir kalkınma, yeşil enerji, ekonomik güvenlik ve finansal piyasalar üzerinedir. Kamu kurumlarında edindiği uzun yıllara dayanan deneyimi akademik bir bakış açısıyla harmanlayarak, ekonomi politik meseleleri çok boyutlu biçimde ele almaktadır.

2013–2024 yılları arasında Türkiye İstatistik Kurumu’nda (TÜİK) Kontrolör ve Analist olarak görev yapan Atan, 2024 yılından bu yana aynı kurumda Ekonomist unvanıyla çalışmalarını sürdürmektedir. TÜFE, ÜFE, Sanayi Üretim Endeksi ve Sektörel Güven Endeksi gibi göstergelerin hazırlanma süreçlerinde etkin rol üstlenmiş; görev performansı nedeniyle TÜİK

Başkanlığı tarafından “En İyi Personel” ve “Başarı” ödüllerine layık görülmüştür.

Akademik üretkenliğini ulusal ve uluslararası düzeyde sürdüren Atan, “Sürdürülebilir ve Yeşil Enerji Politikalarının Değerlendirilmesi” ve “Sustainable and Green Energy” başlıklı projelerde araştırmacı olarak görev almıştır. TESAM Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi ve Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Sempozyumu gibi akademik platformlarda bildiriler sunmuştur.

2015 yılından bu yana Milat Gazetesi’nde yayımlanan köşe yazılarında küresel ekonomi politik gelişmeleri değerlendirmekte; Al Jazeera Arabic ve TRT Arabic kanallarında çeşitli dönemlerde konuk ekonomist olarak görüşlerini paylaşmaktadır.

Toplumsal katkıya önem veren Atan, gençlik ve sivil toplum çalışmalarında da aktif rol üstlenmiştir. Üniversite yıllarında öğrenci konseyi ve kulüp başkanlıkları yaparak yöneticilik deneyimi kazanmış; ilerleyen yıllarda farklı kuruluşlarda ekonomi ve finans alanlarında eğitim ve koordinasyon görevlerinde bulunmuştur.

Yusuf Girayalp Atan, çalışmalarını ekonomik güvenlik, yeşil enerji ve sürdürülebilir kalkınma konularına odaklayarak, Türkiye’nin akademik ve entelektüel birikimine katkı sağlamayı sürdürmektedir.

Çin'in üretim ve ticaretteki yükselişi, küresel dengeleri sessiz ama derin biçimde değiştirdi.

Türkiye için bu dönüşüm, yalnızca bir ticaret hikâyesi değil; enerji, sanayi, finans ve dış politika boyutlarıyla birlikte bir ekonomik güvenlik meselesidir.

Kitap, 2000-2024 döneminde Türkiye'nin Çin'e ekonomik bağımlılığını çok boyutlu bir analizle inceliyor.

Tedarik zincirlerinden makro istikrara, sanayi politikasından jeopolitik özerkliğe kadar uzanan kapsamıyla çalışma, Türkiye'nin dışa açıklığı ile kırılganlığı arasındaki ince dengeyi gözler önüne seriyor.

Verilere dayalı bulgular, sade bir dille yorumlanıyor:

Çin'den ithalatın artışı Türkiye'nin cari denge ve enflasyon dinamiklerini nasıl etkiliyor?

Stratejik sektörlerde bağımlılık derinliği hangi riskleri beraberinde getiriyor?

"Kopuş" değil, "risk azaltma" üzerine kurulu bir strateji mümkün mü?

Ekonomik güvenlik, bugün artık sadece enerji arzı ya da dış ticaret açığıyla ölçülüyor.

Kitap, küresel güç rekabetinin ekonomik damarlarını anlamak isteyen araştırmacılar, politika yapımcılar ve meraklı okurlar için kapsamlı bir başvuru kaynağı sunuyor.

ISBN: 978-625-378-584-0